

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dilek KIRDAR

Yüksek Lisans Tezi

İktisat Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. İlyas ŞIKLAR

Eskişehir

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Eylül 2005

YÜKSEK LİSANS TEZ ÖZÜ

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Dilek KIRDAR
İktisat Anabilim Dalı
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eylül 2005
Danışman: Prof. Dr. İlyas Şıklar

Günümüzde ekonomik gelişmelerle birlikte ortaya çıkan rekabet ortamında ülkeler ayakta kalabilmek için sürekli bir yarış halindedirler. Bu yarıştan başarıyla çıkabilmek gerek küresel bazdaki organizasyonlara katılarak (Dünya Ticaret Örgütü) gerekse bölgesel oluşumlara katılarak (Avrupa Birliği Ve Gümrük Birliği) mümkün olmaktadır.

Bu anlamda Avrupa Ülkeleri arasında karşımıza çıkan en önemli ekonomik bütünleşme Avrupa Birliği'dir. Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne tam üyelik hedefine yönelik Ankara Anlaşması'yla başlayan ortaklık ilişkisinin önemli bir parçası olan Gümrük Birliği, ekonomimizin tamamını etkileyen en önemli gelişmelerden biri olarak 1 Ocak 1996'da tamamlanmıştır.

Bu çalışma ile Türkiye-AB arasında imzalanan Gümrük Birliği'nin tarihsel gelişimine yer verildikten sonra, Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisini, statik ve yeni yeni ortaya çıkmaya başlayan dinamik etkiler açısından nasıl etkilediği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

ABSTRACT

Nowadays there has been a competition due to economical improvements in the world in this circumstances, the countries have been in competition in order to follow those improvements. It is possible for these countries to be succesful in this competition by being member of some global organizations such as World Trade Organization or some regional organizations such as European Union and Custom Union.

European Union is one of the important economical among European countries. Turkey aims to have full membership in this union. This partnership with Ankara pact. Custom Union or one of important part of Ankara Pact, which is the most important improvement affecting our economy has been completed on 1 January 1996.

This research looks at the historical improvement of Custom Union signed between Turkey and European Union. It focuses on how this Custom Union affects Turkish economy in terms of static effects and dynamic effects which has been appeared recently.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Dilek KIRDAR'ın "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri" başlıklı tezi ... /.../2005 tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, İktisat Ana Bilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) :Prof. Dr. İlyas ŞIKLAR .....
Üye : Doç.Dr.Erol KUTLU .....
Üye : Yrd.Doç.Dr.Tufan ÇAKIR .....

Prof. Dr. Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü

İÇİNDEKİLER

Sayfa No

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER KURAMI ÇERÇEVESİNDE GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ

1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN TANIMI VE AŞAMALARI.....	2
1.1.Tercihli Ticaret Antlaşmaları.....	3
1.2.Serbest Ticaret Bölgeleri	4
1.3.Gümrük Birlikleri	5
1.4.Ortak Pazar	6
1.5.Ekonomik Birlik	7
1.6.Tam Ekonomik Bütünleşme	8
2.EKONOMİK BÜTÜNLEŞME UYGULAMALARININ TARİHİ	10
3.EKONOMİK BÜTÜNLEŞME TEORİSİNİN TARİHİ.....	13
3.1. Viner Öncesi Ekonomik Bütünleşme Teorisi	13
3.2.Viner Sonrası Ekonomik Bütünleşme Teorisi	14
4.GÜMRÜK BİRLİKLERİNİN STATİK EKONOMİK ETKİLERİ	16
4.1. Gümrük Birlikleri'nin Üretim Üzerine Etkileri	17
4.1.1. Üretim Üzerine Olumlu Etki: Ticaret Yaratılması	18
4.1.2.Üretim Üzerine Olumsuz Etki: Ticaret Sapması	21
4.2. Gümrük Birliklerinin Tüketim Üzerine Etkileri	22

4.3.Gümrük Birliklerinin Dış Ticaret Hadleri Üzerine Etkileri.....	24
5. GÜMRÜK BİRLİKLERİNİN DİNAMİK EKONOMİK ETKİLERİ.....	26
5.1.Ölçek Ekonomileri Etkisi (Scale Economy Effect).....	27
5.1.1.Ekonomik Birleşme ve İçsel Ekonomiler	28
5.1.2.Ekonomik Birleşme ve Dışsal Ekonomiler.....	31
5.2.Ekonomik Birleşmelerin Rekabet Üzerine Etkisi.....	34
5.3.Öğrenme Eğrisi Etkisi (Learning Curve Effect).....	36
5.4.Ekonomik Birleşmelerin Yatırımlar ve Yabancı Sermaye Akımı Üzerine Etkileri	39
5.5. Ekonomik Birleşmelerin Teknolojik Gelişme Üzerine Etkileri	40

İKİNCİ BÖLÜM

AB-TÜRKİYE ARASINDAKİ GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1. ANKARA ANLAŞMASI.....	42
1.1.Ankara Anlaşması'nın Amacı ve İlkeleri	43
1.2.Ankara Anlaşması'nın Kapsamı	44
1.3.Ankara Anlaşması'nın Dönemleri	45
1.3.1.Hazırlık Dönemi(1964-1973)	45
1.3.2.Geçiş Dönemi (1973-1995)	46
1.3.3.Son Dönem (1996 -)	48
1.4. Ankara Anlaşması'na Dayalı Olarak Belirlenen Ortaklık Organları	48
1.4.1.Ortaklık Konseyi.....	48
1.4.2. Ortaklık Komitesi	50
1.4.3. Karma Parlamento Komisyonu (KPK).....	51
1.4.4. Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK).....	51
1.4.5. Gümrük Birliği Ortak Komitesi (GBOK).....	53
2.TÜRKİYE İLE AB ARASINDAKİ GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE İLİŞKİN ŞARTLARI BELİRLEYEN KATMA PROTOKOL.....	54
2.1. Katma Protokol'ün Kapsamı ve Niteliği	55
2.2. İkinci Mali Protokol.....	56

2.3.AKÇT Yetki Alanına Giren Maddelerle İlgili Anlaşma.....	56
2.4. Son Senet	57
2.5. Uyum Protokolleri	57
3.TARAFLARIN KATMA PROTOKOL'DEN KAYNAKLANAN	
YÜKÜMLÜLÜKLERİ.....	58
3.1.Malların Serbest Dolaşımına İlişkin Yükümlülükler	58
3.1.1. Sanayi Mamulleri.....	58
3.1.1.1. Türkiye ve Topluluk Arasında Gümrük Vergileri ile Eş Etkili Vergi ve Resimlerin Kaldırılması ve Türkiye'nin OGT'ye Uyum.....	59
3.1.1.2. Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması.....	61
3.1.2.Tarım Ürünleri	62
3.2.Kişilerin Serbest Dolaşımı	62
3.3.Sermayenin Serbest Dolaşımı	63
3.4.Hizmetlerin Serbest Dolaşımı	63
4. TÜRKİYE'NİN TAM ÜYELİK BAŞVURUSU	64
5.GÜMRÜK BİRLİĞİ.....	65
5.1. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ve Gümrük Birliği.....	65
5.2.Gümrük Birliği İle Kaydedilen Yasal ve Kurumsal Değişiklikler.....	68
5.2.1.Gümrük Vergileri ve Kotalarının Kaldırılması ve AB Gümrük Kodu'na Uyum	68
5.2.2. Tercihli Ticaret Anlaşmaları ve Otonom Rejimler	70
5.2.3.Ticarette Teknik Engellerin Kaldırılması	75
5.2.4. Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları	77
5.2.5. Rekabet Mevzuatı	78
5.2.6.Kamu Alımları	80
5.2.7.Vergilendirme	80
5.2.8. Kurumsal İşbirliği	81
5.3.Kopenhag Zirvesi Sonunda Belirlenen Türkiye'nin Yükümlülükleri	82
5.4. AB Türkiye Arasındaki Gümrük Birliğinde Çözümlememiş Ticari Konular	83
6. GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASINDA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE GELİŞMELER.....	84

6.1.Helsinki Zirvesi (1999)	84
6.2.Katılım Ortaklığı Belgesi (2000)	86
6.2.1. Amaçlar.....	86
6.2.2. İlkeler	87
6.2.3. Kısa Vadeli Öncelikler (2001)	88
6.2.4. Orta Vadeli Öncelikler.....	88
6.3.Ulusal Program (2001).....	89
6.4.Kopenhag Zirvesi (2002)	91
6.5. Katılım Ortaklığı Belgesi (2003)	92
6.6. Kısa Vade Ekonomik Kriterler (2003-2004)	93
6.7. Tam Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Kapasitesi.....	94
6.7.1. Malların Serbest Dolaşımı	94
6.7.2. Hizmetlerin Serbest Dolaşımı	95
6.7.3.Sermayenin Serbest Dolaşımı	95
6.7.4.Sosyal Politika ve İstihdam.....	95
6.7.5. Gümrük Birliği.....	96
6.8. AB- Brüksel Zirvesi (17 Aralık 2004).....	97
6.9. AB-Brüksel Zirvesi (16-17 Haziran 2005)	98

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN AB VE TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

1.GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN AB ÜZERİNDEKİ MUHTEMEL ETKİLERİ.....	99
1.1.AB'nin Kazançları	99
1.2. AB'nin Kayıpları	100
2.GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ.....	101
2.1. Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Statik Etkiler Açısından Değerlendirilmesi.....	102
2.1.1. Üretim Etkisi.....	102
2.1.1.1. Ticaret Yaratıcı Etki.....	102
2.1.1.2.Ticaret Saptırıcı Etki.....	104

2.1.2.Tüketim Etkisi.....	105
2.1.3.Ticaret Hadlerine Etkisi	106
2.1.4. Kamu Gelirleri Etkisi.....	107
2.2. Gümrük Birliği' nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Dinamik Etkiler Açısından Değerlendirilmesi	109
2.2.1.Rekabet Etkisi	110
2.2.2.Ölçek Ekonomileri Etkisi.....	112
2.2.3. Dışsal Ekonomiler Etkisi	113
2.2.4 Teknolojik Gelişmeye Etkisi	114
2.2.5.Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi.....	115
SONUÇ.....	119
KAYNAKÇA	121

TABLolar LİSTESİ

Tablo-1:Ekonomik Bütünleşmeler ve Özellikleri	10
Tablo-2:Ticaret Yaratılması Durumu.....	19
Tablo-3 : Ticaret Sapması Durumu.....	21
Tablo-4: Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşması İmzalayan Ülkeler.....	71
Tablo-5: Dış Ticarete Ait Temel Göstergeler (Milyon \$).....	103
Tablo-6: Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret(Milyon \$)..	104
Tablo-7: İhracat ve İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon \$).....	105
Tablo-8: Dış Ticaretin Sektörel Dağılımı (Milyon \$).....	107
Tablo-9 : Sanayi Dallarına Göre Rekabet Gücü	111
Tablo-10: İzin Verilen Yabancı Sermaye Yatırımları (Milyon \$).....	115

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1 : Gümrük Birliği'nin Ticaret Yaratıcı Etkisi....	20
Şekil 2 : Ticaret Saptıran Gümrük Birliği.....	22
Şekil 3 : Firma İçin Ölçeğe Göre Artan Getiri...	29
Şekil 4 : Üretim Fonksiyonu Değiştiğinde İçsel Ekonomiler....	30
Şekil 5 : Ortalama Maliyet Eğrisinin Kayması.....	32
Şekil 6 : Monopolcü Firmanın Üretim Düzeyi...	35
Şekil 7 : Öğrenme Eğrisi.....	37
Şekil 8 : Ölçek Ekonomileri ve Öğrenme Etkisi	38

GİRİŞ

Türkiye'nin Avrupa Birliği ile bütünleşme hedefine yönelik ortaklık ilişkisinin önemli bir aşaması olan Gümrük Birliği, aynı zamanda dışa dönük büyüme politikası çerçevesinde taraf olduğu en geniş kapsamlı ticari yapılanma olarak 1 Ocak 1996'da tamamlanmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde, Ekonomik Bütünleşmeler Teorisi kapsamında, geleneksel anlamda Gümrük Birliği Teorisi ilk yaklaşımlar çerçevesinde genel hatlarıyla ele alınmakta ve bu birleşmenin üye ülkeler üzerindeki etkileri teorik olarak açıklanmaya çalışılmaktadır.

İkinci bölümde Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ortaklık ilişkisinin temel unsurlarından birini teşkil eden, Gümrük Birliği'nin çerçevesini belirleyen, 1963 yılında imzalanan Ankara Anlaşması ile ayrıntılarını ortaya koyan 1973 yılında imzalanan Katma Protokol'ün kapsam ve ilkelerine yer verilmiş; ardından da 1996'da imzalanan Gümrük Birliği'nin kapsamı, nitelikleri günümüze kadar kaydedilen gelişmelerle açıklanmaya çalışılmıştır. Gümrük Birliği'nden sonra Avrupa Birliği ile ilişkilerimizde meydana gelen gelişmelere kısaca değinilerek Türkiye'nin tam üyeliğe giderken ilişkilerimizdeki gelişmeler Gümrük Birliği çerçevesinde açıklanarak ikinci bölüm tamamlanmıştır.

Son bölümde ise Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki Gümrük Birliği ilişkisinin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkileri statik ve dinamik etkiler olarak rakamsal değerler ve dış ticaret verileri incelenerek değerlendirilmiştir. Böylece Gümrük Birliği'nde kaydedilen gelişmelerde gözönüne serilmeye çalışılmıştır.

I. BÖLÜM

ULUSLARARASI EKONOMİK BÜTÜNLEŞMELER KURAMI ÇERÇEVESİNDE GÜMRÜK BİRLİĞİ TEORİSİ

1. EKONOMİK BÜTÜNLEŞMENİN TANIMI VE AŞAMALARI

Latince kökenli olan “entegrasyon” terimini Oxford English Dictionary, parçaları bir bütün haline getirerek birleştirme anlamında ilk olarak 1620 yılı basımında kullanmıştır.¹

Türkçe’de entegrasyon kavramı yerine birleşme, bütünleşme gibi kavramlar kullanılmaktadır. Entegrasyon kavramı, siyasal, ekonomik, federal, konfederal, sosyal bir çok alanda geçmesine rağmen bizim için önemli olan ekonomik anlamdaki entegrasyondur.

İktisatçılar ekonomik bütünleşme kavramı üzerinde uzlaşmaya varmamış olsalar da şu üç noktada fikir birliğine sahiplerdir.

- Ekonomik bütünleşme temelde iş bölümüne dayanır.
- Ekonomik bütünleşmenin ileri aşamalarında malların, hizmetlerin ve üretim faktörlerinin serbestçe dolaşımı öngörülmektedir.
- Ekonomik bütünleşme, mal, hizmetler ve üretim faktörlerinin kaynağa ve gideceği bölgeye göre ayrıcalıklı olmayan uygulama görmesini içerir.

Myrdal entegrasyonu; taraflar arasında engelleri yıkan sosyo-ekonomik düzenlemeler olarak tanımlamıştır.² Balassa, tek bir tanım yerine, bölerek basitten karmaşığa doğru entegrasyonu açıklamıştır. Buna göre; ticareti engelleyen unsurların ortadan kaldırılması (ticaret entegrasyonu), faktör hareketlerinin serbestleşmesi (faktör

¹ Fritz Machlup, **A History Of Thought On Economic Integration** London:Economic Integration Worldwide, Regional Sectoral;The Macmillan Press Ltd.,1976), s.61

² Gunnar Myrdal, **International Economic Integration** (New York:Harper Press,1956), s.11

entegrasyonu), ulusal ekonomik politikaların uyumlaştırılması (politika entegrasyonu) ve bu politikaların birleştirilmesi sonucu oluşan tam entegrasyon olarak tanımlamıştır.³

Ekonomik bütünleşme teorisi, bir grup ülkenin aralarındaki ticareti serbestleştirici politikalar izlemelerini konu edinir. Ülkeler ekonomik bütünleşme akımlarıyla kaynak verimliliğini, üretim kapasitelerini ve toplumsal refah düzeylerini arttırmayı amaçlarlar. Ayrıca ekonomik bütünleşmeler, ekonomik ve siyasal güçlerin bir araya getirilmesiyle bölge dışında kalanlara karşı daha büyük dayanışma veya uluslar arası politika da daha etkin rol almak gibi avantajlar sağlar.

Uzunca bir süre kuramsal düzeyde kalarak tartışılan ekonomik bütünleşmeler, İkinci Dünya Savaşı sonrası uygulama alanına sokulmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrası zarar gören Avrupa'yı yeniden inşa ederken oluşturulan bir takım ekonomik kuruluşlar, uluslararası ekonomik bütünleşmenin ilk örnekleri olmuştur.

Ekonomik bütünleşmeler genelde derecelerine göre ayrılırlar. Bazı akademisyenler tercihli ticaret antlaşmalarını bu ayrıma katarken bazıları ise ekonomik birlikten sonraki safhayı tam ekonomik bütünleşme olarak ayırmaktadır. Bunlar derecelerine göre şu şekilde sıralanabilir; tercihli ticaret antlaşmaları, serbest ticaret bölgeleri, gümrük birlikleri, ortak pazar, ekonomik birlikler, tam ekonomik bütünleşme.

1.1.Tercihli Ticaret Antlaşmaları

En dar kapsamlı ekonomik işbirliği olan tercihli ticaret antlaşmalarında üye ülkeler karşılıklı olarak veya tek yanlı belirli mallara uygulanan gümrük tarifelerini indirirler.⁴ En dar kapsamlı ekonomik bütünleşme şekli, ekonomik işbirliği anlaşmasıdır. Burada, anlaşmaya taraf olan ülkeler, belirli mallar üzerindeki gümrük tarifelerini kaldırır, örgütsel yapıya sahip değillerdir. Bu tip birleşmede asıl amaç, taraflar arasındaki ticaret hacmini arttırmak, uluslararası ticarete ait çeşitli engelleri ortadan kaldırarak bu alandaki kontrolleri en aza indirmektir. 1932 yılında İngiltere ile

³ Bela Balassa, **Types Of Economic Integration** (London: Economic Integration Worldwide , Regional Sectoral; The Macmillan Press Ltd.,1978) s.28

⁴Halil Seyidoğlu, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama** (15. Basım.İstanbul: Güzem Yayınları, 2003), s.204

Commonwealth arasında kurulan Commonwealth Ekonomik İşbirliği Sistemi, bu tip ekonomik bütünleşmeye örnek olarak verilebilir.⁵

1.2.Serbest Ticaret Bölgeleri

Üye ülkeler arasında ticareti engelleyici gümrük tarifeleri, miktar kısıtlamaları ve diğer tüm kısıtlamaların kaldırıldığı bir bütünleşme sürecidir. Üye ülkeler birlik dışındaki ülkelere uygulayacakları kısıtlamalar konusunda serbest olmakta ve her üye ülke kendi dış ticaret politikasını serbestçe belirlemektedir.⁶

“Bölge içindeki ülkelerin mal ve hizmetleri için oluşturulacak ortak piyasa, diğer üretim faktörlerine açık değildir. Ortak bir tarife uygulanması, üretim faktörlerinin harmonizasyonu, sınırların kaldırılması ve ekonomik politikaların uyumlaştırılması söz konusu değildir.”⁷

Serbest ticaret bölgesi şeklindeki ekonomik bütünleşmeler uygulamada bazı olumsuzluklara yol açmaktadırlar. Serbest ticaret bölgesinde özellikle üyelerin dışa karşı farklı tarifeler uygulamaları uluslararası ticareti dolambaçlı yollara saptırmaktadır. Çünkü birlik dışındaki ülkelere yüksek gümrüklü ülkeye mal ihraç edecek olan ihracatçı, malları ilk önce birlik içinde düşük gümrüklü ülkeye göndermekte ticaret böylece yön değiştirmekte ve normal yollarından sapmış olmaktadır.⁸ Sonuç olarak düşük tarife ödendikten sonra mallar, asıl amaçlanan yüksek gümrüklü ülkeye re-eksport yapılmaktadır. İhracatın bu şekilde dolambaçlı yollarla yapılması, uluslararası ticaret akımlarının normal gelişimini olumsuz yönde etkilemektedir. Bunu engellemek için bölge içinde dolaşan malların ilk üretim yerlerinin gösterildiği menşe belgeleri (orijin kuralları) düzenlenmektedir.⁹ Orijin kuralları nedeniyle ülkeler arasında

⁵ Süleyman.Uyar, **Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi** , (www.econturk.org/dtp13ht), s.2

⁶Emin Ertürk, **Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar**. (1.Basım Bursa: Ezgi Kitapevi Yayınları,1993), s.7

⁷Beril Dedeoğlu, **Adım Adım Avrupa Birliği** (İstanbul: Çınar Matbaası, 1996), s.35

⁸ M.Chacholiades, **International Economics**, (Singapore: McGraw-Hill Inc, 1990), s.223

⁹ Halil Seyidoğlu, **a.g.e**, s.205

uygulamaya ilişkin belgeler ve formaliteler yoğun bürokratik işlemlere neden olmakta ayrıca üye ülkeler arasında ticarete zorlaşabilmektedir.¹⁰

Serbest ticaret bölgelerinde düşük gümrük tarifesi uygulayan ülke dışındaki diğer ülkeler ticareti yeniden ele geçirebilmek için gümrük tarifelerini en aza indirmeleri gerekir. Bu da bütünleşme dışına karşı uygulanan gümrük duvarlarında en alt düzeyde eşitleme eğilimini ortaya çıkarır. Ayrıca serbest ticaret bölgesinde yer alan bir ülke sanayisinin güçlü olmadığı alanlarda düşük gümrük oranlarını kabul ederek birleşme içinde bu malların ithalatçısı konumuna gelebilir.¹¹ Serbest ticaret bölgelerinde bu sorunları ortadan kaldırmak için ya ek kurallar konulmalı yada bir üst bütünleşme türüne geçilmelidir.

Dünya da serbest ticaret bölgelerine Latin Amerika Ülkeleri'nin kurduğu LAFTA, Avrupa Ticaret Bölgesi (EFTA) ve Avrupa Ekonomik Alanı (EES) örnek verilebilir.¹²

1.3.Gümrük Birlikleri

Serbest ticaret bölgelerinin bir ileri adımı olan gümrük birliklerinde üye ülkeler aralarında ticaretin serbestleştirip, tüm gümrük tarife ve kotalarını kaldırdıkları gibi birlik dışındaki ülkelere de ortak bir gümrük tarifesi uygulamışlardır.¹³ Böylece üye ülkeler arasındaki mal akımları serbestleşip artarken, diğer ülkelerden olan mal akımlarında oransal bir azalma görülecektir.¹⁴

Uygulamada gümrük birliklerinin tanımlandığı üç temel uluslararası metin GATT'ın 24.maddesi, 8.paragrafında yer alan tanımlama, Roma Antlaşması'nın

¹⁰ Anne Kruger, **Free Trade Agreements Versus Customs Unions**, (Journal of Development Economics Vol:54, 1997), s.178

¹¹ Vedat Demirel, **Ekonomik Entegrasyon ve Politika Harmonizasyonu**, (Ankara: Maliye ve Gümrük Bakanlığı Yayınları, No.265, 1985), s.30

¹²Süleyman Uyar (2001), **a.g.e.**, s.4

¹³ Emin Ertürk, **a.g.e.**, s.8

¹⁴ Haluk Günöğür, **Avrupa Birliği'nin Kurucu Antlaşmaları,Gümrük Birliği ve Tek Pazar** (Ankara TC Merkez Bankası Yayını, 1995), s.43

9.maddesi ve La Haye Uluslararası Adalet Divanı'nın bir kararıdır.¹⁵ Günümüzde uygulamada en çok rastlanan bütünleşme aşaması olup özellikle anavatan ile sömürge arasındaki ilişkiler temelde bu tip ekonomik bütünleşmeye dayanır.¹⁶

Gümrük birliğinin kuramsal yapısına göre üyelerin, ortak gümrük tarifesiyle üçüncü ülkelere karşı "ayni oranda" bir korumaya sahip olmaları, gümrük birliklerinin farklı gelişme seviyesindeki ekonomiler arasında kurulup kurulamayacağı sorunu "dışa karşı eşit koruma" sıkıntısını ortaya koymaktadır.¹⁷ Farklı gelişme seviyesindeki ekonomiler arasında kurulan gümrük birliklerinde ortaya çıkan büyüme eşitsizliği birliği dağıtabilecek çelişkileri besleyebilir. Bu eşitsizliği ortadan kaldırmanın tek yolu mal piyasalarındaki bütünleşmenin yanı sıra faktör piyasalarında da bütünleşmeye gitmektir. Buda bizi daha gelişmiş bir bütünleşme şekli olan Ortak Pazar'a götürür.¹⁸

ABD'de Kuzey-Güney bütünleşmesi, 1834'te kurulan Alman devletçiklerinin bütünleşmesinden oluşan Alman Gümrük Birliği (Zollverein), İtalya'nın kuzeyi ve güneyi arasında kurdukları İtalyan Birliği ve Belçika, Hollanda ve Lüksemburg'un önderliğinde kurulan Benelux Birliği tarihdeki ilk başarılı gümrük birliği uygulamalarıdır.¹⁹

1.4.Ortak Pazar

Gümrük Birliği'ndeki uygulamalara ilaveten bu aşamada emek, sermaye ve girişimci gibi üretim faktörlerinin üye ülkeler arasında serbestçe dolaşımını engelleyen bütün unsurların ortadan kaldırılıp, üçüncü ülkelere karşı ortak gümrük tarifesinin uygulandığı bütünleşme şeklidir.²⁰

¹⁵ S.Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomik ,Mali ve Siyasal Kuruluşlar**, (4.Baskı Ankara: Turhan Yayınları, 1998), s.424

¹⁶ Canan Balkır ve Muzaffer Demirci, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu** (2.Basım.İstanbul, Filiz Kitabevi, 1988), s.11

¹⁷ Vural Savaş, **Teorik Çalışmalar**, (İstanbul: İKV Yayını No:1976-4, 1976), s.4

¹⁸ Haluk Günöğür , **a.g.e.**, s.44

¹⁹ Emin Ertürk, **a.g.e.**, s.8

²⁰ Canan Balkır ve Muzaffer Demirci, **a.g.e.**, s.11

Ortak Pazar ülkelerin iç ekonomik politikalarını birbirlerine yaklaştırır. Ortak Pazar da iç pazarı oluştururken ortaya çıkan fiziki, teknik, mali engelleri ortadan kaldırmak için çeşitli önlemler yürürlüğe konulmuştur. Üye ülkeler arasında sınır kontrollerinin kaldırılması, çalışma ve oturma izin anlaşmalarının yapılması, göçlerin denetimi ve sığınma talepleri konusunda politikaların uyumlaştırılmaya çalışılması, vergilerin uyumlaştırılması, mali hizmetlerin serbestleşmesi, ulaşım ve telekomünikasyon gibi kamusal hizmet alanlarının açılması, banka ve sigorta işlemlerinin uyumlaştırılması v.b. bunlara örnek verilebilir. Ayrıca yabancı üretim faktörlerinin Ortak Pazar'a girişini ortak ilkelere bağlayan düzenlemelerde bu örnekler dahil edilebilir.²¹

Gerek mal ve hizmet piyasalarında gerekse üretim faktörleri piyasalarında serbest dolaşımın sağlanması Ortak Pazar içinde faktör fiyatlarının eşitlenmesine ve kaynakların etkin kullanımına yol açar.²² Emeğin serbest dolaşımı sayesinde de durgunluk gibi bunalım dönemlerinde pazar içindeki ülkeler birbirlerine işsizlik ihraç edebilirler. Ayrıca gelişmiş ülkeler, büyük miktarda emek göçü ile karşı karşıya kalabilirler.

Uygulama da Ortak Pazar terimi ilk defa 1956 tarihli Spaak Raporu'nda yer almış ve Roma Antlaşması'nın yürürlüğe girmesi ile sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET) Ortak Pazar'ın en başarılı örneğini teşkil eder.²³

1.5. Ekonomik Birlik

Ortak Pazar özelliklerine ilaveten ekonomik, sosyal ve siyasal politikaların üye ülkeler tarafından uyumlaştırılıp birleştirildiği bir ileri aşamadır.²⁴ Ekonomik Birlik tek bir para sistemi ve Merkez Bankası ile birleştirilmiş bir mali sisteme ek olarak ortak bir

²¹ Y. Ayşegül Atabey, **Küreselleşme Sürecinde Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisinin Yapısal Değişimi Açısından Muhtemel Etkileri**, (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000), s.81

²² Beril Dedeoğlu, **a.g.e.**, s.78

²³ S. Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.425

²⁴ Canan Balkır ve Muzaffer Demirci, **a.g.e.**, s.11

dış ticaret politikasını içerir. Ortak politikalarda uygulamayı ulusal devlet yürüttüğü halde, ekonomi politikasının saptanmasında karar organı üye ülkelerin temsilcilerinden oluşan bir kuruldur. Üye ülkeler arasında döviz kurlarının sabitleştirildiği ve parasal ve mali politikaların uyumlaştırıldığı parasal birliği kapsar.²⁵ Bu aşamada uyumlaştırılacak politikalar aşağıdaki gibi sıralanabilir;²³

- Mal ve faktör piyasalarında sağlanacak bütünleşme sadece gümrük engellerinin kaldırılması ya da sermaye ve emek dolaşımının serbestleştirilmesiyle gerçekleşmez. Üye ülkelerin ellerinde standartlardan vergilemeye, çeşitli teşviklere kadar uzanan, bu akımları engelleyici politika araçları kalmaktadır. Bu nedenle söz konusu alanlarda bir uyuma gidilmesi,
- Etkileri uluslararası düzeyde görülen çevre sorunları gibi konularda ortak politikaların izlenmesi,
- Tek bir ülkenin çözemeyeceği büyük ölçekli teknoloji, bilimsel araştırmalar ve projelerde olduğu gibi uluslararası kaynakların harekete geçirilmesini gerektiren alanlarda ortak politikaların izlenmesi,
- Topluluk içinde rekabetçi yapıları bozan ve tekelleşmeyi ortaya çıkaran uygulamaları önlemeye dönük politikalarda işbirliğine gidilmesi,

Bugün AB özellikle Maastricht Antlaşması'ndan sonra mal, kişi, hizmet ve sermayenin serbest dolaşımını sağlaması, ekonomi, maliye politikasını uyumlaştırılması konusundaki ilerlemeleriyle ekonomik birliğe en güzel örnektir.

1.6.Tam Ekonomik Bütünleşme

Tam Ekonomik Birlik'te, birlikten tekliğe geçilir. Finansman piyasasında bütünleşme gerçekleştirilerek, maliye, para ve sosyal politikaların uyumu ile ilgili kararlar ve istikrar işlevi ulusal düzeyin üstündeki kurumlarca alınacaktır. Ulusal

²⁵ S.Rıdvan Karluk, a.g.e., s.425

²³ "Vural Savaş, **Türkiye ve AET** (İstanbul: Ar Basım Yayın, 1983, s.86" (Uyar,2001,s.3'deki alıntı)

ekonomik bağımsızlığın büyük ölçüde ortadan kalkarak uluslarüstü kurumlara devredildiği bu aşamada üye ülkeler ulusal paralarını sabit kurla birbirlerine bağlarlar. Tek Merkez Bankası tarafından tek paraya geçilir.²⁷ Bu aşama da parasal birlik ve siyasi bütünleşme şarttır. Parasal birliğin gerçekleşebilmesi için gerekli süreç şu aşamalardan oluşmaktadır;²⁸

- Üye ülkeler arasında döviz kurlarında birliğin sağlanması,
- Birlik içinde sermayenin serbest dolaşımını engelleyen tüm sınırlamaların kaldırılması,
- Üye ülkelerin ekonomik politikalarında koordinasyonun gerçekleştirilmesi,
- Ortak bir rezerv fonu ile para yaratma ve yok etme yetkisine sahip, ortak bir Merkez Bankası'nın kurulması,
- Ortak bir paranın kabulü ve kullanılması.

Avrupa Birliği'nin 1991 de Maastricht Kriterleri'ni belirleyerek, 1999'da birliğin ortak parası EURO'nun kaydı olarak, 1 Ocak 2002'de ise fiili olarak kullanıma başlanması ile birlikte parasal birliğe geçmesi bu aşmaya en iyi örnektir.²⁹

Bir gümrük birliği olarak doğan Avrupa Ekonomik Topluluğu; başarılı bir çizgi izleyerek, Ortak Pazar, onun ardından da tek para politikasını yürütecek Avrupa Merkez Bankaları sistemi ile parasal ve ekonomik birliğe ulaşmıştır.³⁰

---

²⁷ İlker Parasız, **Uluslararası Para Sistemi**, (İstanbul: Uludağ Üniversitesi Yayınları, 1983), s.83

²⁸ Süleyman Uyar, **a.g.e.**, s.4

²⁹ Süleyman Uyar, **a.g.e.**, s.5

³⁰ Cihan Dura ve Hayriye Atik, **Avrupa Birliği ,Gümrük Birliği ve TÜRKİYE**, (2.Basım.Ankara: Nobel Yayın Dağıtım, 2003), s.38

Tablo 1:Ekonomik Bütünleşmeler ve Özellikleri

Ekonomik Bütünleşme Şekilleri	Üyeler Arası Serbest Ticaret	Ortalama Gümrük Tarifesi	Üretim Faktörlerinin Serbest Dolaşımı	Ekonomi Politikalarında Uyum
Serbest Ticaret Bölgesi	VAR	YOK	YOK	YOK
Gümrük Birliği	VAR	VAR	YOK	YOK
Ortak Pazar	VAR	VAR	VAR	YOK
Ekonomik Birlik	VAR	VAR	VAR	YOK
Tam Ekonomik Birlik	VAR	VAR	VAR	VAR

Kaynak: M.Hakan Yalçınkaya, **a.g.e.**, s.425

2.EKONOMİK BÜTÜNLEŞME UYGULAMALARININ TARİHİ

Ekonomik bütünleşme fikri ilk olarak endüstri devrimi ile beraber zihinlerde yeşermeye başlamıştır. Uluslararası düzeyde ilk ekonomik birlik girişimi 1819'da Prusya sınırları tarafından çevrilmiş Schwarzburg-Sondershausen prensliğinin bazı küçük parçalarının Prusya ekonomisine bütünleşmesini içeren makul bir antlaşma ile ortaya çıkmıştır. Bu küçük başlangıcı takip eden diğer devletlerle benzer antlaşmalar sonucu 1831 tarihinde ilk önemli uluslararası Ortak Pazar olan Prusya Gümrük Birliği kurulmuştur. Bu sıralarda neredeyse aynı zamanda Almanya'nın güneyinde meydana gelen benzer bir gelişme ile Bavyera Gümrük Birliği oluşmuştur. Bu ikisi 1833 yılında ekonomilerini birleştirme kararı alınca 1834 yılında sonradan gelecek olan tüm ekonomik bütünleşmelere örnek olacak Alman Zollverein kurulmuştur.

Politik bağımsızlıktan vazgeçmeden bir ekonomik birliğin başarısının gösteren bu birlik diğer bir çok gümrük birliğinin de kurulmasına öncülük etmiştir. Bu birlik tüm Alman eyaletleri kapsar hale geldikten sonra 1871'de Bismark tarafından Alman

İmparatorluğu'nun ilan edilmesi ile gerçek bir politik bütünleşme halini almıştır. 1862'de San Marino, İtalya'ya; 1865'de ise Monaco, Fransa'ya katılmıştır. Her iki birlikte hala devam etmektedir. Zollverein'den sonra 19. yüzyılın en önemli diğer iki gümrük birliği Avusturya Gümrük Birliği ve Güney Afrika Gümrük birlikleridir.³¹ Bunların yanı sıra 1789 tarihli ABD anayasası eyaletlerin farklı gümrük mevzuatları ve farklı para birimlerinin olmasını yasaklamış ve ABD, 18. yüzyılın sonlarına doğru ekonomik bütünleşmesini tamamlamıştır.³²

Birinci Dünya Savaşı'nı takip eden yıllarda daha küçük ölçeklerde gümrük birlikleri oluşmuştur. Ekonomik amaçlı olarak 1921'de Lüksemburg ve Belçika arasında, 1923'de Liechtenstein ve İsviçre arasında kurulmuş olan birlikler güçlerinden hiç bir şey kaybetmeden sürmüştür. Diğer taraftan barış amaçlı olan politik birlikler ise yıkılmışlar veya yeni gelişen politik gelişmelerle önemlerini yitirmişlerdir.³³

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkeler arasında hızla artan politik, kültürel, askeri, vb. ilişkiler ile sıkı sıkıya bağlı olan ekonomik ilişkiler çok hızlı bir şekilde gelişme göstermiş ve bunun sonucunda ülkeler arasında karşılıklı bağımlılık hızlı bir şekilde artarak ülkelerin kendine yetecek ekonomi politikaları izlemeleri imkansız hale gelmiştir. Gelişmekte olan ülkeler gelişmiş ülkelere ara ve yatırım malları, sermaye ve teknoloji ithal etmeleri ihracat içinde dış pazarlar bulmaları gereklilikleri vardır. Gelişmiş ülkeler ise hammadde ithali, mallarına yeni pazarlar bulma ve işgücü ihtiyaçlarını karşılamak gibi sebeplerle diğer ülkelere bağıdırlar. Uluslararası hızlı gelişmeler sonucu uluslararası ekonomik kuruluşlar gelişmiştir. Bu uluslararası kuruluşlar ülkeler arasında ticaretin ve ekonomik ilişkilerin artmasına katkıda bulunmuştur. Bunların sonucunda 1950'li yılların sonlarından itibaren kuzey-kuzey, güney-güney bütünleşme çabalarından sonra 1980'li yıllarda ise kuzey-güney bütünleşmeleri başlamıştır.³⁴

³¹L. Kohr, **The History Of The Common Market**, (The Journal of Economic History, Vol.20 No.3,1960), s.441

³²Nevzat Güran, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Ve Avrupa Birliği**, (İzmir: Anadolu Matbaacılık, 1999), s.8

³³L. Kohr, **a.g.e** , s.443

³⁴Nevzat Güran, **a.g.e**, s.9

İkinci Dünya Savaşı sonrası Latin Amerika'da ilk defa Arjantin'in liderliğinde Brezilya ile yapılan antlaşmalar ile 1941'de gümrük birliği kurulmuştur. Latin Amerika'da bunları diğer antlaşmalar izlemiştir. Afrika'da 1959'da biri Çad, Kongo, Gabon ve Merkezi Afrika Cumhuriyeti arasında, diğeri ise Moritanya, Senegal, Fransız Sudan, Volta, Nijerya, Ivory Coast ve Dahomey arasında serbest pazarlar kurulmuştur. Fakat İkinci Dünya Savaşı sonrası en önemli gelişmeler Avrupa'da meydana gelmiştir. Daha önce 1921 yılında zaten birleşmiş olan Belçika ve Lüksemburg 1944 ve 1947 yıllarında yapılan antlaşmalar ile 1 Ocak 1948'de Hollanda ile birleşerek 20. yüzyıldaki ilk büyük ortak pazarı meydana getiren Benelüks Gümrük Birliği'ni oluşturmuşlardır.³⁵

Bunlara ilaveten 1947 yılında Marshall Planı ülkeleri merkezi Brüksel'de olan Avrupa Gümrük Birliği Çalışma Grubu'nu kurmuşlardır. Veri toplamak, yıllık raporlar yayınlamak gibi bir bilgi merkezi olmanın ötesinde gurubun esas amacı Benelüks örneğindeki gibi özellikle İskandinav ülkeleri, Batı Avrupa ve Balkanlar'da diğer bölgesel gümrük birliklerini cesaretlendirmektir. Gurubun ilk başarısı 1947'de yılında İtalya-Fransa arasında imzalanan ve 1950 yılında bir gümrük birliğinin başlamasını öngören antlaşma ile Türkiye-Yunanistan arasında buna benzer bir birliğin o olasılığını araştırmayı hedefleyen deklarasyondur. Her ikisi de başarısızlıkla sonuçlanmış olmasına rağmen ekonomik birlik çabalarının tacı olan 25 Mart 1957 yılında İtalya, Fransa, Federal Almanya ve Benelüks Ülkeleri tarafından imzalanan Roma Antlaşması'nın önündeki engellerin kalkmasına yardımcı olmuştur.³⁶

Dünya ekonomisinde ekonomik birleşme hareketleri yukarıda açıklandığı gibi 2.Dünya Savaşı sonrasında başlamış, 1960'lı yıllarda büyük bir hız kazanmıştır. 1980'li yıllarda dünya ekonomisindeki gelişmeye paralel olarak ABD ve Avrupa, Uzakdoğu karşısında zorlanmaya başlamıştır. Bunun sonucunda ABD-İsrail Serbest Ticaret Anlaşması (1985), CUSTA (1989), NAFTA (1992) ve APEC (1993) gibi bölgesel ekonomik birleşme ve işbirliği hareketleri doğmuştur. Uzakdoğu da özellikle Japonya ve

---

³⁵L. Kohr, (1960), a.g.e, s.443

³⁶L.Kohr, (1960), a.g.e, s.444

Çin'in merkezinde yer aldığı Doğu Asya-Pasifik Havzası, 21. yüzyılda dünyanın önemli cazibe merkezlerinden biridir.³⁷

Bu merkez karşısında güçlerini arttırmak isteyen bölgesel kuruluşlar birleşmeye başlamışlardır. AB, EFTA ile birleşerek Avrupa Ekonomik Alanı'nı 1932'te gerçekleştirmiştir. Kuzey Amerika'da NAFTA'nın 1992'de kurulması ile önemli bir güç oluşmuştur. 21. yüzyılda AB, NAFTA ve Uzakdoğu eksenindeki rekabet artarak devam etmektedir. Belki de bu bloklar arasında bir işbirliğinin doğması da ileriki dönemlerde karşımıza çıkabilir.³⁸

3.EKONOMİK BÜTÜNLEŞME TEORİSİNİN TARİHİ

Ekonomik bütünleşme teorisi Viner'in 1950'de yayınlamış olduğu öncü çalışması "The Customs Union Issue" adlı eserine kadar ekonomi teorisinde ayrı bir konu haline gelmemiştir.³⁹ Teorinin gelişimi Viner Öncesi ve Viner Sonrası olarak ikiye ayrılarak incelenecektir.

3.1. Viner Öncesi Ekonomik Bütünleşme Teorisi

Bütünleşme teorisi hakkında ilk önerilerden biri Adam Smith tarafından yapılmıştır. Adam Smith'e göre gümrük birliğine giren ülkelerin dışarıdaki ülkelere gümrük uygulamalarından gümrük birliğine dahil ülkelerin bundan yarar sağlayacağını öne sürmüştür. Taussing ise ülkelerin ticaretteki paylarının karşılıklı tarife indirimlerinin fayda ve maliyetlerini belirleyeceğini belirtmiştir. Taussing, 1876'da Hawaii şekerine ABD tarafından verilen preferansların Hawaii'nin payının çok küçük olmasından dolayı Amerika şeker fiyatlarını çok az etkilenirken Hawaii üreticilerin geliri ise arttığını belirtmiştir. Diğer bir yazar Torrens ise diğer ülkelerin reaksiyonunun varlığı ve yokluğu durumunda preferansların etkisinin optimum tarifeye bağlı olduğunu belirtmiştir. Çok taraflı tarife müzakerelerinin ticaret hadlerini olumsuz şekilde

³⁷ S.Rıdvan Karluk, **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, (6.Baskı, İstanbul:Beta Basım Yayım), s.235

³⁸ S.Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.235

³⁹ A. Tovas, **The Theory Of Economic Integration : Past And Future**, (Review of Economic Studies, Vol 29,2002), s. 155

etkileyeceğini belirterek karşı çıkmıştır. Torrens serbest ticarete karşı çıkmış ve serbest ticaretin nihai amaç olduğunu ve politik olarak bağımlılık yaratacağını, bağımsız ülkelerin ise ticaretten optimum tarife uygulayarak misilleme olmaması durumunda kazançlı çıkacaklarını belirtmiştir. Torrens'in ifadesi bir ülkenin ayrımcı monopolist olarak davranarak refahını maksimum kılacağını belirtmesi ile önemlidir.⁴⁰

3.2.Viner Sonrası Ekonomik Bütünleşme Teorisi

Ekonomi teorisi Viner'in 1950'deki çalışmasından sonra gelişmiştir. Bu zamandan 1965'e kadar ekonomik bütünleşme teorisi iki aşamadan geçmiştir. İlk periyotta gümrük birliğinin üretim üzerine olan etkisi incelenmiş, ikinci periyotta ise tüketim ve ticaret akışları incelenmiştir.⁴¹

Viner gümrük birliğinin daha serbest bir ticarete mi yoksa daha büyük bir üretime mi olanak sağlayacağı konusuna eğilmiştir. Viner "ticaret yaratıcı" ve "ticaret saptırıcı" olarak iki temel kavram ortaya atmıştır. Üretimin merkezindeki değişmelerin refah etkisine odaklanan Richardian üretim modelini kullanarak gümrük birliği meyili için genel bir varsayım olamayacağını göstermiştir. Buna göre birlik doğal olarak her birinin net sonucu özel olaylara bağlı olan iki karşıt sonucu ortaya çıkarır. Birincisi yurtiçi üreticileri diğer üye ülke üreticilerinden koruyan engellerin kaldırılması sonucu oluşan "ticaret yaratıcı etki", ikincisi ise üye ülke üreticilerine üçüncü ülkelere karşı oluşturulan tarifelerden sağlanan korumadan kaynaklanan "ticaret saptırıcı etki" Viner'e göre gümrük birliği tüketicilerin bir mala olan talebini yüksek maliyetli yurtiçi üreticiden düşük maliyetli üye ülke üreticisine kaydırmak sureti ile refahı arttırırken, ticareti düşük maliyetli birlik dışı bir ülkeden yüksek maliyetli üretim yapan birlik içi bir ülkeye kaydırması sonucu refahı azaltır.⁴²

⁴⁰ Emin Ertürk, (1991), **a.g.e.**, s.12

⁴¹ A. Tovias, **a.g.e.**, s.156

⁴² MB. Krauss, **Recent Developments in Customs Union Theory: An Interpretive Survey**, (Journal of Economic Literature Vol.10 No.2,1972), s.413

Viner (1950) çalışmasında mükemmel bir gümrük birliğinin şu üç kriteri karşılaması gerektiğini belirtmiştir:⁴³

- Üye ülkeler arasındaki tarifelerin tamamen kaldırılması,
- Birlik dışındaki ülkelere yapılacak olan ithalata karşı ortak bir tarifinin uygulanması,
- Kararlaştırılmış bir formüle göre gümrük vergisi gelirlerinin üye ülkeler arasında paylaşımı.

Viner'in analizindeki varsayımlar şunlardır; Tüketimde sabit oranlar ve üretimde sabit maliyetlerdir. Bu varsayımlar gerçek dünyayı yansıtmadıkları için eleştirilerin hedefi olmuş ve Viner'in sonuçlarının kabul edilebilirliği çok sınırlıdır. Daha sonraki analizlerde Viner'in varsayımlarının esnetilmesi ile ticaret saptıran gümrük birliği açısından refah azalmasının ortaya çıkmayacağı sonucuna varılmıştır.⁴⁴

Viner'den sonra J.E. Meade 1953 ve 1955 yıllarında yapmış olduğu çalışmalarla üretimde sabit maliyetler varsayımını yumuşatmış ve tüketimde sabit oranlar varsayımını analizinden çıkartarak gümrük birliğinin "tüketim etkilerini" analize dahil etmiştir. Tüketim etkilerini kısmi denge yaklaşımı çerçevesinde ele almıştır. "İkinci en iyi" analizinde bir ülkede uygulanan gümrük indiriminin dünya refahını arttırabileceği gibi azaltabileceğini öne sürmüştür.⁴⁵ Kardinalist refah varsayımlarını, kayıp ve kazançları mukayesede kullanmış ve tüketimi bu uygulamalarında sıkça kullanmıştır.⁴⁶

Lipsey ve Lancaster tarafından ikinci en iyi teorisi geliştirilmiştir. Bu teoriye göre birinci en iyi durum dünyadaki tüm ülkelerin gümrüklerini kaldırdığı ve serbest dünya ticareti olarak belirlenirse, üye ülkeler arasında gümrüklerin kaldırılıp sadece üye olmayan ülkelere uygulandığı gümrük birlikleri ise ikinci en iyi durum olmaktadır.

⁴³ Jacob Viner, **The Customs Union Issue**, (London Stevens and Stand Ltd.for the Cornege Endowment for International Peace), 1950, .s.5

⁴⁴ Emin Ertürk, **a.g.e.**, s.12

⁴⁵ Canan Balkır ve Muzaffer Demirci, **a.g.e.**, s.1

⁴⁶ Emin Ertürk, **a.g.e.**, s.13

Gümrük birliklerinin mi yoksa tüm ülkelere karşı eşit derecede bir korumanın uygulandığı durumun mu refah açısından daha iyi olduğu tartışmalıdır. Sonuç koşullara göre farklılık gösterebilir.

Vanek (1965) indirim yapılan gümrük tarifesinin diğer ülkelerinkinden yüksek olduğu durumda dünya refahının artacağını göstermiştir. Vanek'e göre, ticaret yaratma ve ticaret saptırma, toplumu farklı derecelerde etkileyebilir. Kardinalist yaklaşım yerine ordinalist yaklaşımı kullanmaktadır. Refahla ilgili bir sonuca ulaşabilmek için ya bütün refah değişimleri aynı yönde olmalı ya da kazanan tarafın kaybeden tarafın zararını tazmin edip etmediğini bilmemiz gerekir. Vanek, genel denge analizi çerçevesinde gümrük birliklerinin ticaret hadleri üzerindeki etkileri de analize dahil etmiştir. Vanek'ten sonra Kemp, Johnson, Cooper, Massell, Bhamri, Allen'ın teorisinin gelişimine katkılarını da unutmamak gerekmektedir.⁴⁷Bu iktisatçılar ekonomik entegrasyonların gelişmekte olan ülkelere etkilerini incelemişlerdir.

4.GÜMRÜK BİRLİKLERİNİN STATİK EKONOMİK ETKİLERİ

Bir grup ülke arasında ticaretin bölgesel olarak serbestleşmesi ekonomi de statik ve dinamik olmak üzere iki etki doğurur.⁴⁸Statik etkiler; teknoloji ve ekonomik yapının sabit kalması altında, kaynakların yeniden tahsisi dolayısıyla ortaya çıkacak etkileri ifade eder. Kısa dönemde oluşan etkilerdir.⁴⁹

Gümrük birliklerinin statik etkileri ilk kez Jacob Viner tarafından incelenmiştir. Viner "ticaret yaratma" ve "ticaret saptırma" kavramlarını üretmiştir. Viner'a göre ticaret yaratma etkisi; GB dolayısıyla yüksek maliyetli üretimin yerini düşük maliyetli üretim kaynağına bırakmasından dolayı üretimin ve ticaretin artması sonucu oluşan etkidir. Ticaret saptırma etkisi; Birlik kurulmadan önce daha düşük maliyetli ülkeden yapılan ticaretin yerini birlik içinde daha yüksek maliyetli bir ülkenin almasıdır.⁵⁰

⁴⁷ Emin Ertürk, **a.g.e.**, s.14

⁴⁸ İstanbul Sanayi Odası Derneği, **Gümrük Birliği ve Etkileri**, (İstanbul: Kasım 1993), s.19

⁴⁹ S.Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.244

⁵⁰J. Viner, **a.g.e.**, s.43

Gümrük birliklerinin dünya refahına net etkisi, ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etkilerin büyüklüğüne bağlıdır. Ticaret yaratıcı etki, ticaret saptırıcı etkiden daha büyük ise dünya refahına net bir katkı da bulunulur, aksi durumda ise dünya refahı azalır.⁵¹

4.1. Gümrük Birlikleri'nin Üretim Üzerine Etkileri

Ekonomiler gümrük birliği kurdukları zaman, birlik kurulmadan önceki üretim ile birlik kurulduktan sonraki üretim farklı olacaktır. Biz buna birliğin “üretim etkisi” diyoruz.⁵²Gümrük birliğinin kurulmasıyla doğacak üretim etkisi; belirli mallara yönelik tüketici taleplerinin üçüncü üretici ülkeler ve iç üreticilerden, ortak üretici ülkelere kayması sonucu meydana gelecektir. Üretim etkilerini olumlu üretim etkisi (positive production effect) ve olumsuz üretim etkisi (negative production effect) olarak ikiye ayırarak incelemek mümkündür. Gümrük birliklerinin ticaret hadleri ve refah üzerinde yaratacağı etkiler de üretim etkisine bağlı olarak gelişecektir.

J.Viner' in 1950 yılında yaptığı çalışmada tanımladığı ticaret yaratılması etkisi (trade creation effect) ve ticaret sapması etkisi (trade diversion effect), olumlu ve olumsuz üretim etkileriyle aynı anlama gelmektedir. Gümrük birliğinin gerçekleşmesinden sonra doğabilecek üretim etkilerini analiz edebilmemiz için bazı basitleştirici varsayımlara gereksinim vardır. Bu varsayımlar aşağıda sıralanmıştır:

- Piyasalarda tam rekabet koşulları geçerlidir,
- Taşıma maliyetleri sıfırdır,
- Ülkeler ad valorem gümrük tarifeleri uygulamaktadırlar,
- A, B ve C gibi üç ülke X gibi bir mal üretmektedirler,

⁵¹ J.Viner, a.g.e. , s.44

⁵² Erol Manisalı, **Uluslararası Ekonomi Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi**, (İstanbul: Sermet Matbaası, İstanbul Üni.Yayınları), s.12

- A ülkesi arz eğrisi ölçeğe göre artan getiri koşullarında, B ve C ülkelerinin arz eğrileri ise sabit maliyet koşullarında çizilmiştir.

Ad valorem vergisi; bir malın birim değeri veya fiyatı üzerinden alınan vergilerdir. Ad valorem vergilerin en önemli uygulama alanı ithalattan alınan gümrük vergileridir. Ayrıca emlak vergileri,satış vergileri de diğer örneklerdir. Bu vergilerin en önemli avantajları enflasyonla birlikte koruyucu gücünü yitirmemeleri ve daha adil olmalarıdır.⁵³

4.1.1. Üretim Üzerine Olumlu Etki: Ticaret Yaratılması

Ticaret yaratılması etkisi (trade creation effect), ülkeler arasında gümrük birliği kurulduktan sonra ticaretin daha düşük maliyetle üretim yapan üye ülkeden yapılması anlamına gelir.⁵⁴ Daha açık bir ifadeyle; ticaret yaratılması etkisi, bir malın ithalat fiyatı, yurt içi fiyatından düşük olduğunda, ülke içi arz kaynağının yerini gümrük birliğine üye başka bir ülkenin almasıyla oluşacaktır. Böylece üretim daha düşük maliyetli bir kaynağa yönelmiş olacaktır.⁵⁵

---

⁵³ Ayşegül Atabey, **a.g.e.**, s.90

⁵⁴ Halil Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.207

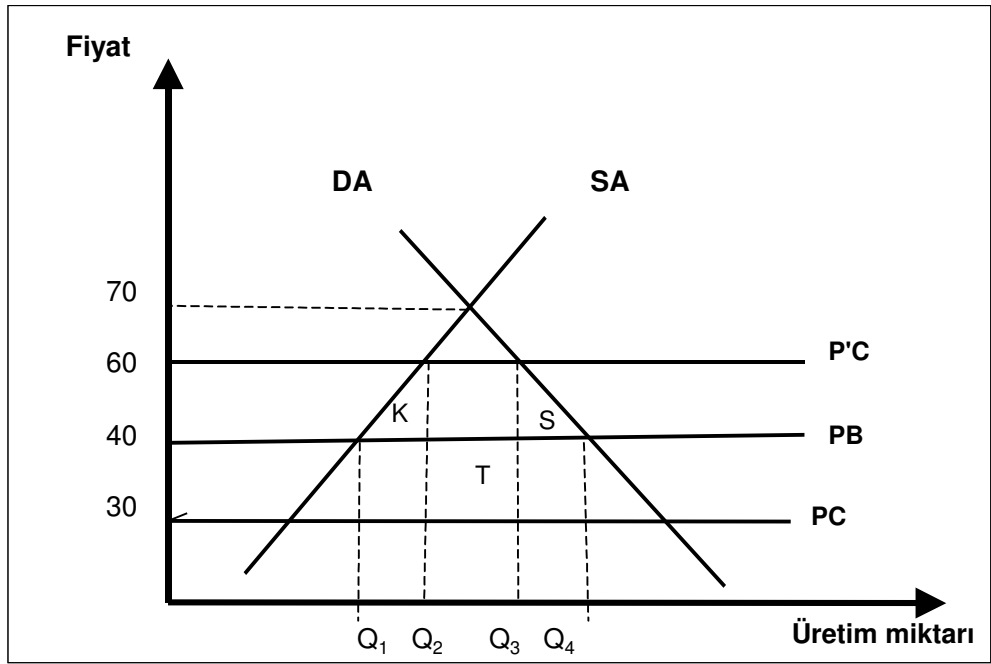
⁵⁵ Canan Balkır, Muzaffer Demir, **a.g.e.**, s.38

Tablo 2 : Ticaret Yaratılması Durumu

ÜLKELER	Ortalama Üretim	% 100 tarife	B ile GB
	Maliyetleri	Uygulandığında	kurulduğunda
A	50	50	50
B	40	80	40
C	30	60	60

Kaynak: Cihan Dura, Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.13

Tablo 2'de verilen örnekten de görülebileceği gibi, serbest ticaret koşulları altında C ülkesi X malını B ve A ülkesine ihraç edecektir. Bu durumda A ülkesi yurt içi sanayisini korumak amacıyla ithalatına ayırmacı olmayan % 100 oranında tarife uygularsa, ikinci sütunda görüldüğü gibi X malını yurt içinde üretmeyi tercih edecektir. Ancak A ve B ülkesi aralarında bir gümrük birliği anlaşmasını gerçekleştirdiğinde, A ülkesi X malının B ülkesinden ithalatına tarife uygulamadığından maliyet 40 birime düşecek, C ülkesinden yapılan X malı ithalatının maliyeti ise 60 birimde kalacaktır. Gümrük birliği kurulmadan önce A ülkesi 50 birim maliyetle X malı üretmekte, birlik sonrasında ise B ülkesinden 40 birim maliyetle X malını ithal etmektedir. Ticaret yaratılması durumunu Şekil 1' de açıklanmıştır.

Şekil 1 : Gümrük Birliği'nin Ticaret Yaratıcı Etkisi

Gümrük Birliği kurulmadan önce A ülkesi Q_1 kadar X malı üretmekte ve ülke içi fiyat 70 YTL'de oluşmaktadır. C ülkesinin ürettiği mal, %100'lük advalorem gümrük vergisinden sonra 60 YTL'ye yükselmiştir. A ülkesinin dünya fiyatlarını etkileyemeyecek küçük bir ülke olarak kabul edilmiştir. Bu yüzden arz eğrisi, tek bir fiyat seviyesinden sonsuz arzı gösterecek şekilde yatay eksene paralel çizilemez. B ve C ülkeleri ele alınan malın dünya üretim hacmi bakımından büyük ülkelerdir. Bu yüzden B ve C ülkesinin arz eğrileri yataydır. A ülkesi ile B ülkesi arasında gümrük birliği kurulduktan sonra başlangıçta en ucuz üretici olan C ülkesi gümrük birliğine mal satamayacaktır. A ülkesini ithalatı Q_2 - Q_3 'ten, Q_1 - Q_4 'e yükselmiştir. Birlik içinde gümrüklerin kalkması ile A ülkesi ithalatının tümünü B ülkesinden yapacaktır. A ülkesinin pahalı üretimi azalmakta ve yerine daha verimli olan B ülkesinin üretimi geçmektedir. Yani arz kaynağı yer değiştirmektedir. Şekilde K ile gösterilen alan ticaret yaratan üretim etkisini göstermektedir.

4.1.2.Üretim Üzerine Olumsuz Etki: Ticaret Sapması

Ticaret sapması etkisi ticaretin gümrük birliği kurulduktan sonra daha yüksek maliyetle üretim yapan birlik üyesi ülkeden yapılmasıdır. Viner, ticaret sapması etkisinin maliyetleri yükselttiği için, birliğe üye ülkelerin refahını olumsuz yönde etkilediğini belirtmiştir. Tablo 3' de ticaret sapması etkisi bir örnek ile açıklanmıştır.

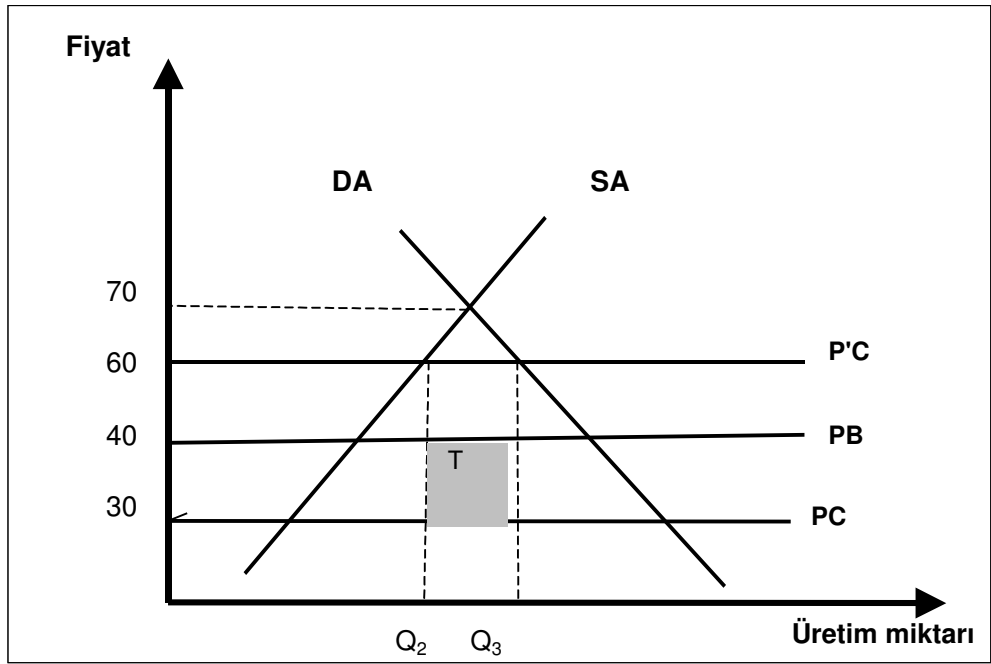
Tablo 3 : Ticaret Sapması Durumu

	Ortalama Üretim	% 100 tarife	B ileGB
ÜLKELER	Maliyetleri	Uygulandığında	kurulduğunda
A	50	50	50
B	40	80	40
C	30	60	60

Kaynak: Cihan Dura,Hayriye Atik, **a.g.e.**14

Tablo da ikinci sütundan da görülebileceği gibi, gümrük birliği kurulmadan önce A ülkesi X malı ithalatını en düşük maliyetli kaynaktan, bir başka ifadeyle C ülkesinden yapmaktadır. A ve B ülkeleri aralarında bir gümrük birliği kurduklarında, A ülkesi X malını B ülkesinden ithal edecektir, üretimin düşük maliyetli üreticiden (C ülkesi) yüksek maliyetli üreticiye (B ülkesi) kayması durumu ticaret sapması olarak adlandırılır. Ticaret saptıran gümrük birliği Şekil 2' de açıklanmıştır.

Şekil 2 : Ticaret Saptıran Gümrük Birliği

Şekil 2'den de görüldüğü gibi, A ile B ülkeleri arasında gümrük birliği kurulduktan sonra birlik içinde B'nin fiyatları geçerli olmaktadır. C ülkesi başlangıçta malı en düşük fiyata üretiyordu. Eskiden C ülkesinden yapılan Q_2 - Q_3 miktar ithalat ise şimdi B ülkesine kaymıştır. Çünkü A ülkesi ithalatını artık B ülkesiyle yapmaktadır. Ticaret B ülkesine saptmıştır. Bu durumda dünya refahı açısından kaynak dağılımında etkinlik bozulmuş, X malı daha yüksek maliyetlere katlanılarak elde edilmiştir. Ticaret saptması etkisi hem A ülkesi hem de dünya refahı açısından olumsuz olmuştur. Ticaret saptması etkisi sonucu oluşan refah düşüşü miktarı T alanına eşit olur.

4.2. Gümrük Birliklerinin Tüketim Üzerine Etkileri

Gümrük birliğinin yaratacağı ekonomik etkiler sadece olumlu üretim etkisi ve olumsuz üretim etkisi yaratılmasıyla sınırlı değildir. Gümrük birliği, birliğe üye ülkeler arasında malların serbest dolaşımını gerçekleştirdiğinden ekonomiler de nisbi fiyatlar değişecek, dolayısıyla bu ülkelerdeki tüketim modelleri de etkilenecektir. Viner ticaret

yaratma ve ticaret sapması etkilerinin sadece üretim etkisinden kaynaklandığı noktası üzerinde durmuş, tüketimi analize katmamıştır. Analiz bu haliyle eksiktir.⁵⁶

Viner'in teorisini bu şekilde eleştiren Lipsey, Meade ve Gehrels gibi iktisatçılar tüketim etkilerini de analize katmışlardır. Gümrük birliklerinin tüketiciyi yakından ilgilendiren etkileri de bulunmaktadır. Çünkü birlik kurulmadan önce yerli malları yüksek fiyat ödeyerek tüketenler, şimdi birlik içerisinde ithal edilen bu malların benzerlerini ve belki de daha kalitelisini daha ucuza satın alabileceklerdir. Bu şekilde fiyatların düşmesi tüketimin genişlemesine, dolayısıyla bölge içerisindeki dış ticaret hacminin artmasına yol açacaktır. Bu etkiye gümrük birliklerinin tüketim etkisi adı verilir.⁵⁷ Ancak bu varsayım aynı veya benzer ekonomik karaktere sahip ülkelerin gümrük birlikleri arasında doğrudur. Birliğe üye ülkelere nazaran ekonomik yönden daha güçsüz bir ekonomiye sahip diğer bir devlet birliğe alındığında, bu devlet diğer üye devletler tarafından desteklenmelidir. Aksi halde bu devletin ekonomisi güçlü ekonomilerle boy ölçüşemeyerek tamamen ithale dayalı bağımlı bir ekonomi haline gelecektir.⁵⁸

Gümrük birliklerinin tüketim üzerine etkilerini incelerken daha önce yaptığımız talep esnekliğinin sifıra eşit olduğu varsayımını değiştirmemiz gerekir. Ticarete konu olan mallarda talep esnekliği sıfırdan büyük ise ($e > 0$) ucuzlayan mala yönelik talep artacaktır ve bu durumda tüketim etkileri ortaya çıkar.⁵⁹ Ayrıca yaratılan tüketim etkisi yolu ile birliğe üye ülkenin refahının artabilmesi, gümrük birliği kurulmadan önce üye ülkelerin dış ticaret hacimlerinin küçük olmasına ve birlik öncesinde üyelerin birbirleriyle yaptıkları ticaretin, dış dünya ile yaptıkları ticarete oranla daha fazla olması koşuluna da bağlıdır.

Gümrük birlikleri, tüketim üzerine olumlu tüketim etkisi (positive consumption effect) ve olumsuz tüketim etkisi (negative consumption effect) olmak üzere iki tür etki yaratırlar. Gümrük birliklerinin olumlu tüketim etkisi, birliğin ticaret yaratılmasına

⁵⁶ Emin Ertürk, **a.g.e.**, s.20

⁵⁷ DİE, **Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticareti**, (Ankara :2000), s.12

⁵⁸ Hasan Turan, **Gümrük Birliği'nin Dış Ticaret Üzerine Etkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2002), s.7

⁵⁹ S.Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.251

neden olduğu durumda gerçekleşecektir. Birliğe üye ülkedeki tüketiciler daha ucuz maliyetli kaynaktan tüketim yapma imkanına kavuşurlar. Birliğin kurulmasıyla birlikte oluşacak tüketim etkisi üretilen malların talep esnekliğine bağlıdır. Olumlu tüketim etkisi malların talep esnekliğinin sıfırdan büyük olduğu durumda geçerli olacaktır. Bu etki ticaret yaratılmasına bağlı olduğundan olumlu üretim etkisi ile birlikte ortaya çıkmaktadır. Daha önce incelediğimiz Şekil-1' de olumlu tüketim etkisi A ülkesinde fiyat düşüşüne bağlı olarak tüketim artmaktadır. Fiyat düşüşünün tüketimi arttırmasından dolayı ortaya çıkan ithalat artışı Q_3-Q_4 'e yani S ile gösterilen alana eşittir. İthalattaki toplam artış, K+S alanı kadardır. İthalattaki toplam artış, ticaret yaratıcı etkiyi göstermektedir.

Gümrük birliğinin kurulmasıyla birlikte oluşabilecek olumsuz tüketim etkisi ise, ticaret sanması etkisi ile birlikte gerçekleşecektir. Gümrük birliğini gerçekleştiren ülkeler arasındaki maliyet farklılıklarının büyüklüğü ve birleşme öncesinde ülkenin üçüncü ülkelere uyguladığı tarifelerin yüksekliği ölçüsünde gümrük birliğinin doğuracağı olumsuz tüketim etkisi de önemini artırmaktadır.

4.3.Gümrük Birliklerinin Dış Ticaret Hadleri Üzerine Etkileri

Ticaret hadleri, ülkeler arasında doğan iş bölümünün yaratacağı refah artışından her ülkenin alacağı payı belirler. Bu açıdan gümrük birliği bir bütün olarak birlik yönünde ve gerekse birlik dışında kalan ülkeler yönünden refah seviyesini, dış ticaret hadlerindeki değişimlere bağlı olarak olumlu ve olumsuz yönde etkiler. Ayrıca gümrük birliğine üye ülkeler arasındaki ticaret haddindeki değişimin, her ülke yönünden refah seviyesine etkisi de değişiktir.⁶⁰Gümrük birliğinin kurulması sonucu ticaretin üçüncü ülkelere birlik üyelerine kayması, birliğin ticaret hadlerini olumlu etkiler. Bu olumlu etki ticaret sapmasının yaratacağı zararı azaltacaktır. Eğer gümrük birliğinin kuruluşu, üçüncü ülkelere yapılan ithal talebini etkilemiyorsa, birliğin kuruluşu ticaret hadlerini değiştirmeyecektir.

---

⁶⁰ S.Rıdvan Karluk, a.g.e., s.256

Birliğin kurulması uzun dönemde verimlilik artışı sağlayarak, üretim artması ve maliyetin düşmesine neden olacaktır. Verimlilik artışının, ithalatı ikame edici mallar üzerinde görüldüğü durumda, birliğin ticaret hadleri olumlu etkilenecektir. Diğer yandan, verimlilik artışı gelir artışına da neden olarak, ithal mallarına karşı talebi de arttırır. Talebin artış oranı birliğin kendi içinde tamamlayıcılık özelliğinden etkilenecektir. Kendine yeterliliği büyük ölçüde sağlayan birliğin ithal mallarına karşı talep artışı küçük olacaktır .

Gümrük birliğinin kapsadığı ekonomik alanın büyüklüğü, ticaret hadlerinde görülen olumlu etkiyi arttıracaktır. Birliğin üçüncü ülkelerle olan ticaret hadleri, dışa karşı uyguladığı ortak gümrük tarifesinin yanında diğer ülkelerin uyguladığı gümrüklerle de ilgilidir. Birliğin ihraç ettiği ürünlere üçüncü ülkeler tarafından uygulanan gümrüklerin yüksekliği, birliğin dış dünya ile olan ticaret hadlerini olumsuz etkileyecektir. Birlik büyüdükçe pazarlık gücü artacak ve üçüncü ülkelerin birlik kaynaklı mallara gümrük uygulaması zorlaşacaktır.

Serbest ticaret bölgelerinin dış ticaret hadleri üzerindeki etkisi açık değildir. Düşük gümrük uygulayan üye ülkelerin üçüncü ülkelere yaptıkları ithalatı sürdürecekleri düşünülürse, bölgenin ticaret hadlerinde görülecek iyileşmenin gümrük birliğine oranla daha az olacağı anlaşılır. Buna karşın dolaylı ticareti yönlendirici etkinin önemli olduğu durumda ise, serbest bölgenin ticaret hadlerinde bozulma görülebilir. Ancak ticaret hadlerindeki bu olumlu etki durumunda serbest bölgelerin üçüncü ülkelere zararı gümrük birliğine oranla daha az olacaktır.

Gümrük birliklerinin amaçlarından bir tanesi dış alemle yaptığı ticarete ticaret hadlerinin iyileştirilmesini sağlamak ise ve üye ülkelerin ekonomik yapıları buna izin veriyorsa gümrük birliği ile ticaretin hacmi değişecektir. Ancak gümrük birliği oluşumunun temel amacı kural olarak ticaret hadleri üstünlükleri sağlamak değildir. Eğer böyle olsaydı gümrük birliği oluşumu bir kartel oluşumu haline gelirdi ve böyle bir durumda dış alemin misillemesiyle karşılaşma olasılığı doğardı.⁶¹

---

⁶¹T. Hitiris, a.g.e., s.23

Gümrük birliği içerisinde ticaret hadleri kazançları eğer varsa, bu birliğin ortak dış ticaret politikasından, uluslararası piyasalarda satıcı veya alıcı olarak öneminden ve pazarlık gücünden doğacaktır. Ayrıca özellikle küçük ülkeler arasında kurulan gümrük birliklerinde, tek başlarına dış alemle ticaretlerinde dış ticaret hadlerinde değişiklik meydana getiremeyen bu ülkeler, birlik haline geldikten sonra dünya pazarlarını etkileyecek yeterli güce sahip olabileceklerdir.⁶²

5. GÜMRÜK BİRLİKLERİNİN DİNAMİK EKONOMİK ETKİLERİ

Gümrük birliklerinin, birliğe üye ülke ekonomileri üzerinde yaratacağı etkileri sadece statik ekonomik etkilerle açıklamak mümkün değildir. Gümrük birliğinin kurulması ile birlikte, üye ülkelerin büyüme oranlarını etkileyen dinamik ekonomik etkiler de oluşabilir. Gümrük birlikleri, üye ülkelerin ekonomik yapılarında, üretim kapasitesi ve verimlilik koşullarında köklü değişiklikler meydana getirebilir. Zaman içerisinde milli gelir, kalkınma oranı ve ekonomik refah seviyelerinde değişiklikler olur. Bu etkilere dinamik etkiler adı verilir.⁶³ Ekonomide dinamik etkiler orta, uzun vade de ortaya çıkarlar.

Balassa (1961) gümrük birliklerinin dinamik etkilerini üye ülkelerin GSMH'larındaki artışı etkileyebilecek araçlar olarak tanımlamaktadır.⁶⁴ Ekonomide dinamik etkiler orta, uzun vade de ortaya çıkarlar. Üye ülkelerin ekonomilerin de asıl etkiyi dinamik etkiler yaratacaktır.

Dinamik ekonomik etkileri, ülkenin üretim imkanları eğrisini yukarı doğru çeken etkiler olarak da tanımlayabiliriz. Üretim imkanları eğrisinin kuzeydoğu yönündeki bu hareketi, ekonomide üretim faktörlerinin miktarı ve niteliği ile teknolojik gelişime bağlıdır. Gümrük birliği ile geleneksel teoriden farklı olarak, ekonomide meydana gelen faktör arzındaki artışlar veya birlik içerisindeki faktör hareketliliği ile teknoloji seviyesindeki gelişmeler bizi statik üretim imkanları eğrisi üzerindeki

⁶² F.Gülçin Özyurt, **Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2000), s.59

⁶³ Ramazan Kılıç, **Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği**, (Ankara: Siyasal Kitabevi, 2002), s.33

⁶⁴ M.Al. El Agra, **The Theory And Measurement of International Integration**, (Basingtake: 1989), s.170

etkinlikten zaman içerisinde sürekli ilerleyen, dinamik üretim imkanları eğrisi üzerindeki etkinliğe götürmektedir. Bu sürekli değişim, gümrük birliği ile genişleyen piyasa imkanları vasıtasıyla olmaktadır. Büyük piyasa koşulları ekonomide içsel ve dışsal tasarrufların doğmasına yol açmaktadır. Ayrıca piyasanın genişlemesi yatırımları daha cazip hale getirmekte, ülkeye yabancı sermaye akışını hızlandırmakta ve istihdam düzeyini etkilemektedir.

Gümrük birliğinin kurulmasından sonra ülkelerin ekonomilerinin kazanmış olduğu dinamizmin verdiği ivme sonucu dinamik etkilerden dolayı daha derin etkiler oluşmakta bu da üçüncü ülkelerin, birliklerin ve dünya ekonomisinin refah seviyesinin artmasına neden olmaktadır.⁶⁵

Gümrük birliğinin yaratacağı dinamik ekonomik etkileri; ölçek ekonomileri etkisi, verimlilik etkisi, öğrenme etkisi, teknolojik yeniliği yakalama, faktör fiyatları eşitliği, daha çok rekabet etkisi şeklinde sıralayabiliriz.

5.1.Ölçek Ekonomileri Etkisi (Scale Economy Effect)

Ekonomik birleşmelerin bu etkisine geçmeden önce, ölçek ekonomileri kavramını açıklamakta yarar vardır. Ölçek ekonomileri (Scale Economies) bir firma veya sanayi dalında tesisleri yenilemek, teknolojik yenilikleri kullanmak veya maliyetleri düşürerek verimliliği artırmak yoluyla kazanç elde etmektir. Bir mal üreten firma için ölçek ekonomileri, üretimde kullanılan girdilerin tümünü aynı oranda artırdığımızda üretimin hangi oranda değişeceğini göstermektedir. Ölçek ekonomileri, ister firmanın üretim düzeyinin artışından isterse de gümrük birliğine dahil olmak gibi bir makro ekonomik değişiklikten kaynaklansın, emek ve sermaye kullanımında meydana gelen artışların daha etkin bir üretim düzeyine geçilerek neden olduğu tasarruflardır. Ekonomik birleşme, firmaların uzun dönem ortalama maliyet eğrileri üzerinde buldukları ölçeği değiştirerek azalan maliyet koşullarında üretimde bulunmalarını sağlar.

---

⁶⁵ Ahmet Çimen, **Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri**, (Ankara: Maliye Bakanlığı, 1996), s.24

Gümrük birliği ile birlik içi piyasa genişlemekte, artan talebi karşılamak için işletmelerin üretimlerini arttırmaları gerekmektedir. Bu durumda işletmeler eğer atıl kapasiteleri varsa bunu kullanarak ortalama maliyetlerini minimize edecek optimal ölçeğe varabilirler. İşletmelerin eğer atıl kapasiteleri yok ise, kapasite arttırıcı yeni yatırımlara yönelirler.⁶⁶

A.Marshall, ölçek ekonomilerini kaynağına göre içsel ve dışsal ölçek ekonomileri olmak üzere iki başlıkta incelemiştir.⁶⁷İçsel ekonomiler firmanın kaynaklarına, örgütlenmesine ve yönetim etkinliğine bağlı olarak içinde ortaya çıkan olanaklardır. Dışsal ekonomiler ise sanayinin genel gelişme düzeyine bağlı olarak firmaya, firma dışından sağlanan olanaklardır.

5.1.1.Ekonomik Birleşme ve İçsel Ekonomiler

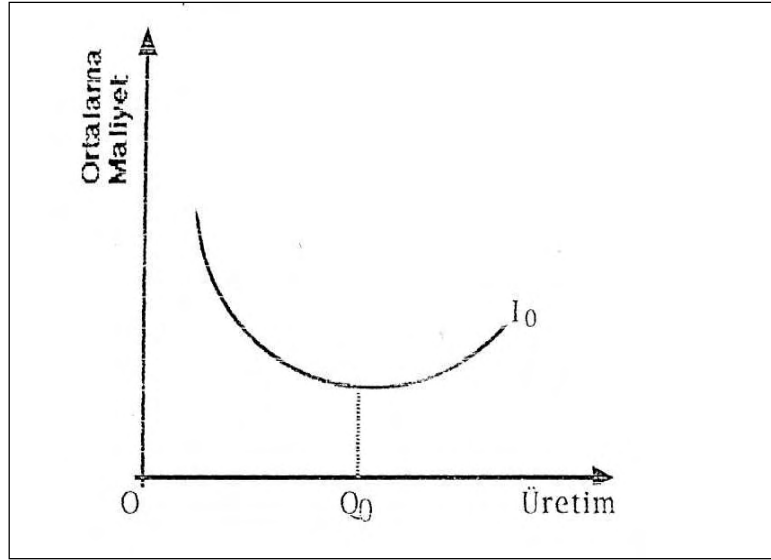
İçsel ekonomileri (internal economies), bir ekonomide firmaların içindeki veya bir firmanın dahil olduğu sanayi dalındaki ölçekte meydana gelen büyümeye bağlı olarak, ortalama maliyetlerde gerçekleşen azalma şeklinde tanımlayabiliriz. Veya bir firmanın, sanayi dalının iç yapısındaki değişikliklerin o firma veya sanayi dalına sağlamış olduğu yararlarıdır. Belirli bir üretim hacmine ulaşan bir firma üretimine daha az girdi kullanarak daha fazla çıktı elde ediyorsa, bu firma içsel ekonomilerden yararlanıyor demektir.⁶⁸

İçsel ekonomilerden yararlanan bir firmanın maliyetlerinin düşmesi, başka bir deyişle verimliliğin arttığı bu durumda kullanılan girdi karşılığında daha büyük oranda çıktı elde etme imkanı vardır. Bu nedenle içsel ekonomiler, ölçeğe göre artan getiri (increasing returns to scale) veya ölçeğe göre azalan maliyetler (decreasing costs to scale) şeklinde de tanımlanır.

⁶⁶ Osman Demir, "Gümrük Birliği'nin İlk İki Yılı Değerlendirmesi", **Dış Ticaret Dergisi**, DTM Yayını, Sayı 11, Ankara, s.51

⁶⁷Emin Ertürk, **a.g.e.**, s.42

⁶⁸ S.Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.259

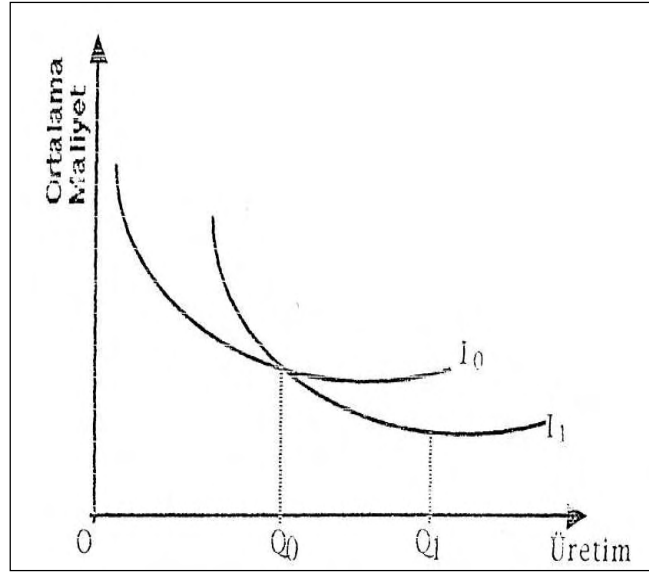

Şekil 3 : Firma İçin Ölçeğe Göre Artan Getiri

Ölçeğe göre artan getiri, Şekil 3' de görüldüğü gibi birim başına maliyetin giderek azalması sonucunu verir. Ortalama maliyetin en düşük olduğu OQ_0 noktasında optimum üretim söz konusudur. Bu durumda firma kullandığı girdiler arası katsayıyı değiştirmemekte, sadece artan girdiler karşılığında daha fazla üretim gerçekleştirmektedir. Firma, üretimde kullandığı girdilerin katsayısını değiştirerek, başka bir ifadeyle üretim yöntemini değiştirerek de içsel ekonomilerden yararlanabilir.

Şekil 4' de, talep hacminde meydana gelen bir gelişme ile firmanın yeni üretim fonksiyonuna (I_0) geçmesinin de içsel tasarruflara yol açabileceği görülmektedir. "İkameye göre artan verimler (increasing returns to substitution)" denilen bu tasarruflar sadece $O-Q_0$ üretim miktarı için söz konusudur.

Şekil 4 : Üretim Fonksiyonu Değiştiğinde İçsel Ekonomiler

Firmada artan talep karşısında M_0M_1 kadarlık ortalama maliyet tasarrufu oluşturmuş buda Q_0Q_1 aralığında içsel tasarrufu meydana getirmiştir. Şekilden de görüldüğü gibi birim maliyetlerin en düşük olduğu üretim hacmi, her iki üretim metodu için farklıdır. Bu sebeple değişik teknolojik seviyelerdeki farklı üretim metodlarından sağlanan içsel ekonomiler de farklı ölçülerde gerçekleşecektir. Bunun için teknolojik seviyesi yüksek, daha etkin metodlar ancak optimum tesis ölçeğinin büyütülmesi ile mümkündür.⁶⁹

İçsel ekonomiler sonucu oluşan geniş bir piyasa, işletmenin daha ileri teknolojik yöntemler uygulamasına yol açar. Kitlesele üretim yapılması nedeniyle, pazarlama fonksiyonları daha büyük hacimlerde gerçekleştirilir, daha az stok bulundurulur. Ayrıca üretim, planlama, yönetim, araştırma ve geliştirme gibi faaliyetler için ileri derece de kalifiye eleman çalıştırılma olanağı elde edilir. Bütün bunlar ise işletme maliyetlerinde tasarrufa yol açar.⁷⁰

⁶⁹ S Rıdvan Karluk, a.g.e., s.260

⁷⁰ Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.211

Ekonomik birleşme nedeniyle genişleyen pazar imkanı, toplam talebi artırarak firmaların daha büyük ölçekli tesislerde, teknolojik yenilikleri kullanarak rekabet etmeye zorlayacaktır. Ancak ekonomik birleşmenin sağlanması piyasaların bütünleşerek geniş bir piyasa yaratılması anlamına da gelmez. Birleşmeye giden ülkelerdeki tüketicilerin zevk ve tercihleri, ulaşım ve taşımacılık olanakları, piyasada bulunan yerleşik tekeli yapılar, ölçeklerini büyütme isteyen firmaların karşılaştığı finansman sorunları pazarların bütünleşmesini belirleyen birçok faktör arasında sayılabilir. Birinci Bölüm' de açıklamaya çalıştığımız ekonomik birleşmelerin başarı şansını artırmaya yönelik önlemler piyasaların bütünleşme sürecini olumlu anlamda daha da hızlandırabilir.

Şunu da belirtmek gerekirse ölçek ekonomilerinden yararlanmaya gelişmiş ülkelerden çok gelişmekte olan ülkelerin ihtiyacı vardır. Piyasaların handikapları bu ülkelerde ekonomik gelişmenin hız kazanmasına ve sağlıklı olarak gelişme göstermesine mani olmaktadır.⁷¹

5.1.2. Ekonomik Birleşme ve Dışsal Ekonomiler

Kavram üzerinde ilk kez iktisatçı A. Marshall, dışsal ekonomileri firmaların üretim maliyetlerini incelerken artan gelirleri açıklamak için kullanmıştır.⁷² Dışsal ekonomiler faaliyette bulunan endüstri dalının genişlemesi sonucunda firma dışından kaynaklanan tasarruflardır.⁷³

Bir ekonomide taşımacılık maliyetlerini düşürecek altyapı yatırımları, yeni bir endüstrinin kurulması veya devletin finanse ettiği AR-GE faaliyetleri bütün firmalar için dışsal tasarruf yaratan olaylara örnektir. Bu örneklerden de anlaşılacağı gibi, dışsal tasarruf herhangi bir maliyete katlanılmadan üretime girdi olarak katılan üretim faktörü niteliğindedir.

Bu tanımlı fonksiyonel bir ilişki olarak gösterirsek;

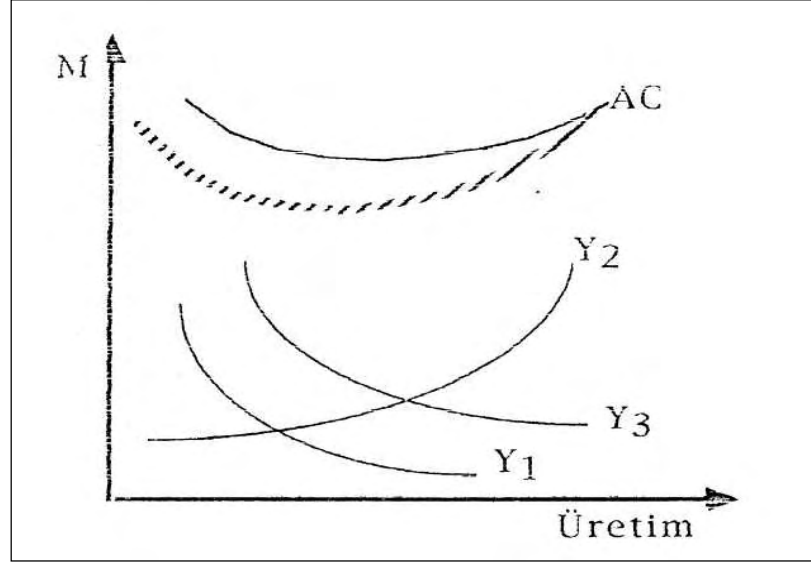
⁷¹ Emin Ertürk, **a.g.e.**, s.47

⁷² Erol Manisalı, **a.g.e.**, (1971), s.75

⁷³ C. Dura, H. Atik, **a.g.e.**, s.20

$$Q_1 = f_1(L_1, K_1; Q_2)$$

şeklinde olur. Burada; Q_1 üretimi, L emeği, K sermayeyi ifade etmektedir. Q_2 ödenmeyen üretim faktörü (unpaid production factor) olarak fonksiyonda yerini almıştır.

Şekil 5 : Ortalama Maliyet Eğrisinin Kayması

Dışsal tasarruflar, firmanın ortalama maliyet eğrisinin toptan kaymasına neden olurlar. İçsel ekonomilerden yararlanan bir firma ise, uzun dönemde aynı ortalama maliyet eğrisi üzerinde kalmaktadır. Eğer firma dışsal ekonomilerden yararlanıyorsa, ortalama maliyet eğrisi aşağıya kayacaktır.

Firmalar her üretim fonksiyonlarında, maliyetler azaldığı sürece üretimlerini artıracaklardır. Üretim arttıkça maliyetlerin de arttığı durumda firma bu ürünü daha düşük maliyetle üretim yapan firmalardan elde edecektir. Bu durumda firmanın katlandığı maliyet azalacak ve ortalama maliyet eğrisi Şekil 5'deki gibi aşağıya kayacaktır. Ekonomik birleşme ile oluşan büyük piyasa koşullarının dışsal ekonomilere

neden olması, entegrasyonun sağlayacağı yararları artıracaktır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür.⁷⁴

- Mal ve girdilerin herhangi bir tarife engeli ile karşılaşmadan dolaşımı bu mal ve girdilerin kullanıcıya daha ucuz fiyattan ulaşmasını sağlayacaktır.
- Faktörlerin serbest dolaşımı, bu faktörü bol olan yerlerden kıt olan yörelere sevk ederek sanayilerde bu yüzden meydana gelecek tıkanıklıkları önleyecektir.
- Ülkeler arasında teknolojik bilgi akımı bu bakımdan geri olan yörelerdeki endüstrilerin gelişmesini sağlayacaktır.
- Üretim faktörleri ülkelerde üretimin gerektirdiği oranda hazır olmadığından, sanayileri müştereken entegre, dışsal ekonomi yaratarak, hem ülkelerin hem de tüm bölgenin kalkınmasına yarar sağlayabilir.
- Entegrasyon ile oluşacak büyük piyasa, risk ve belirsizliği azaltarak yatırımları daha kârlı hale getirecektir.
- Talep bakımından da entegrasyon, firmaların optimum üretim koşullarına ulaşmalarına yardım eder. Talep genişlemesi, faktör talebinde genişliğe neden olacak bu da söz konusu faktörlerin fiyatlarında yükselişe yol açabilecektir. Faktör fiyatlarındaki bu yükseliş, mal talebi şeklinde piyasa kanalıyla tekrar üreticilere yöneleceğinden, üretimi kârlı kılacaktır.
- Entegrasyon yabancı yatırımları da cezbedeceğinden, özellikle az gelişmiş ülkeler arasında entegrasyon yoluyla teknolojik bilgi, piyasa bilgisi, yönetici ve danışman personel ihtiyacı, organizasyon tecrübesi gibi konular da dışsal ekonomi sağlayacaktır.

---

⁷⁴ Emin Ertürk, a.g.e., s.51

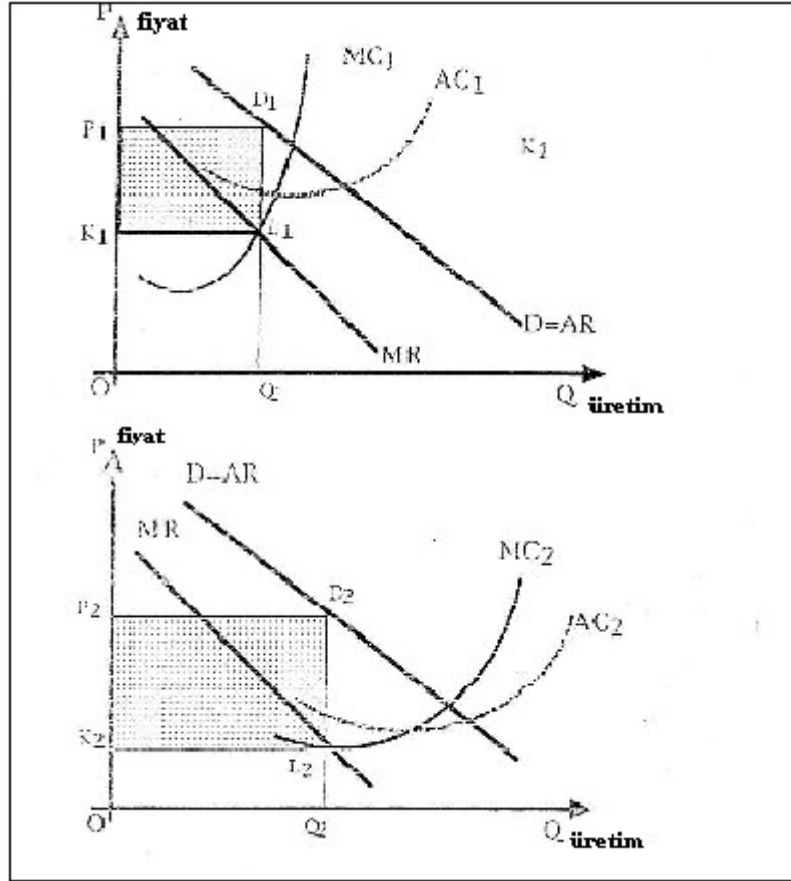
5.2.Ekonomik Birleşmelerin Rekabet Üzerine Etkisi

Ekonomik birleşmelerin yarattığı dinamik etkilerin asıl kaynağı sayılabilecek rekabet artışı etkisi, ülkede yapısal değişimlere yol açacak, firmaların ise üretim yapıları üzerinde etkili olacaktır.

Tam rekabet koşullarının geçerli olduğu bir piyasada firmalar, kendileri için en düşük maliyetli üretim yöntemini kullanmaktadır. Geleneksel iktisat teorisinde tam rekabet koşulları altında girdi-çıktı fiyatları sabit olduğundan ve üretilen her malın satıldığı varsayımı kullanıldığından, bir firma için maliyetlerini düşürecek her yenilik o firmanın kârını artıracaktır. Ekonomik birleşmelerin etkisini sadece statik etkilerle açıklarsak, bu birleşmenin birlik içerisinde rekabet üzerinde yaratacağı etkileri gözardı etmiş oluruz.

Piyasalarda yukarıda öngörülen tam rekabet varsayımlarının çoğu gerçekleşmez. Özellikle gelişme yolunda olan ülke veya ülkelerin dahil olacağı bir entegrasyon içerisinde piyasalarda eksik rekabet koşulları daha hakimdir. Bu tür piyasalarda, örneğin monopolcü bir firma için en düşük maliyetli üretim yöntemini kullanma veya teknolojik yenilikleri kullanma zorunluluğu da hissedilmemektedir.

Monopolcü firma, marjinal maliyetinin marjinal hasıllata eşit olduğu noktada ($MR=MC$) kârını maksimize etmektedir. Şekil 6' da görülen endüstri talep eğrisi (D), aynı zamanda firmanın ortalama hasılat (AR) eğrisidir. Talep eğrisinin aşağıya doğru eğimli olması nedeniyle monopolcü firmanın ortalama hasılat eğrisi talep eğrisinin altında kalacaktır. Bu durumda firmanın satışlarını artırması ancak fiyatların düşmesi ile mümkündür, MR ve MC eğrilerinin kesiştiği Q_0 üretim düzeyi bize fiyat düzeyini (P) vermektedir.

Şekil 6: Monopolcü Firmanın Üretim Düzeyi

Özellikle GYÜ piyasalarında, firmaların yukarıda açıkladığımız gibi birim çıktı başına maliyetlerini düşürerek diğer firmalarla rekabet edebilir duruma gelmesini engelleyen birçok neden vardır. Eksik rekabet koşullarında normal üstü kârlar elde eden firmalara, sermaye birikiminin yetersiz olması nedeniyle rakip firmalar kurulamaması, bu yerleşik monopolcü yapıyı yüksek korumacı politikaların teşvik etmesi, temel alanlarda devletin hakim olması, politik olaylar bu nedenler arasında sayılabilir.

Bir ülkede, Şekil.6'da, birinci durumda üretim yapan bir firma, yukarıda anlatılan nedenlerden dolayı daha etkin bir üretim yöntemi ihtiyacı hissetmeyebilir. Firma, piyasada hiçbir neden yokken, büyük yatırımlar, büyük sermaye ve fiyat indirimleri gerektirecek bir yapısal değişiklik ihtiyacı hissetmeyebilir. Ancak firmalar için, gümrük birliğine dahil olmak gibi, ülkenin her alanda etkileneceği, dışsal bir faktör

söz konusu olduğunda, piyasanın genişlemesi, ölçeğin büyümesi ve rakip firmaların artması firmanın üretim yöntemini değiştirmesi için bir zorunluluk olacaktır.⁷⁵

Ekonomik birleşmelerin statik etkilerini açıklarken birleşme sonucu, ticaretin birlik içinde en ucuz arz kaynağına doğru sapacağını ifade etmiştik. Aynı malı daha yüksek maliyetle üreten üreticiler bu durumda üretim yöntemlerini daha etkin hale getirmek zorunluluğu hissedeceklerdir. Pazar payını artırmak isteyen firmalar da teknolojik yenilikleri kullanarak daha etkin üretim yöntemlerine yöneleceklerdir.

Ekonomik birleşmenin canlı bir rekabet ortamı yaratabilmesi birleşmenin, birliğe dahil olan ülkedeki firmaları daha etkin üretim yöntemlerini kullanmaya zorlayacak ticaret yaratıcı etkiye neden olması ve birlik içerisinde rekabet ortamını düzenleyecek kuralların bulunması koşuluna bağlıdır. Bütün bu açıklamalardan da anlaşılacağı gibi, ekonomik birleşmeler piyasalarda yerleşik bulunan teknelci fiyatlama ve üretim eğilimlerini kırarak rekabet derecesini artırıcı bir rol oynamaktadır.

Ekonomik entegrasyonun neden olduğu rekabet etkisini ortaya koyan çeşitli örnekler mevcuttur. Örneğin; 1860 İngiliz-Fransız Ticaret Anlaşması'nın Fransa'da sanayi devrimine yol açtığı ileri sürülmektedir. Türkiye ile AB arasında kurulan gümrük birliğinin en önemli faydalarından biri de dış rekabeti artırması olmuştur. 1980'lere kadar sanayi sektörünü dış sektörün rekabetinden korumaya çalışan Türkiye, gümrük birliği ile tamamen dış rekabete açılmıştır.⁷⁶

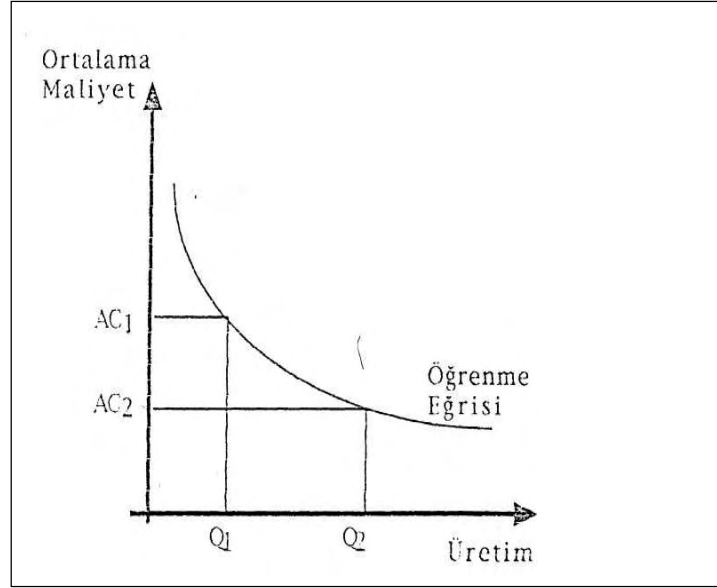
5.3.Öğrenme Eğrisi Etkisi (Learning Curve Effect)

Kârını maksimize etmek isteyen firmalar sürekli olarak teknolojik yenilikleri kullanmak gibi maliyetlerini azaltıcı yöntemler izlerler. Maliyetleri düşürmenin bir yolu da öğrenme eğrisi yardımıyla açıklanabilir. Toplu üretimin sağladığı deneyimlere bağlı olarak, firmanın daha etkin üretim metodlarıyla, daha düşük ortalama maliyetlerle

⁷⁵T. Schovsty, *Economic Theory and Western European Integration*, (London: Melhuen and Co Ltd.,1962), s.123.

⁷⁶ Cihan Dura, Hayriye Atik, *a.g.e.*, s.20

üretim yapması beklenir. Öğrenme eğrisi (learning curve) ortalama maliyetle üretim arasındaki ters ilişkiyi göstermektedir.⁷⁷

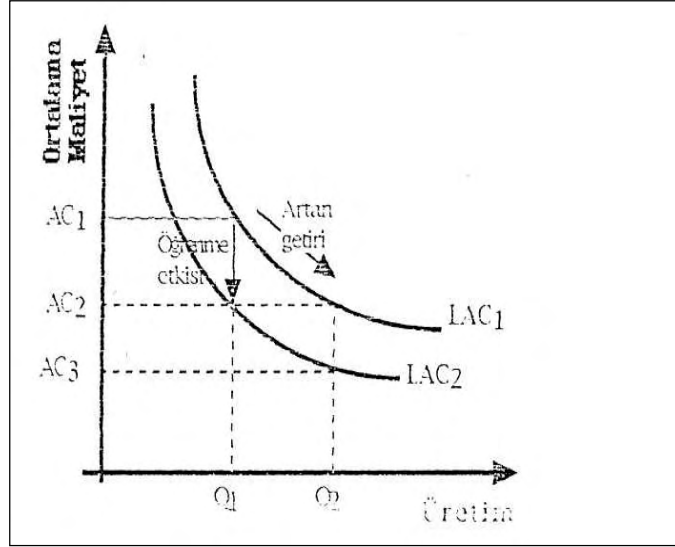

Şekil 7 : Öğrenme Eğrisi

Öğrenme birçok kaynaktan olabilir. İşçilerin, üretim safhalarına alışana kadar verimlilikleri yavaş artar. Üretimi nihai hale getirmenin birçok yolu olabilir. En iyi ve en az maliyetli yolu bulabilmek birçok denemeyi gerektirir. Öğrenme eğrisi, toplu üretimlerin ortalama maliyetlerine bağlıdır. Eğer bir firma yeni bir malı ayda 500 birim üretiyorsa, yılda 6.000 birim, 5 yıl sonra ise 30.000 birim üretmiş olacaktır. Şekil 7' de öğrenme eğrisi görülmektedir. Şekilde toplam üretim arttıkça, ortalama maliyetlerin de düştüğünü görmekteyiz. Öğrenme eğrisinin eğimi nedeniyle, ortalama maliyetlerdeki büyük düşüş ürünün ilk üretim aşamasında gerçekleşmektedir. Üretim artışı devam ettikçe maliyetlerdeki düşüş azalmakta, öğrenme eğrisi ise doğru şeklini almaktadır.

⁷⁷ M.Stephen, ve S. William, **Manegerial Economics**, (Florida: The Dryden Press,1992), s.239-244.

Şekil 8: Ölçek Ekonomileri ve Öğrenme Etkisi

Şekil-8, öğrenme eğrisi ile ölçek ekonomileri arasındaki farkı açıklamaktadır. Her bir uzun dönem ortalama maliyet eğrisi (LAC) ölçeğe göre getiriyi yansıtmaktadır. Örneğin aylık üretimin Q_1 'den Q_2 'ye çıkması, birim başına ortalama maliyetin AC_1 'den AC_2 'ye düşmesi anlamına gelir. Bu etki ölçeğe göre artan getiridir. Üretimdeki bu artışın yarattığı öğrenme etkisi, ölçek ekonomileri etkisinden farklıdır. LAC_2 uzun dönem ortalama maliyet eğrisine geçiş bir yıllık bir üretim deneyiminden kaynaklanmaktadır. İkinci yılda Q_1 gibi sabit bir üretim miktarı yakalandığında, öğrenme etkisi ile maliyetler AC_2 'ye düşecektir. Üretimin Q_2 seviyesine çıktığı durumda ise, maliyetlerin AC_3 seviyesine düştüğü görülecektir. Sonuçta toplu üretimlerde bu iki etki yardımıyla AC_1 - AC_3 kadarlık bir maliyet düşüşü yaşanacaktır.

Öğrenme eğrisi genellikle, firmaların uzun dönem hedefi olan pazardan daha çok pay almayı istemelerini açıklarken kullanılır. Daha büyük pazara üretim yapmak maliyetlerde de büyük oranda bir düşüşe neden olur. Ekonomik birleşme ile sağlanan büyük piyasa olanaklarından yararlanmak isteyen firmalar da öğrenme etkisinin yardımıyla artan rekabet ortamında önemli avantajlar elde edecektir.

5.4.Ekonomik Birleşmelerin Yatırımlar ve Yabancı Sermaye Akımı Üzerine

Etkileri

Gümrük birliği ile yatırımların artması beklenir. Gümrük birliğine giden ekonomilerde yatırımların artması çeşitli nedenlere bağlıdır.⁷⁸

Bunlardan ilki, milli gelirden meydana gelen artışın tasarrufları ve yatırımları artırması, ikincisi; gümrük birliklerinin tarifelerinin yeniden yükseltilmeyeceği konusunda yatırımcılara bir güvence vermesidir. Gümrük tarifelerinin birlik içinde kaldırılması ve üçüncü ülkelere uygulanan ortak gümrük tarifesi nedeniyle yatırımların kârlılığı artacak, yatırımların riski ise azalacaktır. Üçüncüsü ise, birlik içine akan yabancı sermaye sayesinde yatırımlar artacaktır. Bu şekilde yatırımların artması, gümrük birliğine giren ülkelerin üçüncü ülkelere gelen yabancı sermayeyi engellemeleriyle ilgilidir.

Bir ülkenin, karşılığını sonradan ödemek üzere dış kaynaklardan elde edeceği ve ekonomik gücüne ekleyebileceği mali ve teknolojik kaynaklar olarak nitelendirilen yabancı sermaye, ülke ekonomisine dışarıdan elde edilebilecek kaynaklardan, riskini kendi üstlenmesi nedeniyle en sağlıklı olarak kabul edilir.⁷⁹ Yabancı sermaye bir ülke ekonomisine dahil olduğunda kalıcı olmakta ve ekonomiye katkıda bulunmaktadır. Geri ödemesi ise ancak kâr transferi ile mümkündür. Daha önemlisi, ülke analizleri çoğu zaman yabancı sermayenin alternatif dış kaynaklara göre daha az maliyetli olduğuna işaret etmektedir. Gümrük birlikleriyle dış ticaretin serbestleşip pazarın büyümesiyle birlik içi sermaye daha üretken ve daha kârlı olan üye ülkelere yönelir; diğer yandan birlik dışı sermaye birliğe içine yönelir. Birlik içi yatırım, üretim ve gelir artar.⁸⁰

Ekonomik birleşmeler; birlik içerisinde ve birlik dışı ülkelere doğru sermaye akışı üzerine etkili olurlar. Birlik dışı ülkelere doğru sermaye akışı, birleşmenin yarattığı ticaret sapması etkisine bağlıdır. Ticaretin birlik dışından birlik üyesi ülkelere doğru sapması birliğin üçüncü ülkelere yaptığı ithalatı önemli ölçüde

⁷⁸ C.Dura, H. Atik, a.g.e., s.21

⁷⁹ M. Cengeli, **Yabancı Sermaye Duyarlılık Analizi**, (İstanbul: İTO Yay., No.20, 1991), s. 1

⁸⁰ Osman Demir, a.g.e., s.54

azaltmaktadır. Birlik dışında kalan ülke firmaları ise birlik içerisinde üretim yapmaya çalışacaklardır. Bu nedenle ekonomik birleşmeler yabancı sermayeyi birlik içerisine çekecektir.

Ekonomik birleşmeler, sermayenin en çok kâr sağlayabileceği bölgelere kaymasına neden olarak, birlik içerisinde ve birlik dışında kalan ülkelerinde kendilerine kapanan kapıları aşabilmek için entegrasyon içinde yatırım yapmaya yönelmeleri ile sermaye akışını hızlandıracaktır. Ancak ekonomik birleşmelerin kısa dönemde sermaye akışını hızlandırması beklenmemelidir. Yabancı sermaye için önemli olan geniş piyasa değil genişleyen piyasadır. Ekonomik birleşmenin yarattığı diğer dinamik etkiler ülkede verimlilik, gelir artışı ve dolayısıyla sermayenin marjinal verimliliğinin yükselmesine neden olursa, ülke ancak o zaman yabancı sermaye için cazip hale gelecektir.

Burada önemli bir noktayı da belirtmekte yarar vardır. Eğer ekonomik birleşmeye giden ülkeler arasında gelişme farklılıkları varsa, Myrdal'in "geri bırakma etkisi" (Backward-effect)⁸¹ olarak tanımladığı etki ortaya çıkar ve sermaye, birliğin gelişmiş bölgelerine akar. Bölgeler ayrıca kendisinden daha geri olan bölgelerin de sermayesini kendine doğru çeker. Bu durum gelişmeye açık bölgelerin daha da gerilemesine yol açar.

Sonuç olarak eğer üyeler arasında gelişmişlik farkı varsa ve birliğe üye bir ekonomi de bölgeler arası gelişmişlik farkı mevcut ise, gümrük birliği bu gelişmişlik farkının kapatılmasını daha da zorlaştırabilir.⁸²

5.5. Ekonomik Birleşmelerin Teknolojik Gelişme Üzerine Etkileri

Gümrük birlikleri üye ülkelerin teknolojik ilerleme hızlarını yükseltir. Geniş bir piyasa, büyük işletmelerin kurulmasına yol açar. Bu ise bir yandan yurtdışından ileri

⁸¹ G. Myrdal, **a.g.e.**, s. 26-27

⁸² Mehmet Tahta, **AB ile Kurulacak GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Olası Etkileri**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 1994), s.30

tekniklerin aktarılmasına öte yandan işletmelerin bünyesinde AR-GE faaliyetlerine daha büyük fonlar ayrılmasına olanak verir.⁸³

Teknolojik gelişme, üretim teknolojisini geliştirerek daha az maliyetle daha çok ürün elde edilmesine yardımcı olmakta, ekonomiyi olumlu yönde etkileyerek refaha katkı yapmaktadır. Bunun sonucu olarak ekonomik yapı, teknolojik gelişme ile anlamlanmakta ve büyüme hızlanmaktadır. Teknolojik gelişmenin zayıfladığı dönemlerde, azalan verimler kanunu gereği dünya ekonomisinde daralma meydana gelmekte ve ekonomik krizler doğmaktadır.⁸⁴

Yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve uygulanması ülkelerin rekabet güçlerini olumlu yönde etkiler, daha ucuz ve kaliteli üretim yapmak mümkün olur. İleri teknolojilere ulaşmak ise ancak Araştırma-Geliştirme faaliyetlerine önemli fonlar ayırmak ile mümkün olur. Yalnız AR-GE faaliyetlerin sonuçları uzun dönemde etkisini göstermekte, kısa dönemde üretime bir katkı sağlamadığı gibi yapılan masraflar nedeniyle maliyetleri yükseltme etkisi yapmaktadır. Bunun için AR-GE servisleri kurabilmek ancak bol sermayeli büyük ölçekli ekonomik işletmeler için mümkündür.

Görüldüğü gibi teknoloji, emek ve sermayeden tasarruf sağladığı, üretim ve işletmecilik bilgisini, teknik bilgi ve beceriyi geliştirdiği gibi, zamandan da tasarruf sağlayarak dünya ekonomisinin gelişmesine katkı da bulunur. Gümrük birliği de, birliğe dahil ülkelerde üretimin en verimli ve teknik bakımdan en ileri yöntemlerle yapılmasını sağlar.⁸⁵

---

⁸³ Halil Seyidoğlu, **a.g.e.**, s.212

⁸⁴ Ahmet Çimen, **a.g.e.**, s.27

⁸⁵ Ahmet Çimen, **a.g.e.**, s.27

II. BÖLÜM

AB-TÜRKİYE ARASINDAKİ GÜMRÜK BİRLİĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1. ANKARA ANLAŞMASI

Türkiye, 2.Dünya Savaşı sonrasında, Rusya'dan gelen tehditler karşısında, Batı Bloku'na siyasi, askeri ve ekonomik anlamda yakınlaşmak, hatta bu bloğun içerisinde yer almak ihtiyacını duymuştur. Bunun içinde askeri yönden NATO içinde yer alırken, Avrupa'da da AET ile daha kuruluşunun ilk yıllarında ilişki kurmaya ve kurucu altı üye ile kader birliği yapmaya yönelmiştir.⁸⁶

Türkiye Avrupa'da oluşan hareketin içerisinde yer alarak, batı dünyası ile bütünleşmeyi amaçlamıştır. Siyasal amaçların yanında, o dönemde yapılan toplam ihracatın yaklaşık %40'ının, toplam ithalatın %30'unun topluluk üyesi ülkelerle yapılması da bu kararda etkili olmuştur.⁸⁷

Altı Batı Avrupa ülkesinin aralarında imzaladıkları Roma Antlaşması'nın 1958 yılında yürürlüğe girmesinin ardından, 15 Temmuz 1959 tarihinde Yunanistan, 31 Temmuz 1959 tarihinde de Türkiye, Topluluk'a katılmak için müracaat etmiştir.⁸⁸

Türkiye'nin ivedilikle AET'ye bağlanma isteğinin iki önemli nedeni bulunduğu, zamanın Türk yetkililerince aşağıdaki şekilde açıklanmıştır;

"Türkiye, uzun dönemde, Batı Avrupa'da kurulabilecek siyasi bir birliğin dışında kalmak istememektedir. Öte yandan, Türkiye, gümrük birliği içinde Yunanistan'a verilecek ticari tavizlerden de yoksun kalmamak amacındadır".

⁸⁶ Erol Manisalı, **Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli**, (2.Basım.İstanbul:Bağlam Yayıncılık, Bayrak Matbaası, 2.Baskı, 1996), s.37

⁸⁷ Gül Göl,**Gümrük Birliği'ne Geçişte Rekabet Gücünün Belirlenmesi ve Rekabetçi Pazarlama Stratejileri**, (İstanbul:TÜGİAD Yayınları ,Simge Matbaacılık,1995), s.11

⁸⁸ Erol Manisalı, **a.g.e.**, s.37

Ayrıca Türkiye yukarıdaki iki ana nedene ek olarak; Gümrük Birliği'nin sağlayacağı olumlu statik ve dinamik etkilerden yararlanma, ihraç ürünleri için yeni ve geniş pazar olanaklarına kavuşma, topluluğun vereceği yatırım fonlarından yararlanma, ileride kurulacağına inandığı "Avrupa Birleşik Devletleri"nin dışında kalmamış olma gibi nedenlerden ötürü de AET içinde yer almak istiyordu.⁸⁹

Türkiye ile AET arasındaki görüşmeler dört yıl sürmüş ve taraflar arasında bir "ortaklık" kurmuş olan Ankara Anlaşması, 12 Eylül 1963'de imzalanarak, 1 Aralık 1964 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir.

1.1. Ankara Anlaşması'nın Amacı ve İlkeleri

İmzalandığı yer dolayısıyla Ankara Anlaşması olarak bilinen Ortaklık Anlaşması'nın amacı ikinci maddesinde ortaya konulmuştur: "Anlaşma'nın amacı, Türkiye ekonomisinin hızlandırılmış kalkınmasını ve Türk halkının istihdam seviyesinin ve yaşama şartlarının yükseltilmesini sağlama gereğini tümü ile gözönünde bulundurarak, taraflar arasındaki ticari, ekonomik ilişkileri aralıksız ve dengeli olarak güçlendirmeyi teşvik etmektir." (Madde 2/1)⁹⁰

Anlaşma'nın ilkeleri ise giriş bölümünde şu şekilde sıralanmaktadır:⁹¹

Hızlandırılmış bir ekonomik kalkınma ve uyumlu bir biçimde ticaretin artırılması ile Türk ekonomisi ve Topluluk üyesi devletler ekonomileri arasındaki açığı kapatmak, Türk halkı ile AT üyesi ülke vatandaşları arasında sıkı bağlar kurmak, Türk halkının yaşam seviyesinin yükseltilmesi çabasına destek vermek suretiyle Türkiye'nin ileride Topluluk'a "tam üye" olmasını kolaylaştırmak, Roma Antlaşması'nın esinlendiği ülküyü birlikte izleyerek, barış ve hürriyet güvencesini pekiştirmek, anlaşma da, Türk ekonomisinin kalkınmasına yardımcı olmak üzere, Topluluk'un, belli bir sürede Türkiye'ye ekonomik yardımda bulunmasının gerekliliği de ayrıca vurgulanmaktadır.

⁸⁹ Cihan Dura, H. Atik, **a.g.e.**, s.346

⁹⁰ S.Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye, Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü ?**, (1.Baskı, Ankara: Turhan Kitabevi, Mart 1997), s.25

⁹¹ <http://www.dtm.gov.tr/ab/ankand.htm> (23.07.2005)

1.2.Ankara Anlaşması'nın Kapsamı

Yukarıda belirtilen amaç ve ilkeleri gerçekleştirmeyi hedef alan Ankara Anlaşması; Esas Anlaşma (33 Madde), Geçici Protokol (11 Madde), Mali Protokol (9 Madde), Son Senet ve işgücü konusunda taraflar arasında teati edilen mektuplardan oluşmaktadır. Ankara Anlaşması'na ayrıca, bir adet Niyet Bildirisi; iki adet Yorum Bildirisi ve F. Alman Hükümeti'ne ait iki bildiri eklenmiştir.⁹²

Bu belgeler içinde ağırlık "Esas Anlaşma" da olup, bu anlaşma ile ortaklık ilişkisinin amacı, gümrük birliğinin esasları, tarım, malların, kişilerin, sermayenin ve hizmetlerin serbest dolaşımı, ulaştırma, rekabet, mevzuat ile ekonomik ve ticari politikaların uyumlaştırılması, ortaklık organları, Türkiye'nin tam üyelik imkânları, ortaklık ilişkisinde çıkabilecek uyuşmazlıkların çözümü gibi konular hükme bağlanmıştır.⁹³

Madde 2(2)de ise, gösterilen amaçlara erişilebilmesini teminen taraflar arasında bir gümrük birliğinin gittikçe gelişen şekilde kurulmasını öngörülmektedir. Bu çerçevede, gümrük birliğine ulaşılması üç aşamalı bir takvime bağlanmıştır.

Anlaşmaya ek iki protokol, ortaklık ilişkisinin hazırlık döneminde AT'nin tek taraflı olarak Türkiye'ye tanıdığı ticari ve mali ayrıcalıkları tanımlamaktadır.

Geçici Protokol (Protokol No 1) Türkiye için önem taşıyan dört ana ihraç malı (tütün, kuru üzüm, kuru incir, fındık) ile ilgili olarak AT'nin tanıdığı ayrıcalıklara ilişkin ayrıntılar ile hazırlık döneminden geçiş dönemine geçişi sağlayacak koşul ve süreleri belirlemektedir.

2 no'lu protokolü oluşturan Mali Protokol ise, anlaşmanın 3. maddesinde belirtilen ve hazırlık dönemi içinde Türk ekonomisinin kuvvetlendirilmesi suretiyle geçiş ve son dönem şartlarını yerine getirmesini teminen AET Konseyi tarafından 9

⁹² S. Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, (6.Baskı.İstanbul:Beta Basım Yayıncılık, 6.Baskı 2002), s.480

⁹³ S.Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.480

Mayıs 1963 tarihinde Türkiye'ye verilmesi kararlaştırılan 175 milyon ECU'lük kredi ile ilgilidir ve kredinin uygulama esaslarını içerir.⁹⁴

Hukuki açıdan bakıldığında Roma Antlaşması'nın 238'inci maddesine dayanan Ankara Antlaşması, ortaklık ilişkisinin temel ilkelerini belirlemektedir. Ayrıntılar ise, daha sonra imzalanacak olan protokollerle tespit edilecektir ki, Antlaşma'nın 30. maddesine göre, bu protokoller de Ankara Antlaşması'nın "ayrılmaz parçaları" olarak kabul edilmiştir.⁹⁵

1.3. Ankara Antlaşması'nın Dönemleri

Ankara Antlaşması, 12 Şubat 1964 tarihinde GATT'ın onayına sunulmuş; Topluluk üyesi ülkeler ile Türkiye'nin parlamentolarında da onaylandıktan sonra, 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁹⁶

Ankara Antlaşması, Türkiye'nin Topluluk'a tam üye sıfatıyla katılabilmesi yolunu açık tutmakta ve yürürlük süresine ilişkin bir hüküm de taşımamaktadır. Bir diğer deyişle, anlaşmanın fesih hükmü yoktur. Bu nedenle, anlaşma, amaçları gerçekleşene kadar yürürlükte kalacaktır.

Ankara Antlaşması, Türkiye ile Topluluk arasında hazırlık, geçiş ve son dönem olarak adlandırılan üç kademedede tamamlanacak bir ortaklık ilişkisi kurmaktadır.

1.3.1. Hazırlık Dönemi (1964-1973)

Hazırlık Dönemi Türkiye'nin ikinci ve üçüncü döneme geçmesi için gerekli hazırlıkların yapılmasına olanak sağlayan bir dönem olarak düşünülmüştür. Ankara Antlaşması'nın 1 Aralık 1964 tarihinde yürürlüğe girmesiyle başlayan ve 1 Ocak 1973

⁹⁴ DTM-TOBB, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, (5. Baskı. Ankara: Kasım 2002), s.310

⁹⁵ S. Rıdvan Karluk, *a.g.e.*, s.480

⁹⁶ S. Rıdvan Karluk, *Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye, Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü ?*, (.Basım. Ankara: Turhan Kitabevi, Ankara, Mart 1997), s.24

tarihine kadar devam eden dönemdir. Dönemin 5 yılda tamamlanması öngörülmüş, fakat 9 yılda tamamlanabilmiştir.

Hazırlık döneminde Türkiye-AET ilişkilerinin geliştirilmesi ve Türkiye ekonomisi ile Topluluk ekonomisi arasındaki farkın azaltılabilmesi bakımından Türkiye'ye herhangi bir yükümlülük verilmeden, geçiş dönemi ve son dönem boyunca üstleneceği yükümlülükleri yerine getirebilmesi için Topluluk'un yardımı ile ekonomisini güçlendirmesi öngörülmüştür.

Bu dönemde Topluluk, Türkiye'ye ticari kolaylıklar sağlamış, mali yardımlar yapmış, krediler vermiştir.⁹⁷ Bunlar arasında en önemlisi ise Türkiye'ye tek taraflı "tarife kotaları" açılmasıdır. Tarife kotalarında kota miktarı limiti içinde tercihli bir tarife (gümrük vergisi) uygulanmakta, kota miktarı aşılmca normal tarifelere geçilmektedir. Topluluk, Türkiye'nin dört temel ihraç ürününe (tütün, fındık, kuru üzüm, incire) tarife kotaları tanımıştır.1967 yılından itibaren diğer bazı tarımsal ve sınai ürünlerine belirli kontenjanlar dahilinde, gümrük indirimleri yapmıştır.⁹⁸

Mali alanda ise Topluluk, kalkınma planlarımızda yer alan ve anlaşma amaçlarının gerçekleşmesine katkıda bulunacak nitelikteki yatırım projelerinin finansmanına, Avrupa Yatırım Bankası aracılığıyla 175 milyon ECU tutarında kredi sağlamıştır.(1.Mali Protokol)⁹⁹

Hazırlık döneminde; işgücünün serbest dolaşımı, yerleşme hakları ve hizmet edinme serbestliği konularında bir gelişme sağlanamamıştır. Türkiye, ortaklık konusunda hazırlıklarını yeterince tamamlayamamıştır.

1.3.2.Geçiş Dönemi (1973-1995)

Hazırlık döneminin uzatılmış süresi içinde, Türkiye'nin isteği üzerine bir sonraki dönemin (geçiş dönemi) koşullarını, süre ve sıralarını belirlemek üzere

⁹⁷ Cihan Dura, Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.354

⁹⁸ S. Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.484

⁹⁹ Erol Manisalı, **a.g.e.**, s.41

Topluluk ile yeniden müzakerelere başlanmış ve 23.11.1970 tarihinde Katma Protokol imzalanmıştır. Üye ülkelerin parlamentoları tarafından onaylanması gereken Katma Protokol'ün ticari hükümleri, onay işlemlerinin zaman alabileceği düşüncesiyle, ayrıca aktedilen Geçici Anlaşma ile 1.9.1971 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Bu anlaşmayla hazırlık dönemi sona ermiş ve geçiş dönemi fiilen başlamıştır.

Geçiş dönemi, Katma Protokol çerçevesinde yürütülmüştür. Bu dönem her iki tarafa da yükümlülükler getirmiştir. Sanayi ürünleri bakımından gümrük birliği gerçekleştirilecekti, tarım ürünleri bakımındansa, gümrük birliği için gerekli koşullar sağlanacaktı.¹⁰⁰Türkiye, Geçiş Dönemi'nde gümrükler bakımından liberasyon listesinin genişletilmesi, birlik kotalarının arttırılması, birlik sermayesine Türkiye'de eşit koşullar ile çalışma durumunun sağlanması alanlarında tek taraflı tavizler vermiş bulunmaktadır.¹⁰¹

Ancak, geçiş döneminin hukuken başlaması, Katma Protokol'ün 01. 01.1973 günü yürürlüğe girmesiyle olmuştur. Bir diğer ifadeyle, gümrük indirimlerinin gerçekleştirilme amacına yönelik Topluluk yükümlülükleri 1971'de, Türkiye'nin bu alandaki yükümlülükleri ise 1973'te başlamıştır.

Geçiş döneminin amacı, karşılıklı ve dengeli yükümlülükler esası temelinde gümrük birliğinin, gelişen bir şekilde yerleşmesini sağlamak ve Türkiye'nin ekonomi politikalarını Topluluk'un ekonomi politikalarına yaklaştırmaktır. (Madde 4/1) Bu dönemin en fazla 12 yıllık bir süreyi kapsamı öngörülmüştür.¹⁰²

İngiltere, İrlanda ve Danimarka'nın AET'ye 1973 yılında "tam üye" olarak katılmaları üzerine, Katma Protokol rejimi bir Tamamlayıcı Protokol ile (30 Haziran 1973) bu üç ülkeye de genişletilmiş (uyum sağlanmış) ve Tamamlayıcı Protokol'ün ticari hükümleri bir diğer geçici anlaşmayla, 1 Ocak 1974 tarihinde yürürlüğe konulmuştur.

¹⁰⁰ Cihan Dura, Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.354

¹⁰¹ Gül Göl, **a.g.e.**, s.13

¹⁰² www.dtm.gov.tr/ab/katmapro.htm(23.07.2005)

1.3.3.Son Dönem (1996 -)

Ankara Anlaşması'nın, Katma Protokol ile düzenlenen Geçiş Dönemi'nin tamamlanmasını izleyen dönemde ise, "Son Dönem" başlamaktadır. Bu dönem Türkiye ile AET arasındaki Gümrük Birliği'ne dayanır. Bu dönemde, tarafların ekonomi politikaları arasındaki eşgüdümün güçlendirilmesi sağlanacaktır. Ankara Anlaşması, son dönem için bir süre saptamamış, bunu Madde 28 ile taraflara bırakmıştır.¹⁰³

"Anlaşmanın işleyişi, Topluluk'u kuran anlaşmadan doğan yükümlülüklerin tümünün Türkiye tarafından üstlenilebileceğini gösterdiğinde, Akit Taraflar, Türkiye'nin Topluluk'a katılma olanağını inceleyeceklerdir".¹⁰⁴

Bu anlaşma ile Türkiye ile Avrupa Ekonomik Topluluğu arasında bir Ortaklık kurulmuştur.

1.4. Ankara Anlaşması'na Dayalı Olarak Belirlenen Ortaklık Organları

Ankara Anlaşması'nın 6. maddesi, ortaklık rejiminin uygulanmasını ve gittikçe gelişmesini sağlamak için Akit Taraflar'ın bir "Ortaklık Konseyi" teşkil etmelerini; 24. maddesi de, Ortaklık Konseyi'nin "görevlerinde kendisine yardımcı olabilecek her komiteyi" kurabileceğini öngörmektedir. Bu çerçevede kurulmuş Türkiye-AET ortaklık organları aşağıda sıralanmaktadır.

1.4.1.Ortaklık Konseyi

Konsey, Ankara Anlaşması (md.6,22-25,27) ile verilen görevleri yerine getirmekle sorumludur. Konseyi;¹⁰⁵

- Türk Hükümeti temsilcileri (Bakanlar düzeyinde),

¹⁰³ <http://www.dtm.gov.tr/ab/ankand.htm>

¹⁰⁴ İktisadi Kalkınma Vakfı, **AB ve Türkiye-AB İlişkileri :Temel Kavramlar Rehberi**,(No :172),s.180

¹⁰⁵ Ahmet Çimen,**a.g.e.**,s.127

- AET Konseyi temsilcileri,
- AET Komisyon temsilcileri,
- Topluluk üyesi ülkelerin hükümet temsilcileri oluşturmaktadır.

Her iki tarafın birer oyu vardır. Kararlar oy birliği ile alınır. Ortaklık Konseyi başkanlığı her altı ayda bir taraflar arasında yer değiştirilerek sırayla yürütülür.

Ortaklık Konseyi kendi iç tüzüğü gereği, en az altı ayda bir Bakanlar düzeyinde toplanarak gündemdeki konuları görüşürler. Bu oturumlar dışında, Konsey üyelerinin temsilcileri düzeyinde de toplanabilirler.¹⁰⁶

Konsey Başkanı her oturumun geçici gündemini belirleyerek, taraflara, oturumun gerçekleşmesinden en az 15 gün önce iletir. Geçici gündem, oturumun gerçekleşmesinden en az 21 gün önce, oturumda ele alınması talebi ile Başkan'a ulaştırılmış olan hususları kapsar. Gündem, her oturumun başlangıcında, Ortaklık Konseyi tarafından kararlaştırılır. Geçici gündemde yer alan hususların dışında bir hususun gündemde yer alabilmesi, bir yandan Topluluk'un ve üye devletlerin, öte yandan Türkiye'nin uzlaşmasına bağlıdır.¹⁰⁷

Ortaklık Konseyi, gümrük birliğinin gelişen şekilde yerleşmesi ve ortaklığın iyi işlemesi hedefiyle Türkiye'nin ekonomi politikalarının Topluluk ekonomisine yakınlaştırılmasını ve gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlamak için, anlaşma kapsamına giren alanlara ilişkin hükümlerin uygulama koşul, usul, sıra ve sürülerini ve yararlı görülecek her türlü korunma kurallarını tespit etmek üzere kurulmuştur.¹⁰⁸

Konseyin, karar alma, tavsiyelerde bulunma, inceleme ve danışmalarda bulunma yetkileri vardır. Karar yetkisi en önemli yetkidir. Ancak Ankara Anlaşması çerçevesindeki konularla ilgili karar alma yetkisi vardır. Bunun dışında alınan

¹⁰⁶ S.Rıdvan Karluk, a.g.e., s.541

¹⁰⁷ www.deltur.cec.eu.int/default.asp?

¹⁰⁸ DTM –TOBB, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, (5.Baskı, Ankara: Kasım 2002), s.314

kararlarda bağlayıcı niteliği yoktur. Taraflar konseyin aldığı kararlara uymak zorundadır.

Ortaklık Konseyi, görevlerinde kendisine yardım edebilecek ve özellikle anlaşmanın iyi yürütülmesi için gerekli işbirliğini sağlayacak bir komiteyi kurma yetkisine haizdir. Nitekim, 1964 yılında yapılan Ortaklık Konseyi toplantısı ile Ortaklık Komitesi, 1965 tarihli bir toplantı ile de Karma Parlamento Komisyonu kurulmuştur.

Ortaklık Konseyi, yukarıda açıklanmış bulunan yapısı ve yetkileri çerçevesinde, Türkiye-AET ilişkilerinin şekillendirilmesi ve yönlendirilmesi bakımından en etkin kuruluş olarak, siyasi konularda olduğu kadar, ekonomik ve ticari ilişkilerde de önem arz etmektedir. En son olarak 44. AB-Türkiye Ortaklık Konseyi toplantısı 26 Nisan 2005'te Lüksemburg'da gerçekleşti.¹⁰⁹

1.4.2. Ortaklık Komitesi

Ortaklık Komitesi, konseye yardımcı olmak amacıyla Ankara Anlaşması'nın 24/3 maddesine dayanılarak, 3/64 sayılı Ortaklık Konseyi kararı ile kurulmuştur.¹¹⁰

Görevi, Ankara Anlaşması'nda öngörülen hususların yürütülmesini izlemek, Ortaklık Konseyi'nin gündemini belirlemek, gündemle ilgili ortaya çıkan sorunları tespit etmek, çözüm önerileriyle birlikte konseye sunmaktır. Ayrıca ilişkiyle ilgili teknik konularda gerekli incelemeleri yapar ve sonuçları bir raporla konseye takdim eder. Komite, görevlerinin yerine getirilmesinde konseye yardım eder. Ortaklık Konseyi'nin yürütme organı olarak görevine devam etmektedir.

Büyükelçiler düzeyinde Brüksel'de toplanırlar. Ortaklık Komitesi, teknisyenlerden oluşan teknik bir heyettir. Yaptıkları çalışmalar sonucunda hazırladığı raporlar için oylama yapmaz, doğrudan Ortaklık Konseyi'ne sunarlar.

¹⁰⁹ www.deltur.cec.eu.int/default.asp?

¹¹⁰ Avrupa Topluluğu Türkiye Temsilciliği, **Avrupa Topluluğu-Türkiye Yasal Mevzuat**, (Ankara: Aralık 1996), s.30

1.4.3. Karma Parlamento Komisyonu (KPK)

Ankara Anlaşması'nın 27. maddesi uyarınca oluşturulan Karma Parlamento Komisyonu, 14 Mayıs 1965 tarihli Avrupa Parlamentosu Kararı, 22 Haziran 1965 tarihli TBMM Kararı, 14 Temmuz 1965 tarihli Cumhuriyet Senatosu Kararları ve nihayet 27 Temmuz 1965 tarihli 1/65 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'na dayanarak kurulan, ortaklığın "demokratik" denetim organıdır.¹¹¹

KPK, TBMM ve Avrupa Parlamentosu'ndan 18'er üye olmak üzere toplam 36 üyeden oluşur ve yılda 2 kez toplanır. KPK'nın görevi, Ortaklık Konseyi tarafından hazırlanan yıllık faaliyet raporlarını incelemek ve ortaklığa ilişkin konularda tavsiyelerde bulunmak, her iki tarafın kamuoyunun görüşlerini yansıtmaktır.¹¹²

KPK, TBMM'nin, ortaklık ilişkisinde devreye sokulması için kurulmuştur. KPK'nın eşbaşkanları ve ikişer yardımcılarından oluşan 6 kişilik başkanlık divanı, resmi toplantılar öncesinde bir araya gelerek toplantı gündemini ve yayınlanacak olan ortak bildiri konusunda görüş alışverişinde bulunurlar.¹¹³

12 Eylül 1980'den sonra 1989 Ocak ayına kadar toplantı yapılması mümkün olmamıştır. 15 Kasım 1995 tarihinden sonra çalışmalarını askıda tutulan Türkiye-AB Karma Parlementosu'na yeniden işlerlik kazandırılmıştır.

1.4.4. Gümrük İşbirliği Komitesi (GİK)

Gümrük İşbirliği Komitesi, Ankara Anlaşması'nın, Ortaklık Konseyi'ni, görevlerinde kendisine yardımcı olabilecek her komiteyi kurmaya yetkili kılan 24. maddesine dayanılarak 15.12.1969 tarihinde alınan 2/69 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile kurulmuş olan "teknik komite" dir.¹¹⁴

¹¹¹ DTM –TOBB, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, (5.BaskıAnkara:Kasım 2002),s.315

¹¹² S.Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, 553

¹¹³ Erol Manisalı, **a.g.e.**, s.40

¹¹⁴ Avrupa Topluluğu Türkiye Temsilciliği, **Avrupa Topluluğu-Türkiye Yasal Mevzuat** (Ankara:Aralık 1996), s.33

Görevi, Ortaklık Anlaşması'nın gümrükle ilgili hükümlerinin doğru ve yeknesak bir şekilde uygulanması amacıyla akit taraflar arasında idari işbirliğini sağlamak ve Ortaklık Komitesi'nin gümrük alanında kendisine tevdi edebileceği her türlü diğer görevi yürütmektir.¹¹⁵

Ayrıca gümrük tarifelerindeki uyumsuzlukları gidermek, üyelerle Türkiye arasındaki gümrük tarife pozisyonlarında birlik sağlamak, Ortaklık Konseyi tarafından verilen konular üzerinde incelemeler yaparak, görüş bildirmek, rapor hazırlamak, Gümrük İşbirliği Komitesi'nin görevlerinden bazılarıdır.

1/95 sayılı Türkiye-AB Ortaklık Konseyi Kararı, Topluluk Gümrük Kodu ile Uygulama Yönetmeliği ile düzenlenen bazı alanlarda (ürünlerin menşei, gümrük değeri, gümrük beyanları, serbest dolaşıma giriş, askıya alma düzenlemeleri, gümrük borcu, başvuru hakkı, vb) mevzuat uyumunun sağlanması ve ilgili hükümlerin uygulanması için gerekli tedbirlerin alınması sorumluluğunu Gümrük İşbirliği Komitesi'ne vermiştir.¹¹⁶

Ortaklık Komitesi, gümrük konularında karşılaştığı sorunları ve duyduğu endişeleri, Gümrük İşbirliği Komitesi'ne havale ederek görüşlerini almakta ve sonra kendi raporlarını oluşturmaktadırlar.

Gümrük İşbirliği Komitesi'nin karar alma yetkisi yoktur. Üye devletler gümrük uzmanları ve komisyon servislerinin gümrük sorunları ile ilgili memurları ile Türk gümrük uzmanlarından oluşur.

İlk toplantısını 28.10.1979 tarihinde gerçekleştiren ve 12.11.1982 tarihinde yaptığı 9. toplantısından sonra 10 yıl süre ile toplanamayan komite, 3.12.1992 tarihinde gerçekleştirdiği 10. toplantısından itibaren düzenli işleyen ve gümrük birliğinin tamamlanması sürecinde, gümrüklerle ilgili teknik hususları ele alarak, Ortaklık Konseyi'ne önemli ölçüde yardım sağlayan bir platform haline gelmiştir. Gümrük

¹¹⁵DTM –TOBB, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, (5.Baskı,Ankara:Kasım 2002), s.316

¹¹⁶www.deltur.cec.eu.int/i-gumruk1-htm/ (28.06.2005)

Birliği'nin tamamlanmasından sonra ise komite, görev alanı çerçevesinde karşılaşılan teknik sorunların ele alınıp çözümler arandığı aktif bir zemin halini almıştır.¹¹⁷

1.4.5. Gümrük Birliği Ortak Komitesi (GBOK)

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 52.maddesi ile Türkiye ve AB arasında Gümrük Birliği Ortak Komitesi kurulmuştur. Kararın 52-59. maddeleri arasındaki hükümler komitenin kuruluş amacını, görevlerini ve çalışma alanlarını belirler.¹¹⁸

Konsey kararı, gümrük birliğinin işleyişıyle doğrudan ilgili alanlarda (ortak ticaret politikası, ortak rekabet politikası, gümrük mevzuatı vb.), Türk mevzuatının Topluluk mevzuatıyla sürekli uyumu ilkesini getirmiş ve bu ilkeyi gerçekleştirebilmek içinde bu organ kurulmuştur.

GBOK, Ortaklık Konseyi'ne tavsiyelerde bulunur, Gümrük Birliği'nin düzenli işleyişıyle ilgili görüş bildirir. Taraflar, kararların uygulanmasında herhangi bir zorlukla karşılaştıklarında komite bünyesinde danışma temalarında bulunurlar.

Komite kendi iç tüzüğünü hazırlar.Gümrük Birliği Ortak Komitesi, topluluk adına Avrupa Komisyonu temsilcisiyle Türkiye temsilcisinden oluşur, başkanlığını altı aylık sürelerle, Türkiye ve komisyon sırayla üstlenir. Komite ayda en az birkaç kez toplanacaktır. Ayrıca başkanın veya tarafların birinin yaptığı talep üzerine de toplanabilir. Komitenin başlıca ilgi alanı teknik konulardır. Topluluk mevzuatında değişiklik oluşturmayacak teknik nitelikli kararlar alabilir.¹¹⁹

Gümrük Birliği Ortak Komitesi'nin temel fonksiyonu, Türkiye'nin gümrük birliğinin işleyişıyle doğrudan ilgili alanlarda öngörülen mevzuat uyumu ilkesine bağlı kalmasına yönelik bir danışma prosedürünün oluşturulmasıdır. Amaç, mevzuat ve uygulamalar arasındaki farklılık ve çelişkilerin, malların serbest dolaşımı ilkesini

¹¹⁷ DTM –TOBB, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, (5.Baskı.Ankara:Kasım 2002)s.316

¹¹⁸ www.deltur.cec.eu.int/i-gumruk1.htm/ (28.06.2005)

¹¹⁹ www.deltur.cec.eu.int/i-gumruk-gbk.html (15.07.2005)

etkilemesini, ticarete sapma meydana getirmesini ve ekonomik sorunlara yol açmasını engellemektir.¹²⁰

GBOK, görevlerini yerine getirmesine yardımcı olmak üzere, gerekli göreceği şekilde alt komiteler veya çalışma grupları oluşturabilir. Bunların görevleri, incelenecek konuya göre GBOK tarafından belirlenir.

Komitenin etkin ve sürekli olarak işletilmesi, gerek gümrük birliğinin işleyişiyle ilgili sorunların aşılması, gerekse gümrük birliğini doğrudan ilgilendiren alanlardaki mevzuat hazırlık çalışmalarında Türkiye'nin başlangıç aşamasından itibaren yer alması açısından son derece önem taşımaktadır.¹²¹

2.TÜRKİYE İLE AB ARASINDAKİ GÜMRÜK BİRLİĞİ'NE İLİŞKİN ŞARTLARI BELİRLEYEN KATMA PROTOKOL

23 Kasım 1970 tarihinde Brüksel'de imzalanan Katma Protokol prosedür gereği akit tarafların parlamentolarında onaylandıktan sonra yürürlüğe girmesi prensibine dayanmaktadır. Ancak 1 Ocak 1973 tarihinde yürürlüğe girmiştir.¹²²

Bu onay işleminin uzun süreceğini fark eden ortaklık konseyi bir geçici anlaşma ile Katma Protokol' ün ticari hükümleri 1 Eylül 1970 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere yürürlüğe konmuş, böylece Geçiş Dönemi fiilen başlamıştır.¹²³

Geçiş dönemi süresince akit tarafların, karşılıklı ve dengeli yükümler esası üzerinden Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin gitgide yerleşmesini ve ortaklığın iyi işlemlerini sağlamak amacıyla, Türkiye'nin ekonomik politikalarının Topluluk ekonomik politikasına yaklaştırılmasını ve bunun için gerekli ortak eylemlerin geliştirilmesini sağlayacaklarını göz önünde tutarak, Katma Protokol gerçekleştirilmiştir.

¹²⁰ S.Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.554

¹²¹ <http://www.dtm.gov.tr/ab/ankand.htm> (20.06.2005)

¹²² Ahmet Çimen, **a.g.e.**, s.135

¹²³ S.Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye, Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü ?**, (1.Basım. Ankara: Turhan Kitabevi, Mart 1997), s.28

Katma Protokol'de yer alan ilkeler;

- Aktif taraflar arasında "karşılıklı ve dengeli" yükümlülüklerin esas olması,
- Türkiye ile Topluluk arasında bir gümrük birliğinin giderek terleştirilmesi,
- Ortaklığın iyi işlemesi amacıyla tarafların ekonomi politikalarının yakınlaştırılması ve ortak faaliyetlerin geliştirilmesinin sağlanması,
- Türkiye ve Topluluk arasında mal dolaşımının serbestleştirilmesi,
- İşgücünün, hizmetlerin ve sermayenin dolaşımının serbestleşmesi olarak sıralanmaktadır.¹²⁴

2.1. Katma Protokol'ün Kapsamı ve Niteliği

Gümrük Birliği esasına dayandırılmış bulunan ve 64 maddeden meydana gelen Katma Protokol, malların serbest dolaşımını gerçekleştirecek usul, sıra ve süreler de dahil olmak üzere, kişilerin, hizmetlerin, sermayenin serbest dolaşımı; ulaştırma, rekabet, vergileme ve mevzuatın yakınlaştırılması; ekonomi ve ticaret politikalarının uyumlu hale getirilmesi konularını hükme bağlamaktadır.¹²⁵

Katma Protokol'ün ekonomik, sosyal ve siyasi niteliği Ankara Anlaşması ile paralellik göstermekte ve protokol, Ankara Anlaşması'nın ekini oluşturmaktadır.

Ankara Anlaşması'nın 4'üncü, Geçici Protokol'ün 1'nci maddesine dayanılarak hazırlanan Katma Protokol, bir "Uygulama Anlaşması" dır. Zira, Ankara Anlaşması'nın belirlediği genel çerçeve, Katma Protokol ile doldurulmuş ve uygulamaya geçilmiştir.¹²⁶

¹²⁴ Erol Manisalı, **a.g.e.**, s.42

¹²⁵ S.Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.482

¹²⁶ <http://www.dtm.gov.tr/ab/ab/katmapro.htm> (20.07.2005)

Tam anlamıyla bir geçiş anlaşması olarak kabul edilen bu anlaşmadan sonra tam üyeliğe geçiş yapılması gerektiği ileri sürülmektedir.

Ankara Anlaşması'nın 30.maddesine göre Katma Protokol ve aşağıda belirtilecek olan diğer belgeler Ankara Anlaşması'nın "ayrılmaz parçalarıdır" ve aynı hukuki değere sahiptirler.

2.2. İkinci Mali Protokol

23 Kasım 1970 tarihinde Katma Protokol ile imzalanan İkinci Mali Protokol 1 Ocak 1973 yılında yürürlüğe girmiştir. Protokol, Türkiye'ye 195 milyon ECU Topluluk'tan, 25 milyon ECU ise Avrupa Yatırım Bankası'ndan olmak üzere toplam 220 milyon ECU'luk kredi açılmasını uygun görmüştür.¹²⁷

195 milyon ECU'lük kredinin 175 milyon ECU'luk kısmı kamu sektörü, 20 milyon ECU'luk kısmı ile ek 25 milyon ECU'luk kredi ise, özel sektör tarafından alt yapı projelerinde kullanılmıştır.

Söz konusu kredinin şartları doğrultusunda, düşük kârlı ya da kârsız sosyal amaçlı ve uzun vadeli yatırımlar için 8 yıl ödemesiz 30 yıl vade ve % 2,5 faiz oranı uygulanacak; normal kârlılıktaki projeler için ise, vade ve ödemesiz dönem projeye göre tespit edilecek, faiz oranı ise % 4,5 olacaktır.

2.3. AKÇT Yetki Alanına Giren Maddelerle İlgili Anlaşma

Türkiye-AET arasındaki ticarete konu olan bazı ürünler Ankara Anlaşması dışında kalmıştır. Bu ürünlere (bazı demir ve çelik ürünleri) uygulanmak üzere Katma Protokol ile birlikte AKÇT ilgili bir çerçeve anlaşma imzalanmıştır. Ancak bu anlaşmayla uygulama, usul ve şartları sonradan yapılacak bir düzenlemeye bırakılmıştır.

¹²⁷ DTM –TOBB, *Avrupa Birliği ve Türkiye*, (5.Baskı, Ankara: Kasım 2002), s.328

AKÇT ürünleri daha sonraları imzalanacak olan Gümrük Birliği'nin kapsamı içinde olmamasına rağmen, 16.12.1995'te imzalanmış olan ve Gümrük Birliği'ni tamamlayan bir serbest ticaret anlaşması temelinde bu ürünler de Türkiye-AB arasında serbestçe dolaşabilmiştir.¹²⁸

2.4. Son Senet

Son Senet ile Katma Protokol, Mali Protokol ve anlaşmanın tarafların tam yetkili temsilcileri tarafından 23 Kasım 1970 tarihinde imzalandığı hususları tespit edilmektedir.

Son Senet, akit tarafların, Katma Protokol ile ilgili olarak yaptıkları ortak bildirimleri, yorum bildirimlerini ve Federal Almanya Cumhuriyeti'nin Alman uyruklularının tanımı ve AKÇT yetki alanına giren maddelerle ilgili anlaşmaya ilişkin bildirimleri içeren belgedir. Katma Protokol'e ekli olarak onunla birlikte imzalanmıştır.¹²⁹

2.5. Uyum Protokolleri

Topluluk hukukuna göre, yeni katılan üyelerin Topluluk'un tüm kazanımlarını aynen benimsemesi zorunludur. Dolayısıyla Topluluk genişledikçe, yeni üyelerin, Ankara Anlaşması'na taraf olması, bunların tam üyeliklerinin Türkiye'ye benimsetilmesi gerekmiştir.¹³⁰

Bu gereksinme nedeniyle 1973 tarihinde Topluluk'a yeni katılan İngiltere, İrlanda ve Danimarka ile ilişkileri düzenlemek ve Ortaklık Anlaşması'nı düzenlemek amacıyla Türkiye ile AET arasında "Tamamlayıcı Protokol" imzalanmıştır. Tamamlayıcı Protokol'ün onay işlemlerinin uzun süreceği düşünülerek bir "Geçici Antlaşma" ile Protokol'ün ticari hükümleri 01.01.1974 tarihinde yürürlüğe konmuştur.

¹²⁸ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **AB-Türkiye Gümrük Birliği**, (Ankara 2000), s.3

¹²⁹ İKV, **AB ve Türkiye-AB İlişkileri :Temel Kavramlar Rehberi**, (No :172), s.180

¹³⁰ Cihan Dura ve Hayriye Atik, **a.g.e.**, s350

Daha sonra İspanya ve Portekiz'in tam üye olmasıyla birlikte, tam üyeliğin Türkiye'ye yansıtılması için 1987 yılında Uyum Anlaşması imzalanmıştır. Bu anlaşma kapsamında üç protokol vardır.

İspanya, Portekiz'den önce Topluluk'a katılan Yunanistan (1981) ilk önceleri Uyum Anlaşması yapmaya yanaşmamıştır. Bunun içinde 1980'den sonra dondurulan Türkiye- Topluluk ilişkileri bahane edilmiştir. Yunanistan ile Uyum Anlaşması ancak 20 Nisan 1988'de imzalanmış ve 1 Ocak 1989' da yürürlüğe girmiştir.¹³¹

Bu protokoller incelendiğinde Portekiz ve İspanya ile yapılan protokollerin teknik ayrıntılarının daha açık yapıldığı, Yunanistan'la yapılan protokolün ise daha çok siyasi öneminin olduğu görülmektedir.

3.TARAFLARIN KATMA PROTOKOL'DEN KAYNAKLANAN YÜKÜMLÜLÜKLERİ

Katma Protokol, ekonomik ve sosyal hayatın her alanına ilişkin hükümler içermekle birlikte, Gümrük Birliği'nin gerçekleştirilmesine yönelik bölümlere ağırlık verilmiştir.

3.1.Malların Serbest Dolaşımına İlişkin Yükümlülükler

Malların serbest dolaşımı ile hükümler sanayi mamulleri ve tarım ürünleri olmak üzere iki kısma ayrılmıştır.

3.1.1. Sanayi Mamulleri

Sanayi mamullerinde yükümlülüklerimiz Türkiye ve Topluluk arasında gümrük vergileri ile eş etkili vergi ve resimlerin kaldırılması, Türkiye'nin OGT'ye uyumu ile miktar kısıtlamalarının kaldırılması olarak incelenmiştir.

¹³¹ S.Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye, Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü ?**, (1 Basım. Ankara: Turhan Kitabevi, Mart 1997), s.31

3.1.1.1. Türkiye ve Topluluk Arasında Gümrük Vergileri ile Eş Etkili Vergi ve Resimlerin Kaldırılması ve Türkiye'nin OGT'ye Uyumu

Bu konuda ilk olarak standstill prensibi getirilmiştir. Taraflar anlaşmanın yürürlüğe girdiği tarihten itibaren gümrük vergilerini ve eş etkili diğer vergileri artırmaktan kaçınacaklar, yeni vergiler getirmeyeceklerdir.¹³²

Gümrük Birliği'nin esasını teşkil eden gümrük vergileri ile eş etkili vergi ve resimlerin kaldırılması, Türkiye'nin Topluluk'un OGT'ye uyumu ve miktar kısıtlamalarının kaldırılması, Katma Protokol'ün 7 ve 35. maddelerinde düzenlenmiştir.

Avrupa, Topluluk'un Türkiye' den ithal edilen sanayi mamüllerine uyguladığı gümrük vergileri ve miktar kısıtlamalarını 1 Eylül 1971 tarihinde imzalanan Geçici Anlaşma ile tamamen sıfırlamıştır. Katma Protokol ile Topluluk açısından gümrük vergilerinin kaldırılması konusunda 4 istisna getirilmiştir. Bunlar, bazı petrol ürünleri, perakende satışa arz edilmeyen pamuk ipliği, diğer işlenmiş pamuklu dokumalar, yün ya da ince hayvan kılından yapılmak üzere halılardır. Bu mallara tarife kontenjanları belirlenmiş ve bu kontenjanlar, Tamamlayıcı Protokol ile bazı artırımlara uğramış ve 1 Ocak 1985 tarihinden itibaren tamamen kaldırılmıştır.

Türkiye tarafından yapılacak vergi uyumlaştırılması ise anlaşmanın 10. ve beraberindeki maddelerinde açıklanmıştır. Buna göre ilk indirim protokolün yürürlüğe girmesiyle başlayacak, ikinci ve üçüncü indirimler ise geçiş dönemi sonucunda tamamlanacak şekilde her yıl indirilecektir.

Türkiye ise, Topluluk çıkışlı sanayi mallarına (AKÇT ve EURATOM hariç) karşı uyguladığı gümrükleri, 1973 yılından başlamak üzere, geçiş döneminde dış rekabet gücü kazanacağı düşünülen üretim dallarında 12 yıl, daha uzun bir süre sonunda dış rekabete açılacak sektörlerde (genç sektörler) ise, 22 yıl sonunda Topluluk'un Ortak Gümrük Tarifesi ile aynı düzeye indirmekle yükümlüdür. Bu kapsamda iki liste

---

¹³² Ahmet Çimen, **a.g.e.**, s.137

hazırlanmış ve bu listeler 12 ve 22 yıllık listelerde yer alan ürünler olarak tanımlanmıştır.¹³³

Katma Protokol'ün 17. ve 18. maddeleri Türkiye'nin OGT'ye uyum takvimini içermektedir. OGT'nin uyumunun, 12 yılda yapılacağı mallar için, uyumu şu şekilde gerçekleşecektir.¹³⁴

- Katma Protokol'ün imzalandığı tarihte, Türkiye'de fiilen uygulanan gümrük oranı, OGT'nin %15 alt veya üstünde bulunmayan maddelerde OGT 1977 yılında uygulanacaktır.
- Diğer hallerde Katma Protokol'ün imzalandığı tarihte, Türkiye' de fiilen uygulanan gümrük oranı ile OGT arasındaki farkı %20 azaltan ilk OGT uyumu, 1977 yılında uygulanacaktır.
- Farkın geriye kalan kısmı %20'lik indirimlerle 1985 yılında ortadan kaldırılacaktır.

22 yıllık listede yer alan mallar için OGT'ye uyumdaki fark ise OGT'ye göre %15'i aşan bir farklılık göstermeyen maddelerdeki ilk indirim 1983 yılında, diğer indirimler ise 1995 yılında tamamlanacak biçimde gerçekleşecektir.¹³⁵

Fakat Türkiye'nin gümrük tarifeleri ortalaması o tarihlerde %40-50 civarında, AET'nin gümrük tarifeleri ortalaması ise %7 civarında idi. Aradaki fark çok büyük olduğundan, Türkiye bu alandaki yükümlülükleri ertelemiş, OGT uyum takvimini işletmemiştir. Ancak 1988 yılında yapılan Ad-Hoc Komite toplantıları ile uyum çalışmaları yeniden işlerlik kazanmıştır.

Ad-Hoc Komite toplantılarında alınan kararlara göre belirlenen takvime göre, Türkiye'nin her yıl yapacağı %10'luk indirimlerle 1992 yılında 12 yıllık maddelerde %70, 20 yıllık maddelerde %60 indirim oranına ulaşması, OGT uyumunu ise 12 ve 22

¹³³ Ahmet Çimen, **a.g.e.**, s.139

¹³⁴ S.Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.488

¹³⁵ Ahmet Çimen, **a.g.e.**, s140

yıllık listelerde %40'a çıkarması öngörülmüştür. Türkiye, bu indirim ve uygulamaları zamanında gerçekleştirerek, üzerine düşen yükümlülükleri yerine getirmiştir.¹³⁶

3.1.1.2. Miktar Kısıtlamalarının Kaldırılması

Malların serbest dolaşımını etkileyen ve doğrudan müdahale olarak kabul edilen miktar kısıtlamaları, direk korunum sağlayan tedbirlerin başında gelir.

Katma Protokol, taraflar arasında ithal miktar kısıtlamaları ile eş etkili tüm önlemleri yasaklamış ve mevcut kotaların dışında yeni kotalar konulmamasını kabul etmiştir.

Ancak Katma Protokol'ün ticari hükümlerinin yürürlüğe sokulması amacıyla getirilen Geçici Anlaşma ile 1 Eylül 1971 tarihinde toplulukça yapılan ithalattaki tüm kotalar kaldırılmış, sadece ipek böceği kozası, petrol ürünleri ve türevleri üzerindeki kotalar aynen muhafaza edilmiştir. Türkiye ise koruyucu amaçlı yeni kota koyma hakkına sahiptir.¹³⁷

Türkiye Topluluk'tan yaptığı ithalatta uygulanan kotaların kaldırılmasında "libere mallar" ve "libere olmayan mallar" şeklinde malları iki kısma ayırarak 18 yıllık bir zaman periyodu içinde tüm mallardaki kotaların kaldırılmasını öngörmüştür.¹³⁸ 1995 yılında hem libere hem de libere olmayan mallarda tam liberasyonun gerçekleşmesi kararlaştırılmıştır.

Fakat daha sonra 1976 yılında AET anlaşmaya rağmen Topluluk'a yapılan tekstil ithalatına kısıtlama getirilmiştir. Böylece Türkiye ile Topluluk arasında karşılıklı "kota savaşları" başlamıştır. Türkiye daha sonraki yıllarda protokol hükümlerine aykırı olarak Topluluk ile "gönüllü ihracat kısıtlaması" anlaşmaları imzalayarak yürürlüğe koymuştur.

¹³⁶ S.Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.495

¹³⁷ Ahmet Çimen, **a.g.e.**, s.141

¹³⁸ S.Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.43

3.1.2.Tarım Ürünleri

Geçiş dönemi süresince tarım ürünlerindeki serbest dolaşımın nasıl gerçekleşeceği açıklanmamış, sadece protokolün 33/1 maddesinde 22 yıllık süre içinde serbest dolaşım için Türkiye'nin tarım politikasının AET'nin, Ortak Tarım Politikası'na uyumunun gerekli olduğu açıklanmıştır.

Buna karşılık Katma Protokol'ün 33/2 ve 33/3 maddelerinde Topluluk'un genel mülkiyeti olarak Türkiye'nin Topluluk Ortak Tarım Politikası'na uyum sürecinde, Türk tarımının çıkarlarını göz önünde tutarak, gelişme ve değişiklikleri Türk tarafına bildireceği hükme bağlanmıştır.¹³⁹

3.2.Kişilerin Serbest Dolaşımı

Katma Protokol ile Topluluk ülkelerinde çalışan Türk işçilerinin gerek çalışma koşullarının gerekse ücretlerinin üye ülke işçileri ile bir ayırım yapılmadan, aynı şartlara sahip olacaklarından bahsedilmiştir.¹⁴⁰

Protokol'ün 36. maddesine göre, Türkiye ile Topluluk arasında işçilerin serbest dolaşımı, Ankara Anlaşması'nın yürürlüğe girişinden sonraki 12. ve 22. yılları arasında kademeli olarak gerçekleşecek, buna ilişkin usuller ise, Ortaklık Konseyi tarafından kararlaştırılacaktır. Yine aynı madde uyarınca, bu konuda izlenecek yöntemler, Ankara Anlaşması'nın 12. maddesi çerçevesinde konsey tarafından saptanacaktır.

20 Aralık 1976 da toplanan Ortaklık Konseyi kararıyla ilk kademe serbest dolaşım koşulları saptanmış, fakat 1985 yılından sonra Türkiye-Topluluk ilişkileri dondurulduğundan bu koşullar bağlayıcı nitelikte olmamış, Türk işçilerinin lehine çok önemli haklar alınamamıştır.

¹³⁹ www.dtm.gov.tr/ab/katmapro.htm

¹⁴⁰ Ahmet Çimen, **a.g.e.**, s.143

3.3.Sermayenin Serbest Dolaşımı

Katma Protokol'ün 50.maddesi daha önce Ankara Anlaşması'ndaki 19-20. madde de belirtilen hedeflerin gerçekleşmesi için Türkiye'nin Topluluk'tan gelen yabancı sermayeye tanıdığı rejimi iyileştirmek için gayret gösterdiğini belirtmektedir. Buna göre 50/2 maddesinde; mal ve hizmet alışverişlerinde sermaye hareketlerine ait ödemelerin serbestleşmesi, miktar kısıtlamaları, hizmet edinimi ve sermaye hareketleriyle ilgili işlemlerin kolaylaştırılması öngörülür.

Protokolün 50/3'ncü maddesine göre taraflar, Roma Anlaşması'nın III sayılı ekinde yer alan görünmeyen işlemlere ait transferlerde uyguladıkları rejimi daha kısıtlayıcı hale getiremezler. Ancak, Ortaklık Konseyi'nin bu konuda istisnai karar alma yetkisi bulunmaktadır.

Türkiye, Topluluk üyesi gerçek ve tüzel kişilere, yabancılara tanıdığı tüm kolaylıkları sağlayacaktır. Topluluk kaynaklı yabancı sermaye rejimini kolaylaştırmakla yükümlüdür. Taraflar aralarındaki sermaye hareketleri ve buna ilişkin ödemelere zarar verecek kısıtlamalardan sakınacaklar ve varolan kısıtlamaları arttırmaktan vazgeçeceklerdir.

Ancak Ankara Anlaşması ve Katma Protokol'ün ilgili maddelerine rağmen sermayenin serbest dolaşımıyla ilgili fazla bir aşama kaydedilememiştir.¹⁴¹

3.4.Hizmetlerin Serbest Dolaşımı

Hizmetlerin serbest dolaşımı Katma Protokol'ün 41-42. maddelerinde düzenlenmiştir.

Protokolün 41/1 maddesine göre, hizmetlerin serbest dolaşımında diğer konularda olduğu gibi standstill kuralı getirilmiştir. Yani yerleşme hakkı ve hizmetlerin serbest dolaşımına ilişkin mevcut durum korunacak, yeni kısıtlamalar

---

¹⁴¹ S.Rıdvan Karluk, **a.g.e.**, s.528

getirilmeyecektir. Ayrıca kısıtlamalar zaman içerisinde kaldırılacaktır. Bunun süresini ve koşullarını Ortaklık Konseyi belirleyecektir.

Ayrıca Roma Anlaşması ile belirlenen Ortak Ulaştırma Kuralları'nın, Ortaklık Konseyi tarafından belirlenerek, Türkiye'ye temsil edilmesine, böylece Topluluk'u karayolu, denizyolu ve havayoluyla sağlanan olanakların Türkiye'ye de sağlanmasına ilişkin karar protokolün 42. maddesinde hükme bağlanmıştır.

4. TÜRKİYE'NİN TAM ÜYELİK BAŞVURUSU

Türkiye 14 Nisan 1987 tarihinde Ankara Anlaşması'nın dönemlerinin tamamlanmasını beklemeden AT'ye tam üyelik için başvurmuştur. Başvurunun hukuki dayanağı olarak Roma Anlaşması'nın "Her Avrupalı Devlet Topluluğa Katılabilir" hükmünü göstermiştir.

Avrupa Komisyonu, bu konudaki raporunu konseye 18 Aralık 1989'da sunmuştur. Rapor 5 Şubat 1990 tarihinde konsey tarafından kabul edilmiştir. Komisyon adına raporu açıklayan Matutes, 1993'e kadar Tek Senet hedeflerine ulaşmadan tam üyelik başvurularını işleme koymayacaklarını ancak 1992 yılından sonra Türkiye'nin durumunun tekrar ele alınacağını, her şeyden önce Gümrük Birliği'nin tamamlanması gerektiğini belirtmiştir. Matutes, Türkiye'nin tam üyeliği önünde dört temel güçlük bulunduğunu açıklamıştır. Bunlar :¹⁴²

- Türkiye ile Topluluk ekonomisi arasındaki yapısal farklılıklar (hızlı nüfus artışı, tarım ağırlıklı ekonomi, gelir dağılımında bozukluklar, yüksek enflasyon...)
- Makro ekonomik dengesizlikler,
- Kalkınma düzeyi ve sosyal güvenlik farkı,
- Ekonomide yüksek düzeyde olan koruma oranları ve gümrük duvarları.

¹⁴² Cihan Dura, Hayriye Atik, **a.g.e**, s.359

Her ne kadar Türkiye'nin başvurusu kabul edilmemiŝte olsa ilişkilerin geliştirilmesi için "işbirliği paketi" nerilmiŝtir ve bu pakette şu hususlara deđinilmiŝtir.¹⁴³

- Türkiye ile Topluluk arasında gelişme farkının azaltılması için sına ve teknolojik işbirliğinin geliştirilmesi,
- Siyasi bağların gclendirilmesi,
- Gümrük Birliği'nin 1995 sonuna kadar gerçekleştirilmesi, bu amaçla kotaların ve Ortak Gümrük Tarifeleri'nin Topluluk standartlarına yakınlaştırılması,
- Haksız rekabeti önlemek için Damping-Antidamping yasalarının çıkarılması,
- Mali işbirliğinin yeniden başlatılması, bu çerçevede Türkiye'ye 50 milyon karşılıksız olmak üzere, 600 milyon ECU'luk kredi açılmasıdır.

Bu paket içeriğine göre gelişmeler, Topluluk'la Türkiye arasında teknik ve siyasi alanlarda devam ederek 1994 yılına kadar gelmiştir.

5.GÜMRÜK BİRLİĞİ

5.1. 1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ve Gümrük Birliği

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ortaklık ilişkisinin temel unsurlarından birini teşkil eden Gümrük Birliği'nin erevesi 1963 yılında Ankara Anlaşması ile çizilmiş, 1973 yılında Katma Protokol ile de ayrıntıları belirlenmiştir.

---

¹⁴³ Cihan Dura, Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.360

Ankara Anlaşması, nihai hedef olarak tam üyeliği hedefleyen bir anlaşmadır.¹⁴⁴ Dolayısıyla Gümrük Birliği de, Türkiye'nin tam üyeliğe geçiş hedefinde en önemli kilometre taşlarından biri olmuştur.

6 Mart 1995 tarihinde yapılacak Ortaklık Konseyi toplantısını engellemeye ve Türkiye ile AB arasında kurulacak olan Gümrük Birliği'ni veto etmeye çalışan Yunanistan'a rağmen, Brüksel'de yapılan toplantıda Türkiye ile AB arasında Gümrük Birliği'ne gidilmesi konusu ele alınmış ve Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nde 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile sanayi mallarında Gümrük Birliği'nin tesis edilmesine ilişkin koşulların oluştuğuna karar verilmiştir. Gümrük Birliği, 36. Dönem Ortaklık Konseyi'nin 6 Mart 1995 tarihinde gerçekleştirilen toplantısında alınan 1/95 sayılı Karar ile kabul edilmiştir. Böylece, 22 yıllık "Geçiş Dönemi" 1 Ocak 1996 tarihinde son bulmuş ve Ankara Anlaşması'nın 2. Maddesi'nde öngörülen "Son Dönem"e girilmiştir.

6 Mart 1995 tarihli Ortaklık Konseyi toplantısında Türkiye'yi Dışişleri Bakanı Murat Karayalçın, AB'yi ise dönem başkanı olan Fransa Dışişleri Bakanı Alain Juppe temsil etmiştir.

Anlaşmanın imzalandığı gün Başbakan Tansu Çiller "Ulusa Sesleniş" programında Gümrük Birliği ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir:

"Bu tarihi günde çocuklarımıza ve torunlarımıza bırakacağımız büyük sorunlarını çözmüş, pırıl pırıl bir ülkenin müjdesini veriyorum. Mal, sermaye ve hizmetlerin kalitesi daha ucuza halkın eline geçecektir. Ticaret artacaktır. Bolluk olacaktır. Amaç, insanlarımızın zenginliğidir, yabancı sermaye ülkemize akacaktır."¹⁴⁵

Benzer şekilde Murat Karayalçın'da anlaşmanın ülkemiz için "Uygarlık yolunda çok önemli bir adım olacağını" ifade etti. Karayalçın demokratikleşme ile ilgili olarak şu andaki hedeflerinin anayasa değişikliğini gerçekleştirmek olduğunu belirtti.

¹⁴⁴ Sabahattin Benlikol, Hilal Müftüoğlu, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergi Sistemindeki Teşvik Ve İstisnalar**, (İstanbul Ticaret Odası Yayın No:1997), s. 5

¹⁴⁵ İlhan Tekeli ve Selim İlkin, **Avrupa Topluluğu-Türkiye ve Avrupa Birliği 3-**, (Ankara: Ümit Yayıncılık, 2000), s.421

Karayalçın'a göre, Türkiye "Mülkiyet hakkına dayalı olarak, tapumuza dayalı olarak Avrupa apartmanına girmiş ve gerçekten iskan hakkını almış bulunmaktaydı"¹⁴⁶

Öte yandan, ANAP Genel Başkanı Mesut Yılmaz ise, GB Anlaşması'na daha eleştirel bakmaktaydı. Yılmaz bir ifadesinde GB anlaşmasını "İkinci Tanzimat Fermanı" olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Yılmaz, AB'nin Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik ve siyasi zorlukların kullandığını ileri sürerek, Türkiye'nin doğal hakkı olması gereken GB'yi Kıbrıs diyetine karşılık kabul etmesini de eleştirmiştir. Muhalefetteki diğer parti, RP'nin başkanı Necmettin Erbakan da GB Anlaşması'na sert tepkiler vermiştir. Erbakan'a göre anlaşma "Bir emperyalist ülkenin müstemlekesiyle yaptığı anlaşma model, üslup ve anlayışına dayandığını" ve Türkiye'yi "Sağmal bir inek gibi, bahçesindeki direğe bağladığını" iddia etmiştir.¹⁴⁷

Gümrük Birliği'nin son aşamasının uygulanması hakkında 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı 64 Madde ve 10 Ek'ten oluşmaktadır. Ayrıca ortaklığın diğer alanlarındaki ilişkilerinin geliştirilmesine ilişkin "Tavsiye Kararı" ile "Mali İşbirliği"nin yeniden başlatılmasını öngören "Topluluk Deklarasyonu" bu kararlar birlikte yayınlanmıştır.¹⁴⁸ Karar, 8 Bölüm'den oluşmaktadır. Bunlar aşağıdaki gibidir:¹⁴⁹

1. Malların Serbest Dolaşımı ve Ticaret Politikası
2. Tarım Ürünleri
3. Gümrüklere İlişkin Hükümler
4. Kamu Alımları
5. Vergilendirme
6. Kurumsal Hükümler

¹⁴⁶ Tekeli, İlkin 2000, **a.g.e.**, s.421

¹⁴⁷ Tekeli, İlkin 2000, **a.g.e.**, s.423

¹⁴⁸ www.deltur.cec.eu.int/i-gumruk1-htm/

¹⁴⁹ Ahmet Çimen, **a.g.e.**, s.165

7. Uyuşmazlıkların Çözümü

8. Son Hükümler

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı, birliğin mallarının serbest dolaşımı politikasını tamamlayan İç Pazar mevzuatı doğrultusunda hazırlanmıştır.¹⁵⁰ Bu kapsamda Avrupa Birliği müktesebatının gümrükler ve dış ticaret politikaları ile birlikte rekabet mevzuatı, teknik mevzuat, fikri mülkiyet hakları, devlet yardımlarına ilişkin bölümlerini de içermesiyle geleneksel anlamdaki bir gümrük birliği ilişkisinden çok daha ileri bir bütünleşme çerçevesi çizmektedir. Ayrıca Dünya Ticaret Örgütü'nün (DTÖ) uluslararası ticarete ilişkin kurallarını temel alan bir yapılanma olduğu için, Türkiye'nin DTÖ üyesi olarak üstlendiği yükümlülüklerini yerine getirmesini kolaylaştırmıştır.¹⁵¹

5.2.Gümrük Birliği İle Kaydedilen Yasal ve Kurumsal Değişiklikler

5.2.1.Gümrük Vergileri ve Kotalarının Kaldırılması ve AB Gümrük Kodu'na Uyum

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda taraflar, 1996 yılında Gümrük Birliği'nin tamamlanmasıyla sanayi ürünleri ve işlenmiş tarım ürünlerinde gümrüklerin sıfırlanmasını, tarım ürünlerinde serbest dolaşımın ise Türkiye'nin Topluluk'un Ortak Tarım Politikası'na uyum sağlanmasından sonra gerçekleşmesini hükme bağlamışlardır. Bu doğrultuda Türkiye, 1 Ocak 1996 tarihi itibariyle öncelikle AB'den ithal ettiği sanayi ürünlerine uyguladığı mevcut tüm gümrük vergileri ve eş etkili tedbirleri kaldırmış, miktar kısıtlaması uygulamasına son vermiştir.

Ayrıca beş yıl geçiş dönemi tanınan hassas ürünler üçüncü ülkelere karşı Birlik'in Ortak Gümrük Tarifesi'ni (OGT) uygulamaya başlamıştır.

¹⁵⁰ İKV, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, (İKV Yayınları No:159, 2002), s.15

¹⁵¹ Handan Soğuk, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi'ne Etkileri**, (İKV Yayınları No:179, Nisan 2004), s:10

Gümrük Birliği'ne yönelik olarak sanayii mallarında gümrük vergilerini sıfırlayan ve miktar kısıtlamalarını kaldıran Türkiye, aynı zamanda DTÖ üyeliğinden doğan, sanayii ürünlerinde mevcut gümrük vergilerinin üçte bir oranında indirilmesi yükümlülüğünü de karşılamıştır.

Özellikle 1998 yılından itibaren başlatılan Gümrük Modernizasyonu ve otomasyonuna yönelik uygulamalarla bürokratik işlemler azaltılmış ve gümrük giderlerinin düşmesi sağlanmıştır. Bugün Türkiye'deki gümrük işlemlerinin %99'u elektronik ortamda gerçekleşmekte ve gümrük beyanlarının %38'i internet ortamında yapılmaktadır. 65 Gümrük Müdürlüğü ve 16 Gümrük Baş Müdürlüğü'nde otomasyona geçilmiştir.¹⁵²

Gümrük Vergileri ile ilgili düzenlemelerin yanında, Topluluk'un gümrük konusundaki kanun yönetmelik ve idari tasarruflarına uyum sağlamasını hükme bağlayan Ortaklık Konseyi Kararı ile Türkiye, Birlik'in Gümrük Kodu'nu oluşturan 2913/92 ve 2454/93 sayılı iki tüzüğünü kendi mevzuatına aktarmayı üstlenmiştir. 5 Şubat 2000 tarihinde yürürlüğe giren 4458 sayılı Gümrük Kanunu ile malların menşei, gümrük değeri, Gümrük Birliği alanına giriş ve çıkışlar, gümrük işlemlerine ilişkin Topluluk Gümrük Kodu'na uyumu sağlanmıştır. Kanun çıkıncaya kadar geçen sürede işlemlerin aksamaması için ticaret rejimindeki değişiklikler ve de-facto uygulamalarla Gümrük Birliği yürütülebilmiştir.

Gümrük Birliği'nin Türkiye ekonomisine etkilerine ilişkin değerlendirmelerde, ilk aşamada gümrük vergileri ve kotaların kaldırılmasının yaratacağı kamu gelir kaybı üzerinde durulmaktadır. Ancak 1994 yılındaki gümrük gelirleri GSMH'nin %2,31'i iken, 1997'de %2,61'i¹⁵³ olması söz konusu endişelerin gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, Gümrük Müsteşarlığı yetkilileri tarafından 2000 yılında dış ticaret vergilerinin bir önceki yıla göre %134 oranında artış gösterdiği ifade

¹⁵²Handan Soğuk, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, (İKV Yayınları, No:179, Nisan 2004), s:30

¹⁵³ Süleyman Uyar "Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri", **DTM Dış Ticaret Dergisi**, (Ocak 2001, Sayı : 20), s.163

edilmektedir.¹⁵⁴ Söz konusu veriler Gümrük Birliği'nin beklenenin aksine bir kamu gelir kaybına değil, düşük oranda olmakla birlikte gelir artışına yol açtığı sonucunu vermektedir.

Gümrük gelirlerindeki artışın temel sebebi, Türkiye'nin Gümrük Birliği'nden kaynaklanan yükümlülükleri doğrultusunda gümrük idarelerine yönelik yeniden yapılanma ve modernleşme çalışmalarıdır.

5.2.2. Tercihli Ticaret Anlaşmaları ve Otonom Rejimler

Türkiye ve Avrupa Birliği (AB) arasında 1.1.1996'dan itibaren uygulamaya geçilen gümrük birliğinin son aşamasına yönelik 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı çerçevesinde, 5 yıllık bir dönem içinde Türkiye'nin AB'nin ticari mevzuatına uyum sağlayacak düzenlemeler yapması ve AB'nin tercihli ticaret ilişkisi içinde olduğu 1/95 sayılı kararın 16. maddesinde sayılan ülkelerle karşılıklı çıkarları gözetilen tercihli anlaşmalar imzalaması gerekmektedir.

1/95 sayılı Karar'ın 16. maddesi 2. şıkkında sayılan tercihli anlaşmalar şunlardır.

- Bulgaristan, Macaristan, Polonya, Romanya, Slovakya, Çek Cumhuriyeti ile yapılan Avrupa Anlaşmaları,
- Faroe Adaları ile yapılan Serbest Ticaret Anlaşması,
- Kıbrıs ve Malta ile yapılan Ortaklık Anlaşmaları,
- Estonya, Letonya ve Litvanya ile yapılan Serbest Ticaret Anlaşmaları,
- İsrail ile yapılan Anlaşma,

---

¹⁵⁴ **AB Kapısında Gümrükler**, (Edirne:Dünya Gümrük Günü Etkinlikleri 2001 Edirne Paneli , T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı Devlet Bakanı Mehmet Keçeciler'in konuşması), s 54

- Cezayir, Fas ve Tunus ile yapılan Anlatmalar,
- Mısır, Ürdün, Lübnan ve Suriye ile yapılan Anlaşmalar,
- İsviçre ve Liechtenstein ile yapılan Serbest Ticaret Anlaşmaları,
- Avrupa Ekonomik Alanı Anlaşması (EFTA-AB arasındaki Anlaşma)

Aşağıdaki tabloda, Türkiye'nin 14 ülke ve İsviçre, Norveç, Liechtenstein ile İzlanda'nın dahil olduğu EFTA ülke grubu ile yaptığı serbest ticaret anlaşmalarının yürürlük tarihleri ve gümrük vergilerinin sıfırlanma tarihleri (anlaşmaların geçiş döneminin sona erme tarihleri) yer almaktadır.1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda sayılan diğer tercihli ticaret anlaşmaları müzakereleri ve müzakere hazırlık süreci devam etmektedir.

Tablo-4: Türkiye ile Serbest Ticaret Anlaşması İmzalayan Ülkeler

ÜLKE	İMZA TARİHİ	TCRG TARİHİ	TCRG SAYISI	YÜRÜ. TARİHİ	SIFIRLAMA TARİHİ
EFTA	10.Ara.91	18.Nis.92	21203 MÜK.	01.Nis.92	01.Oca.96
İSRAİL	14.Mar.96	18.Tem.97	23053 MÜK.	01.May.97	01.Oca.00
ROMANYA	29.Nis.97	17.Oca.98	23233 MÜK.	01.Şub.98	01.Oca.02
LİTVANYA	02.Haz.97	01.Mar.98	23723 MÜK.	01.Mar.98	01.Oca.01
MACARİSTAN	08.Oca.97	24.Şub.98	23268 MÜK.	01.Nis.98	01.Oca.01
ESTONYA	03.Haz.97	06.Mar.98	23278 MÜK.	01.Tem.98	01.Tem.98
ÇEK CUM.	03.Eki.97	06.Mar.98	23278 MÜK.	01.Eyl.98	01.Oca.01
SLOVAK CUM.	20.Eki.97	06.Mar.98	23278 MÜK.	01.Eyl.98	01.Oca.01
LETONYA	16.Haz.98	10.May.00	24045 MÜK.	01.Tem.00	01.Tem.01
SLOVENYA	05.May.98	17.Nis.00	24023	01.Haz.00	01.Oca.01
BULGARİSTAN	11.Tem.98	26.Eyl.98	23475	01.Oca.99	01.Oca.02
POLONYA	04.Eki.99	29.Mar.00	24004 MÜK.	01.May.00	01.Oca.02
MAKEDONYA	07.Eyl.99	25.Tem.00	24120	01.Eyl.00	01.Oca.08
HIRVATİSTAN	13.Mar.02	27.May.03	25120 MÜK.	01.Tem.03	01.Oca.07
BOSNA HERSEK	03.Tem.02	05.May.03	25099	01.Tem.03	01.Oca.07

Kaynak:DTM, www.dtm.gov.tr/ab/sta/index.htm (20 Mayıs 2005)

Türkiye, serbest ticaret anlaşmaları ile önemli avantajlar elde etmekle birlikte, söz konusu ülkelerin Türkiye ile yürütecekleri ticarete AB'nin tanımış olduğu tavizleri tanıma yükümlülüğünü üstlenmektedir. Bunun yanı sıra üçüncü ülkelerle ancak Gümrük Birliği ile belirlenmiş ortak gümrük tarifesi dahilinde ticari işbirlikleri gerçekleştirebilmektedir.¹⁵⁵

Belirtilen yönleri ile Gümrük Birliği'nin Türk dış ticaretine kısıtlamalar getirdiği, Türk dış ticaret politikasının AB politikası çerçevesinde şekillendirildiği yönünde eleştiriler dile getirilmektedir. Türkiye'nin Gümrük Birliği sonrasında sadece Avrupa Birliği'nin tercihli ticaret anlaşması imzaladığı ülkelerle anlaşma imzalayabileceği, bu sebeple özellikle komşuları olan İran, Suriye, Türk Cumhuriyetleri ile Birlik'in ortak gümrük tarifeleri dışında bir gümrük tarifesi uygulayarak ticaret yapamayacağı belirtilmektedir.

Bu ülkelerle Gümrük Birliği öncesi ticaretin de sınırlı olduğu unutulmamalıdır. Belirli bir dış ticaret rejimi bulunmayan ve pek çoğu henüz DTÖ üyesi olmayan bu ülkeler ile yürütülecek ticaret, riskleri de beraberinde getirecektir. Buna karşılık Avrupa Birliği'nin ihracata dönük büyüme stratejisi çerçevesinde gerçekleştirdiği serbest ticaret anlaşmaları GATT'ın 24.maddesi kapsamında uluslararası ticarete getirdiği koşullarla örtüşen yapılarıdır. Ayrıca hali hazırda Avrupa Birliği'nin serbest ticaret anlaşması imzalamış olduğu ülkelerin ticari yapıları değerlendirildiğinde MDAÜ ve Akdeniz ülkelerinin büyüyen, dinamik piyasalara sahip olduğu, EFTA ülkelerinin ise istikrarlı, gelişmiş ülkelere karşı oluşturma saptanmaktadır.¹⁵⁶

Avrupa Birliği'nin serbest ticaret anlaşması imzalayıp, Türkiye'nin henüz serbest ticaret anlaşması imzalamadığı ülkelere ait ürünler, AB üzerinden Türkiye'ye girmekte böylece trafik sapması oluşmaktadır. Trafik sapmalarının önlenmesi için geçiş süreci içinde, Topluluğa tercihli rejimle giren Türkiye'nin uyguladığı vergilerin Topluluk vergilerinin %5 puan üzerinde olduğu ürünlerin Türkiye'ye ithalatında,

¹⁵⁵ www.tm.gov.tr/ab/sta/index.htm (20 Mayıs 2005)

¹⁵⁶ www.dtm.gov.tr/ab/sta/index.htm(20 Mayıs 2005)

Topluluk fark giderici vergi uygulayacaktır. 1/95 sayılı OKK'nin 16.maddesine dayanarak Türkiye'nin fark giderici vergi uygulama hakkı 2001 yılında sona ermiştir.¹⁵⁷

Türkiye, Gümrük Birliği ile Avrupa Birliği'nin Ortak Ticaret Politikası kapsamında, üçüncü ülkelerden sanayi ürünleri ithalatında AB'nin Ortak Gümrük Tarifesi'ni (OGT) uygulamayı, ithalat üzerinden alınan diğer vergi ve fonları kaldırmayı, kararın yürürlüğe girmesinden sonraki beş yıl içinde AB'nin üçüncü ülkelere uyguladığı, tercihli ticaret rejimine uyum sağlamayı taahhüt etmiştir.¹⁵⁸

Türkiye, Gümrük Birliği'nin tamamlandığı 1996 yılında hassas ürünler dışında ortalama %85 düzeyinde OGT uyumunu benimsemiştir. Bu çerçevede üçüncü ülkelerden sanayi ürünlerine uyguladığı %15 düzeyindeki gümrük vergisini kademeli indirimlerle 2002 yılında ortalama %4,5 seviyesine getirmiştir. 1 Ocak 2001 tarihine kadar Topluluk OGT'si üzerine vergi uygulanabilen hassas ürünler ise bu tarihten itibaren OGT'ye tabi olmuştur. 2001 yılına kadar üçüncü ülkelere bu ürün grubunda uygulanan yüksek vergi oranları Avrupa firmalarının Türkiye piyasasında rekabet gücünü arttırmış, Türkiye'ye hassas ürün ihracatını olumlu yönde etkilemiştir.

Serbest ticaret anlaşması imzalanmış üçüncü ülkelerden daha uygun koşullarda hammadde ve yarı mamul temin edebilecek olan Türk sanayici üretim maliyetlerini düşük tutabilecek, dünya piyasalarında rekabet gücünü arttıracaktır. Özellikle MDAÜ'lerle gerçekleştirilen serbest ticaret anlaşmaları, Türki Cumhuriyetleri ve Rusya ile olan ticareti de etkileyecek, söz konusu ülkelerle yakın işbirliği içerisinde olan MDAÜ'lerle, ortak yatırımlar gerçekleştirmek mümkün olacaktır.

Türkiye MDAÜ ve EFTA ülkeleri ile arasındaki ortak menşe kuralları ve tarifeleri belirleyen Pan Avrupa Menşe Kümülyasyonu Sistemine (PAMK) 1999 yılında üye olmuştur. PAMK, sistem içerisindeki ülkeler arasında herhangi bir ülkenin hammadde yada yarı mamülünü kullanarak nihai ürün üretme ve ihraç etme imkanını yaratmaktadır. PAMK, Türk üreticisine STA imzalanmış ülkelerle söz konusu sistem

¹⁵⁷Handan Soğuk, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi'ne Etkileri**, (İKV Yayınları,No:179,Nisan 2004), s.37

¹⁵⁸S.Rıdvan Karluk, (2002), **a.g.e.**, s.639

dahilinde ticaret yaparak düşük maliyetli girdi ve ucuz işgücü imkanlarından faydalanılabilmesi ve Avrupa çapında bir ölçek ekonomisine ulaşabilmesine fırsat yarattığı gibi yabancı yatırımcının menşei kaygısı olmadan Türkiye'ye yatırım yapabilmesini mümkün kılmaktadır.

Türkiye ayrıca, AB'nin Ortak Ticaret Politikası'na uyum çerçevesinde, otonom düzenlemelerine de 2001 yılına kadar uyum sağlamayı taahhüt etmiştir. Bahis konusu olan otonom rejimler; Genelleştirilmiş preferanslar sistemi, işgal altındaki topraklar, menşeli mallara uygulanan rejim, Bosna Hersek, Hırvatistan ve Slovenya Cumhuriyetleri ile Makedonya, Eski Yugoslav Menşeli mallara uygulanan rejimlerdir.¹⁵⁹

Türkiye otonom rejimlere uyum çerçevesinde Ceuta ve Melilla menşeli mallara uygulanan rejime henüz uyum ağılamamıştır.

Otonom rejimler içerisinde en kapsamlı uyum alanını Genelleştirilmiş Tercihler Sistemi (GTS) oluşturmaktadır. Bu sistem ile AB, BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD) tarafından belirlenmiş yaklaşık 150 gelişmekte olan ülkenin uluslararası ticaret sistemi ile bütünleşmesini kolaylaştırmak amacıyla sanayi ürünleri ihracatlarına uyguladığı verdileri tek taraflı olarak indirmekte veya sınırlamaktadır. Avrupa Birliği son olarak 2002-2004 döneminde GTS rejiminde bazı değişiklikler yapmıştır.

Türkiye, 2003 yılı revize edilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'nin kısa vadeli öncelikleri arasında yer alan Genelleştirilmiş Ticaret Sistemi'ni ithalat rejimi kararı kapsamında 1 Ocak 2002 tarihi itibariyle 2456 madde ve yarı mamul için yürürlüğe koymuştur. 2003 yılında 428 ürün daha bu kapsama alınmıştır. Halen GTS kapsamındaki ürünler açısından Türkiye ile AB arasında farklılıklar bulunmaktadır.

---

¹⁵⁹ Rezzan Tatlıdil, **Türkiye-AB ilişkileri ve Gümrük Birliği Sürecinde Sektörlerimiz**, (İzmir: İTO Yay. No:13, 1995), s.7

5.2.3. Ticarete Teknik Engellerin Kaldırılması

Teknik engeller denildiğinde, sağlık veya güvenlik gerekçesiyle çevrenin veya tüketicilerin korunması amacıyla, ürünler için farklı devletlerde kabul edilen farklı standartlar veya düzenlemeler anlaşılır.¹⁶⁰

1/95 sayılı Karar gereği, Türkiye ticarete teknik engellerin kaldırılmasına ilişkin AB mevzuatını Türk mevzuatına aktarmakla yükümlü olmuştur. Türkiye 31 Aralık 2000 tarihine kadar standardizasyon, ölçüm, kalibrasyon, kalite, akreditasyon, test ve belgelendirme alanlarındaki Topluluk teknik mevzuatını kendi mevzuatına aktarmaktadır.¹⁶¹ Karar'ın 8.-11. maddelerinde teknik mevzuatla ilgili bilgiler verilmektedir.

Uyum sağlanması gereken AB teknik mevzuatı listesi ile uygulama koşulları ve kuralları 2/97 sayılı OKK kararı ile belirlenmiştir. Türkiye'nin uyum göstermesi gereken AB teknik mevzuatı; motorlu taşıtlar, tarım ve ormancılık traktörleri, basınçlı kaplar, gıda maddeleri gibi 31 başlık altında listelenmiştir. 2197 sayılı OKK'de sıralanan yaklaşık 355 adet teknik mevzuat listesine Helsinki Zirvesi'nden sonra, Türkiye'nin tam üyeliğe adaylığının kabulüyle 236 adet daha eklenerek toplam mevzuat sayısı 591 olmuştur. 2003 yılı sonu itibariyle yaklaşık olarak 192 direktife uyum sağlanmış ve yürürlüğe koyulmuştur.

AB teknik mevzuatını uyumlaştırmaktan sorumlu kamu kuruluşları 15.1.1997 tarih ve 97/1996 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile belirlenerek, söz konusu mevzuat uyum çalışmalarının Dış Ticaret Müsteşarlığı koordinatörlüğünde gerçekleştirilmesine karar verilmiştir.

AB standartlarına uyum çalışmaları ise 1993 yılından bu yana Türk Standartları Enstitüsü (TSE) tarafından yürütülmektedir. Yaklaşık %81 oranında AB Standartı, Türk Standartı haline getirilmiştir. TSE, Gümrük Birliği'nden sonra belgelendirme, kalibrasyon, deney, uygunluk değerlendirme merkezleri kurulmuştur. Belgelendirme

¹⁶⁰ AB-Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **AB-Türkiye Gümrük Birliği**, (Ankara: 2000), s:9

¹⁶¹ Ahmet Çimen, **a.g.e.**, s.166

alanında CCA, HAR, CB vb. AB bünyesindeki ortak belgelendirme sistemine dahil olunarak, belgelerle karşılıklı uyumun sağlanarak ülkemiz sanayicisinin hizmetine sunulmuştur.¹⁶²

AB teknik mevzuat uygulamaları kapsamında bulunan test laboratuvarları, muayene, belgelendirme ve uygunluk değerlendirme kuruluşlarının teknik açıdan yeterliliklerinin değerlendirilmesi ve onaylanması faaliyetlerini yürütecek olan Türk Akreditasyon Kurumu (TÜRKAK) ise Kasım 1999'da kurulmuştur.

AB iç piyasasında bir ürünün serbest dolaşımı için üründe bulunan asgari güvenlik koşullarının varolduğunu gösteren CE işaretinin ürüne iliştilmesini zorunlu kılan direktiflerin Türk mevzuatına aktarılmasına dair yönetmelik Ocak 2002'de yürürlüğe girmiştir. CE işaretini gerektiren ürünlere ilişkin direktiflerin, Türk mevzuatına çok az bir kısmı girmiştir.

Öncelikle CE işareti gerektiren direktiflerin iç mevzuata uyumunun tamamlanması şarttır. Bunun için uygun üretimi onaylayacak kuruluşlar ile AB mevzuatını test ve belgelendirme işlemlerini yerine getirecek akredite laboratuvarlarının oluşması teşvik edilmelidir. TSE, CE işareti onay kuruluşu olarak akredite olmuştur.¹⁶³

Teknik mevzuata uyum, Gümrük Birliği'nden kaynaklanan yükümlülük olmasına rağmen, revize edilmiş 2003 Katılım Ortaklığı Belgesi de bu yükümlülükleri bütünüyle kapsamaktadır. Geniş bir kapsama yayılan AB mevzuatının uyumlaştırılması çalışmalarında aşama kaydedilmiş olmasına rağmen, Türkiye'nin dünya pazarlarına açılabilmesi, malların, standartlar yönünden herhangi bir engelle karşılaşmadan ihraç edilebilmesi, modern bir altyapı oluşturabilmesi için AB teknik mevzuatını kendi iç mevzuatına tamamen aktarması gerekmektedir. Bunun içinde topluluğun teknik ve mali desteğine ihtiyaç vardır.

¹⁶² <http://www.tse.gov.tr/Turkish/AB/sanduyuru.asp>(17 Nisan 2005)

¹⁶³ Handan Soğuk, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, (İKV Yayınları No:179, Nisan,2004) s:44

5.2.4. Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları

Bu konuda taraflara düşen yükümlülükler 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nın 8 no'lu ekinde açıklanmaktadır. Türkiye, sınai mülkiyet hakları konusunda gerekli mevzuatını Gümrük Birliği'nden önce yürürlüğe koymuş ve 1994 yılında Patent Enstitüsü'nü kurmuştur. Ayrıca Gümrük Birliği'nin kurulmasından sonra en fazla üç yıl içinde TRIPs'te (Fikri Mülkiyet Hakları Anlaşması) yer alan yükümlülükleri kendi mevzuatına aktarıp, yerine getireceğini taahhüt etmektedir.¹⁶⁴

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda belirtilen fikri ve sınai mülkiyet hakkına ilişkin WIPO (World Intellectual Property Organisation) telif hakları, WIPO İcracılar ve Fonogramlar Anlaşması, Marka Kanunları Anlaşması ve Endüstriyel Tasarımlar'ın Uluslararası Tescili'ne ilişkin Lahey Anlaşması dışındaki tüm uluslararası anlaşmalar onaylanmıştır.

Kültür Bakanlığı'nca hazırlanan ve AB'nin mevzuatına tam uyum sağlama amaçlı 5846 sayılı yasada gerekli değişiklikleri yapan 4430 sayılı kanun TBMM'de kabul edilmiş ve 3 Mart 2001 tarih ve 24335 sayılı Resmi Gazete de yayımlanmıştır. Bu kanun ile Konsey Direktifleri, Bern ve Roma Konvansiyonları, Ticaret Bakanlığı Fikri Mülkiyet Hakları, metninin WIPO Telif Hakları ve WIPO İcracılar ve Fonogramlar Anlaşması'nın hükümleriyle uyumlu gerekli değişiklikler yapılmıştır. Ülkemizin söz konusu anlaşmalara taraf olması öngörülmektedir.¹⁶⁵ Taraf olunan bu anlaşmalara uyum olarak korsan yayıncılık, fikir ve sanat eser sahiplerinin manevi haklarının ihlâli durumunda uygulanan cezai müeyyideler hususlarında yeni düzenlemeler getirilmiştir.

Revize edilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi'nde (2003) bu alandaki öncelikler korsan yayınlarla mücadele ile ilaçlara ilişkin fikri mülkiyet hakları mevzuatına uyumun sağlanması, ihtisas mahkemelerinin faaliyete geçmesi olarak sıralanmıştır. Ulusal Program da ise yukarıda belirlenen eksikliklerin 2003-2004 yıllarında tamamlanması taahhüt edilmiştir.

¹⁶⁴AB Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **AB-Türkiye Gümrük Birliği**, (Ankara: 2000) s:8

¹⁶⁵DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, (5.baskı Ankara: 2002), s:415

Türkiye'nin yeni fikri mülkiyet kanunları, Gümrük Birliği'nin ve TRIPs anlaşmalarının gerekli kıldığı entegrasyon sürecinin tamamlanması yönünde önemli bir mesafe almıştır. Uluslararası normlarda bir fikir mülkiyet hakkı mevzuatının oluşturulmasıyla hem araştırma ve geliştirmeyi özendirip teknik bilgilerin değerlendirilerek yaygınlaşması sağlanmakta, hem de teknoloji transferine imkân verilmektedir. Bu alanda yapılacak her düzenleme toplumun kültür ve sanat hayatını zenginleştirerek, teknik ve sınai atılımlarında geliştirici rol oynayacaktır.¹⁶⁶

5.2.5. Rekabet Mevzuatı

1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı'nda uyum öngörülen diğer bir alanda Rekabet Mevzuatı'dır. Kararın 30,31,37,38. maddeleri sanayi mallarının serbest dolaşımı çerçevesinde gümrük tarifelerinin yanı sıra AB ürünlerinin piyasaya girişini engelleyecek ve Türk ürünleriyle rekabetini sınırlayacak her türlü engelin ortadan kaldırılması ve Topluluk Mevzuatı'yla uyumlu hale getirilmesini şart koşmuştur.

Bu alandaki iki önemli yasal düzenleme "Rekabetin Korunması Kanunu" 1994 ve "Tüketicinin Korunması Kanunu" 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. Söz konusu kanunların uygulanmasından sorumlu Rekabet Kurumu ise 1997 yılı itibariyle işlerlik kazanmıştır.

Rekabet mevzuatına uyum çerçevesinde ilk önce rekabeti bozacak şekilde firmalara veya ürün üretime verilen devlet yardımlarının kaldırılmıştır. 1995 yılında "İhracatta Devlet Yardımları" kararı yürürlüğe konmuştur. Ancak anormal ölçüde düşük yaşam standartlarına sahip bölgelerde, sanayiinin kalkınması için, olağanüstü olayların ve doğal hasarların giderilmesine yönelik sosyal nitelikteki yardımlar gibi bazı istisnalar tanınmaktadır.¹⁶⁷

¹⁶⁶ Tuğba Başaran, Y.Uzman, **AB ve Türkiye'de Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları**, (İKV Yayınları, Mayıs 2000, No:161), s:75

¹⁶⁷ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **AB-Türkiye Gümrük Birliği**, (Ankara: 2000), s.11

Devlet yardımları konusunda Eylül 2002’de yürürlüğe giren NUTs bölgesel sınıflandırma sistemi ise devlet yardımlarının AB ile uyumlu bir bölgesel kalkınmışlık sınıflaması dahilinde tayin edilmesi açısından önemlidir.

Türkiye’de rekabeti kısıtlayıcı bir diğer yapı devlet tekelleridir. 1/95 sayılı OKK’nın ticari nitelikli devlet tekellerine dair 42.maddesinde, kararın yürürlüğe girmesiyle birlikte en geç iki yıl içinde bahsi geçen devlet tekelleri malların tedarik ve pazarlamasında kendi vatandaşları ile AB vatandaşları arasında ayırım yaratmayacak şekilde uyarlanması yükümlülüğü bulunmaktadır.¹⁶⁸

1/95 sayılı OKK, rekabete engel teşkil eden anti-damping ve anti-sübvansiyonlara, DTÖ Anlaşması hükümleri çerçevesinde düzenlemeler öngörmektedir. Bu bakımdan “İthalatta Haksız Rekabetin Önlenmesi” hakkında kanun 25 Temmuz 1999’da yürürlüğe konmuştur.

Türkiye, DTÖ’nün Türk sanayiinde önemli yer tutan tekstil ürünlerine ilişkin olarak 2005 yılına kadar kotaların aşamalı olarak kaldırılması, gümrük vergilerinin düşürülmesi, tarife dışı engellerin kaldırılması, serbest ticaret düzenine geçiş konularındaki yükümlülüklerini Gümrük Birliği ile büyük ölçüde yerine getirmiştir. Rekabet Kanunu’nu çıkarıp, Rekabet Kurulu’na tesis etmiştir. Ancak araştırma ve geliştirme konusunda grup istisnası yönetmelikleri, franchising, sigorta sektörü başta olmak üzere bir dizi alanda daha yapılması gereken düzenlemeler vardır.¹⁶⁹

Rekabet Kurumu’nun önümüzdeki dönemde öncelikle araştırma geliştirme, patent, know how, lisans ve marka anlaşmalarına grup muafiyeti tanıyan teknoloji transferine ilişkin tebliğleri yayınlamayı hedeflediği bildirilmiştir. Devlet yardımları konusunda yürütülecek çalışmalarda ise AB’den teknik ve finansal destek alınması gerekliliği ortaya koyulmuştur. Ayrıca devlet yardımlarına ilişkin dağınık olan idari mekanizmanın yeniden yapılandırılması öngörülmüştür. Bu çerçevede devlet yardımları ve rekabet politikalarına uyum hususunda Avrupa Birliği Genel Sekreterliği

¹⁶⁸DTM, **AB ve Türkiye** (5. Baskı, Ankara: Kasım 2002), s.420

¹⁶⁹, AB-Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **AB-Türkiye Gümrük Birliği**, (Ankara: 2000), s.14

koordinasyonunda bir alt çalışma grubunun oluşturulduğu ve çalışmalara başlandığı belirtilmiştir.

5.2.6.Kamu Alımları

Kamu alımları hükümetçe girilen satın alma işlemlerini ifade eder. 1/95 sayılı OKK kapsamında 46.madde de kamu ihalelerinin karşılıklı olarak açılması için müzakere tarihi belirlenmiştir. Bunun için Türkiye 1 Ocak 2003'te Kamu İhale Kanunu'nu yürürlüğe koymuştur. Kamu ihalelerinde şikayetleri çözüme ulaştıracak olan bağımsız düzeydeki Kamu İhale Kurumu ise Temmuz 2002'de yayınlanan yönetmelik ile çalışmalarına başlamıştır.

Gümrük Birliği kapsamında hizmetlerin serbest dolaşımı ve kamu alımları piyasalarının açılması için müzakerelerin başlatılması kararı alınmıştır. Bu müzakereler Aralık 2001'de kesintiye uğramış, 2003'te komisyonun talebi üzerine görüşmeler yeniden başlamıştır.¹⁷⁰

Kamu alımları piyasaları ve hizmetlerin serbestleştirilmesiyle Türkiye ile AB arasında tam üyeliğe yönelik önemli fırsatlar doğabilecektir. Öncelikle Türkiye'ye yönelik yabancı sermayede artış sağlanacak, Türk firmaları için zorlu bir rekabet ortamının oluşmasıyla birlikte, artan rekabet beraberinde üretimde kaliteyi de getirecektir, ancak bunun için kamu yönetimi ve maliyesinde şeffaflığın sağlanması da şarttır.¹⁷¹

5.2.7.Vergilendirme

1/95 sayılı OKK'nın 47-48.maddelerinde tarafların dolaylı ve dolaysız olarak, diğer tarafın mülki mallara uyguladıklarından daha yüksek bir iç verginin uygulanamayacağı belirtilmiştir.

¹⁷⁰Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **Avrupa Birliği ve Türkiye Gümrük Birliği**, (Ankara: 2000), s.11

¹⁷¹Handan Soğuk,**Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkisi**, (İKV Yayınları No :179, Nisan 2004), s:52

Türkiye bu konuda önemli ilerlemeler kaydetmiş, KDV Kanunu'ndaki gelişmelerde bunlardan biridir. Aralık 2001'de kabul edilen önlemlerle ithalatta bağlantılı hizmetlerin çifte vergilendirilmesinin önüne geçildiği ancak yasa ile belirlenen söz konusu esasların uygulanması için yapılacak düzenlemelerin henüz belirlenmediği 2001 yılı İlerleme Raporu'nda belirtilmektedir.

Özellikle KDV oranlarının düşürülmesi ve madeni yağlara özel tüketim vergisi konulmasıyla dolaylı vergilendirme alanında müktesebata uyumda önemli ilerleme kaydetmiştir. Türkiye'nin bu ilerlemeye karşılık, vergi idaresinin modernizasyonu ve güçlendirilmesine ihtiyacı vardır.

5.2.8. Kurumsal İşbirliği

Ankara Anlaşması'nın 24.maddesiyle; Ortaklık Konseyi'ne ortaklığın iyi yürütülmesi ve yardımcı olunması için gerekli gördüğü alt komiteleri kurma yetkisi verilmiştir.¹⁷² 1/95 sayılı Karar, Gümrük Birliği'nin işleyişinin denetimi ve karşılaşılan sorunlara ortak çözümler oluşturulması hususunda etkin olacak kurumsal işbirliği modellerinin oluşturulmasını da hükme bağlamıştır.

Bu amaçla Gümrük Birliği'nin 52/1 maddesi uyarınca Gümrük Birliği Ortak Komitesi (GİK) kurulmuştur.

Gümrük Birliği ile Türkiye'nin içinde yer kurumsal yapılar arasında her biri bağımsız işleyen başka idari organlarda vardır. 1/95 sayılı OKK ile belirlenen Nomanklatür Komitesi, Gümrük Kanunu Komitesi, Menşe Kodları Komitesi, Tekstil Komitesi bunlardan bazılarıdır. Bu komitelere Türk temsilcilerinin katılımı dönem içerisinde etkinlik ve süreklilik kazanmıştır. Her bir grup tek bir özel kanunun geliştirilmesiyle ilgilidir ve hep birlikte Gümrük Birliği'nin etkin yönetimini sağlarlar.

---

¹⁷² Ahmet Çimen,**a,g,e**, s:186

5.3.Kopenhag Zirvesi Sonunda Belirlenen Türkiye'nin Yükümlülükleri

12-13 Aralık 2002 tarihlerinde gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde Türkiye, talep ettiği şekilde, 2003 yılı içinde tam üyelik müzakerelerine başlayabilmek için bir tarih elde edememiştir. Buna karşılık, konunun komisyondan gelecek rapor ışığında 2004 Aralık ayında yapılacak Zirve'de durumun değerlendirilmesi ve Türkiye'nin Kopenhag siyasi kriterlerini yerine getirdiğinin anlaşılması durumunda müzakerelere "gecikmeden" başlanması kararlaştırılmıştır.

Gümrük Birliği çerçevesinde ağırlıklı olarak yürütülen uyum çalışmaları malların serbest dolaşımı, gümrükler, rekabet, dış ekonomik ilişkiler müktesebat konu başlıklarında Türkiye önemli düzeyde ilerleme kaydetmiştir. Müzakerelerin başlaması halinde bu alanda müktesebat konu başlıklarının çok kısa sürede kapanması mümkündür.

Kopenhag Zirvesi sonuç bildirisinde dile getirilen Gümrük Birliği'nin geliştirilmesi ve derinleştirilmesi konusunda Avrupa Konseyi 14.07.2003 tarihinde bir "cover note" yayınlamıştır."Cover note" esasen GBOK toplantılarında dile getirilen Gümrük Birliği'nin işleyişine ilişkin tüm sorunları toplayan bir metin niteliğindedir. Metinde Gümrük Birliği'nin derinleşmesine yönelik olarak kamu ihaleleri ve hizmetlerin dolaşımı müzakerelerinin Ocak 2004'e kadar tamamlanması öngörülmektedir. Gümrük Birliği'nin geliştirilmesine ilişkin olarak metinde Türkiye'nin malların serbest dolaşımı alanındaki mevzuat uyum çalışmalarının tamamlanması, test belgelendirme çalışmalarındaki sorunların çözülmesi, serbest bölge mevzuatının uyumlaştırılması, ithalat izinlerinin kaldırılması, alkollü içecekler pazarının serbestleştirilmesi, tütün ve alkollü içkiler piyasası düzenleme kurulunun etkinleştirilmesi gerektiği belirtilmektedir.¹⁷³

Metinde ayrıca AB'nin üçüncü ülkelerle STA imzalarken anlaşma metnine Türkiye koşulunu koyması öngörülmekte, Kuzey Afrika ülkeleri ile STA imzalaması Avrupa Akdeniz Politikası çerçevesinde teşvik edilmektedir. İşlenmiş tarım ürünlerine

¹⁷³ Handan Soğuk, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi'ne Etkileri**, (İKV Yayınları No:179, Nisan 2004), s.61

ilişkin tavizlerin genişletilmesine de yer verilmektedir. Ayrıca Türkiye'nin kişisel verilerin korunmasına ilişkin konsey direktifine uyumu halinde teknik mevzuata ilişkin CİRCA veri tabanına Türk uzmanlarının erişiminin de mümkün olacağı belirtilmiştir.

Gümrük Birliği çerçevesinde karşılıklı yükümlülüklerin en kısa zamanda tamamlanması için işbirliğinin artırılması gerekmektedir. AB'ye entegrasyonun son aşaması olan müzakere sürecine geçebilmek için uyum çalışmalarının yürütüldüğü bu zorlu süreçte, Gümrük Birliği çalışmalarını tam üyelik hedefinden ayrı düşünmek ciddi bir hatadır. AB'nin Gümrük Birliği'nin derinleştirilmesi ve güçlendirilmesi hususuna tam üyelik hedefi çerçevesinde yaklaşması ve bu yöndeki tavsiyelerini tam entegrasyon çalışmaları ile bütünleştirerek ortaya koyması çalışmaların başarısını arttıracaktır.¹⁷⁴

5.4. AB Türkiye Arasındaki Gümrük Birliğinde Çözülenmemiş Ticari

Konular

Sıradan bir Gümrük Birliği olmanın ötesinde, anlaşma rekabet, devlet yardımları, teknik mevzuat ve fikri mülkiyet hakları gibi alanlarıyla tam bir mevzuat uyum öngörülen Gümrük Birliği'nin işleyişinde bir takım sorunlar bulunmaktadır.

Hem Türk hem de AB kökenli ihracat ve ithalatçıların karşılaştığı başlıca sorunların çoğu teknik mevzuat ve test ettirme gerekliliğinden kaynaklanmaktadır. Her ne kadar, Gümrük Birliği anlaşması ile Türkiye'nin ticaretteki teknik engellerin kaldırılması konusundaki Topluluk düzenlemelerini, 31 Aralık 2000'e kadar kendi hukuk sistemine uyarlaması öngörülmüş ise de, bu durum gerçekleşmediği gibi bir takım tarife-dışı durumlar ortaya çıkmıştır.¹⁷⁵

Özellikle alkollü içecek ticaretine, TEKEL'in ürünleri fiyatlandırma ve dağıtma koşulu ayrıca pazara erişim, eşikler, etiketleme, örnekleme ve belgelendirme gereklilikleri sekte vurmuştur. Gümrük Birliği anlaşmasına göre TEKEL'in 1999 yılına kadar ortadan kaldırılması gerekiyordu, ancak bu henüz gerçekleştirilmedi. Çözüme

¹⁷⁴ Handan Soğuk, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi'ne Etkileri**, (İKV Yayınları No: 179, Nisan 2004), s.62

¹⁷⁵ www.deltur.cec.eu.int/i-gumruk-ticari.html

yönelik ilk somut adım olarak Ocak 2001'de TBMM tarafından Tekel Yasası kabul edildi.

AB ve Türkiye arasındaki ticarete sorun yaratan bir başka konu da "ikinci el mal" kavramının yorumlanmasıdır. Türkiye'ye ithal edilen herhangi bir mamulün tamamının ithal edildiği yıldan önceki altı ay içinde imal edilmiş olması gereklidir. Bu hüküm özellikle bir takım yüksek teknoloji ürünlerine, bir ürünün tüm parçalarına ve yenilenen ürünlere uygulanmaktadır. Oysa ki, Gümrük Birliği anlaşmasına göre kamu ahlâkı ve güvenliği, sağlığın ve değerli milli varlıkların korunması, ve sınai ve ticari mülkiyetin korunması nedenleri dışında hiçbir şekilde ithalat engellenemez ve sınırlandırılmaz. Deklarasyon ile Türkiye, ithalat rejimi kararnamesindeki hükümleri sadece kullanılmış motorlu araçlar için muhafaza edeceğini ve bu tür ürünlerin ithalatının Gümrük Birliği anlaşmasının uygulamaya konulmasından sonra sadece belli bir süre için ön izne tabi olacağını beyan etmektedir.¹⁷⁶

Türkiye, fikri mülkiyet haklarına uyulduğunu temin etmek için gerekli mevzuatın büyük bir kısmını kabul etmiş olsa da, ilaçlarda fikri mülkiyet haklarının korunmasında halen sorunlar yaşamaktadır. Türkiye'nin kozmetikler konusundaki mevzuatı da müktesebattan ayrıdır. Türk mevzuatında AB müktesebatında bulunmayan bir ürün kategorisi öngörülmektedir. Ayrıca, kontrol sistemi farklı ve tescil usülleri de fazlasıyla uzun olduğu için bir gelişme sağlanamamaktadır.¹⁷⁷

6. GÜMRÜK BİRLİĞİ SONRASINDA TÜRKİYE-AB İLİŞKİLERİNDE GELİŞMELER

6.1.Helsinki Zirvesi (1999)

10-11Aralık1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi'nde Türkiye oybirliğiyle "aday ülkeler listesi"ne alınmıştır. Böylece tam üyeliğe adaylığı tescil edilmiş ve AB'ye

¹⁷⁶ www.deltur.cec.eu.int/i-gumruk-ticari.htm/(13 Mayıs 2005)

¹⁷⁷ www.dtm.gov.tr/ab/TABgb/gbertesindeuyumcalismalari.htm(20 Haziran 2005)

katılım müzakerelerine başlanması için, Kopenhag ölçütlerini tam olarak yerine getirmesi kararlaştırılmıştır.¹⁷⁸

Kopenhag Kriterleri, Avrupa Birliği'nin 1999 Kopenhag Zirvesi kararları ile saptadığı ve AB tam üyeliği için tüm aday ülkeler tarafından yerine getirilmesi gereken asgari koşullardır.

Kopenhag Kriterleri her ne kadar Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri'nin (MDAÜ) AB'ye katılımı göz önünde bulundurularak belirlenmiş olsa da, sadece bu ülkeleri değil, Türkiye gibi aday ülkeleri de kapsamaktadır.

Kopenhag Kriterleri; siyasi ve ekonomik kriterler ile AB'nin müktesebatının uyumu olmak üzere üç grupta toplanmaktadır.¹⁷⁹

- Siyasi Kriterler, Avrupa Birliği Antlaşması'nın tam üyelik maddesine eklenen¹⁸⁰ demokrasinin güvence altına alındığı istikrarlı bir kurumsal yapı, hukukun üstünlüğü, insan hakları ve azınlık haklarına saygı koşullarıdır.
- Ekonomik Kriterler, iyi işleyen bir Pazar Ekonomisi ve AB içindeki piyasa güçlerine ve rekabet baskısına karşı koyabilme kapasitesidir.
- Topluluk müktesebatının kabulü ile de AB'nin çeşitli siyasi, ekonomik ve parasal hedeflerine bağlılık ifade edilmektedir.

Helsinki Zirvesi'yle Türkiye diğer aday devletler gibi bir Katılım Öncesi Stratejisi'nden yararlanacaktır. Bu strateji reformları teşvik etmeye ve desteklemeye yöneliktir. Helsinki Zirvesi sayesinde Türkiye, aday devletlerle Birlik arasında yapılan toplantılara katılma hakkı kazandı.

¹⁷⁸ Cihan Dura, H. Atik, a.g.e., s.395

¹⁷⁹ İKV, **Avrupa Birliği ve Türkiye-AB İlişkileri Hakkında Doğru Bilinen Yanlıklar**, (İKV Yayınları, No:178, İstanbul, Haziran 2005), s.25

¹⁸⁰ AT Anlaşması'na, Amsterdam Anlaşması ile eklenen 6(1). maddesi

Avrupa Komisyonu, diğer aday ülkeler için olduğu gibi, bir katılım ortaklığının hazırlanmasına karar verdi ve müktesebatın benimsenmesi için ulusal bir program ile birlikte katılım ortaklığı AB Konseyi çerçevesinde oluşturulacaktır.

Türkiye için, uygun izleme mekanizmaları kurulacak ve AB müktesebatının, Türkiye mevzuatının ve uyumunun analitik olarak incelenmesi için bir komisyon kurulacaktır. Bu sürece tarama süreci denilmektedir.(Screening süreci)¹⁸¹

6.2.Katılım Ortaklığı Belgesi (2000)

Katılım Ortaklığı Belgesi, üyeliğe hazırlanma sürecinde aday ülkenin kısa ve orta vadede aşama kaydetmesi gereken öncelikli alanları ortaya koyar ve bu çerçevede gerekli olan mali yardım çerçevesini belirtir. Kısa vadede yerine getirilmesi gereken öncelikler bir yıllık süreyi kapsarken, orta vadedeki öncelikler gerçekleşmesi bir yıldan fazla sürecek konularda oluşur.¹⁸²

Avrupa Komisyonu, Türkiye için, ilk Katılım Ortaklığı Belgesi'ni 8.11.2000 tarihinde yayınladı.

6.2.1. Amaçlar

Katılım Ortaklığı Belgesi, Türkiye tarafından Avrupa Birliği'ne katılım yolunda kaydedilen ilerlemelere ilişkin komisyonun yıllık ilerleme raporunda belirlenen öncelikli faaliyet alanlarını, söz konusu önceliklerin gerçekleştirilmesine yardımcı olacak mali araçlar ve bu yardımı kullanma koşullarını tek bir çerçeve altında toplamayı amaçlamaktadır. Katılım Ortaklığı Belgesi, aday ülkelerin katılım hazırlıklarını desteklemeye yönelik bir siyasi araçlar dizisi platformu oluşturmaktadır. Türkiye'nin, gözden geçirilmiş Katılım Ortaklığı Belgesi temelinde, Topluluk müktesebatının üstlenilmesine ilişkin gözden geçirilmiş bir Ulusal Program hazırlaması beklenmektedir.

¹⁸¹ S. Rıdvan Karluk, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, (6.Basım.İstanbul: Beta Basım Yayıncılık, 2002), s.687

¹⁸²Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye**, (Ankara: Eylül, 2003), s.8

6.2.2. İlkeler

Her aday ülke için belirlenen alanlar, bu ülkelerin her birinin Kopenhag kriterlerinden doğan yükümlülüklerini yerine getirme kapasitelerine göre saptanmıştır. Kopenhag kriterlerine göre, aday ülkenin katılımı;

- Aday ülkede demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıkların korunmasını ve azınlıklara saygıyı garanti altına alan kurumların istikrarının sağlanmasını,
- İşleyen bir piyasa ekonomisinin yanı sıra, Birlik içerisindeki piyasa güçleri ve rekabetçi baskıya karşı koyabilme kapasitesini,
- Siyasi, ekonomik ve parasal birliğin amaçlarına uyum da dahil olmak üzere, üyelik yükümlülüklerini üstlenme kabiliyetini gerektirmektedir.

Avrupa Konseyi, 1995 yılında Madrid'deki toplantısında katılım sonrası Topluluk politikalarının uyumlu bir şekilde uygulamaya koyulmasının sağlanması için, aday ülkelerin idari yapılarını düzenlemeleri gerektiğinin altını çizmiş; 1997 yılında Lüksemburg'da ise, müktesebatın aday ülkelerin mevzuatına dahil edilmesinin gerekli olduğunu ancak bunun tek başına yeterli olmadığını ve etkin uygulamasının sağlanması gerektiğini vurgulamıştır. 2000 ve 2001 yıllarındaki Feira ve Göteborg'taki Avrupa Konseyleri, müktesebatın yürürlüğe koyulması ve uygulanmasının önemini teyit etmiş ve bunun idari ve adli yapıların güçlendirilmesi ve reformu yönünde önemli çabalar gerektirdiğini eklemiştir.

Katılım Ortaklığı Belgesi'nde özellikle; Kopenhag siyasi kriterleri vurgulanarak; Kıbrıs konusunun çözülmesi, ifade özgürlüğüne ilişkin hukuki ve anayasal düzenlemeler, sivil toplumun geliştirilmesinin desteklenmesi, idam cezasının kaldırılması gibi siyasi kriterlerin yanında ekonomik kriterler ve mevzuata uyumla ilgili konularda değişikliklere yer veriliyor.

6.2.3. Kısa Vadeli Öncelikler (2001)

- Siyasi Kriterler: Kıbrıs sorununun çözümüne destek verilmesi, ifade özgürlüğü, toplantı hakkı ve dernek kurma özgürlüğü, işkence ile mücadele, insan hakları konusunda eğitim, memur, hakim ve savcılarının AB mevzuatına uyumu, ölüm cezasının kaldırılması, Güneydoğu'daki durumun iyileştirilmesi, anadilde TV ve radyo yayını yapma hakkı gibi konulara değinildi.

- Ekonomik Kriterler : IMF ve Dünya Bankası ile kararlaştırılmış programlara uyum ve enflasyonla mücadele; Tarımsal reform ve özelleştirmenin sürmesi; iç pazarda fikri ve sinai haklar mevzuatına uyum, malların serbest dolaşımı, rekabet, kamu alımlarında ve vergilendirmede müktesebata uyum; tarımı güçlendirme, balıkçılık, taşımacılık, ulaştırma, enerji ve çevre konusunda müktesebatın üstlenilmesi için programlar hazırlanması; gümrükler, çocuk işçilerin sorununun çözümü ile ilgili konular yer almıştır.¹⁸³

6.2.4. Orta Vadeli Öncelikler

- Siyasi Kriterler: Tüm bireylerin temel özgürlükler ve insan haklarından tam olarak yararlandırılması, Türk Anayasası'nın ve diğer ilgili mevzuatın Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi ışığında gözden geçirilmesi, ölüm cezasının kaldırılması, hapisane koşullarının uluslar arası normlara uygunlaştırılması; Milli Güvenlik Kurulu'nun bir danışma organı haline getirilmesi, Güneydoğu'da olağanüstü hale son verilmesi; tüm vatandaşların, kökenlerine bakılmaksızın, kültürel hakları ile eğitim haklarını kullanmaları sağlayacak yasal ortamın oluşturulması.¹⁸⁴

- Ekonomik Kriterler: Özelleştirmenin tamamlanması, tarım ve mali sektör süreçlerinin tamamlanması; emeklilik ve sosyal güvenlik sisteminin sürdürülebilir kılınması; genç kuşaklara ve geri kalmış yörelere öncelik verilerek eğitim ve sağlığın genel düzeyinin yükseltilmesi; iç pazarda malların serbest dolaşımı

¹⁸³ S.Rıdvan Karluk,Özgür Tonus, **Avrupa Birliği Kapısında Türkiye**, (1.Basım.Ankara: Turan Kitabevi Yayınları, Mayıs 2002), s.44

¹⁸⁴ Cihan Dura ve Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.404

açısından AB müktesebatı ile uyumun tanımlanması, sermayenin serbest dolaşımı bakımından özellikle yabancı yatırımlara yönelik kısıtlamaların kaldırılması; rekabet, kamu alımları, vergilendirme, enerji, ulaştırma ve telekomünikasyonda AB müktesebatına uyumun tamamlanması, tarımda müktesebat hazırlıklarının tamamlanması; ekonomik ve parasal birlik kapsamında Avrupa Merkez Bankası Sistemi'ne katılmak üzere Merkez Bankası Kanunu'nun yeniden düzenlenmesi, Merkez Bankası'nın hükümetten bağımsızlığının tamamlanması.

Ayrıca orta vadeli önceliklerde kadınlara karşı ayrımcılık uygulamalarının ortadan kaldırılması; istatistik, adalet, işçileri, gümrük, çevre konularında yapılması gerekenler de yer almaktadır.¹⁸⁵

Katılım Ortaklığı Belgesi, özellikle Kıbrıs, Ege ve azınlık hakları gibi konuları Türkiye önüne önkoşul olarak koymuştur. Katılım Ortaklığı Belgesi'nin içeriği “çok geniş bir alana yayılıyor ve yoğun bir hukuksal dönüşümü gerekli kılıyordu.”¹⁸⁶

Belgenin yayınlandığı tarihte, gerek Türkiye'deki 57. Hükümet'ten (DSP, MHP, ANAP Koalisyon Hükümeti), ordudan ve birçok yazarımızdan belgeye dair eleştiriler geldi.

O zaman ki TBMM Başkanı, Katılım Ortaklığı Belgesi'nin, Serv'den daha ağır koşullar içerdiğini vurgulamıştır. Katılım Ortaklığı Belgesi'nin ilk haline “hayır” diyen Ankara, aralarında fazla bir fark olmayan ikincisine “evet” demek zorunda kaldı.

6.3.Ulusal Program (2001)

AB komisyonu tarafından Katılım Ortaklığı Belgesi'nin hazırlanmasının ardından, Devlet Planlama Teşkilatı tarafından ilgili kamu kurum ve kuruluşlarının da katkıları alınarak Avrupa Birliği Genel Sekreterliği Koordinatörlüğü'nde başlatılan çalışmalar sonucunda hazırlanan “Avrupa Birliği müktesebatının üstlenilmesine ilişkin Türkiye Ulusal Programı” 24.03.2001 tarihli ve 24352 mükerrer sayılı Resmi Gazete'de

¹⁸⁵ Cihan Dura, Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.405

¹⁸⁶ Metin Aydoğan, **Avrupa Birliğinin Neresindeyiz ?** (İstanbul: Kum Saati Yayınları, 2002), s.187

yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. 26.03.2001 tarihinde, Dışişleri Bakanı İsmail Cem tarafından komisyonun genişlemeden sorumlu üyesi Günter Verheggen'e sunulmuştur.¹⁸⁷

Müktesebatın uygulanması amacıyla AB tarafından hazırlanan Katılım Ortaklığı Belgesi dikkate alınarak, Türkiye tarafından hazırlanan siyasi ve ekonomik kriterlerle, üyelikten kaynaklanan yükümlülükleri üstlenebilme kapasitesi olarak ifade edilen Kopenhag Kriterleri'ni detaylı olarak kapsayan Ulusal Program, ekonomiden, sağlık ve tarıma kadar çok geniş bir alanı kapsamaktadır.¹⁸⁸

Ulusal Program beş ana başlıktan oluşmaktadır. Bu başlıklar sırasıyla Kopenhag Siyasi ve Ekonomik Kriterleri'ne uyum için yerine getirilecek çalışmalar, AB mevzuatının 29 başlığı altında Türk mevzuatının uyumu için yapılacak çalışmalar, mali programa ve müktesebatın uygulanmasına yönelik idari kapasitenin gelişmesi için yapılacak çalışmaları içermektedir. Kısa vadede düzeltilmesi gereken yasal düzenlemelerin 24 Mart 2002'de tamamlanması öngörülmüş, orta vadeli tedbirler için herhangi bir tarih verilmemiştir.

Siyasi Kriterler olarak Türkiye Hükümeti, siyasi, idari ve yargı reformlarını 2001 yılında hızlandıracak; insan hakları, demokrasi ve hukukun üstünlüğü konularında kaydedilecek gelişmeleri sürekli izleyip, gerekli önlemleri alacak; demokrasi ve insan haklarında başta anayasasında değişiklikleri, yasal düzenlemelerin de çerçevelerini belirleyecektir.

Bu çerçevede başta düşünce ve ifade özgürlüğü olmak üzere, dernek kurma, toplantı hakkı, işkenceyle mücadele, sivil toplumun güçlendirilmesi, yargının işlevselliğinin ve verimliliğinin artırılması, gözaltı ve ceza evlerindeki tutukluların koşullarının iyileştirilmesi, devlet memurlarının ve diğer kamu görevlilerinin insan hakları alanında eğitilmesi ve benzeri konularda, kısa ve orta vadede bir dizi yasal ve idari alınması öngörülmüştür.

¹⁸⁷ DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, (5. Baskı, Ankara: Kasım 2002), s.464

¹⁸⁸ Avrupa Birliği Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **Avrupa Birliğinin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2003-2004**, (Ankara: Aralık 2003), s.11

Ekonomik Kriterler olarakta; 1999 yılında başlatılıp, Şubat 2001' deki ekonomik kriz nedeniyle askıya alınan Ekonomik Program'ın, yapısal reformlarla yeniden işlerlik kazanmasına karar verilmiştir.

Yapısal reformlar kapsamında; sosyal güvenlik sisteminin düzenlenmesi; vergi tabanının yenileştirilmesi ve kayıt dışı ekonominin önüne geçilmesi, mali sektörde kurulacak olan Bakanlık Düzenleme ve Denetleme Kurulu ile bankacılık sisteminin düzenlenmesi bu bağlamda Merkez Bankası Kanun Taslağı'nın yasallaşması yönünde çalışmalar; tarımda doğrudan gelir desteği, sermaye piyasasının uluslararası şartlara taşınması, özelleştirme reformunun tamamlanması, mali şeffaflık kapsamında bütçe içi ve dışı fonlardan program çerçevesinde öngörülenlerin kapatılması kararlaştırılmıştır.¹⁸⁹

Üyelik yükümlülüklerini üstlenebilme kapasitesi Katılım Ortaklığı Belgesi'nin orta vadeli öncelikler kapsamında malların serbest dolaşımı, vergilendirme, ekonomik ve parasal birlik, istatistik, istihdam ve sosyal politika, enerji ile adalet ve içişleri, Türk Rekabet Hukuku, sermayenin serbest dolaşımını, ulaştırma, mali hizmetler, eğitim, telekomünikasyon, çevre, gümrük birliği, tüketicinin korunması konularında AB müktesebatına uyum için yapılması gereken çalışmalara yer verilmiştir.¹⁹⁰

6.4.Kopenhag Zirvesi (2002)

Avrupa Birliği gelişme sürecinde önemli bir dönüm noktası olan Kopenhag Zirvesi 12-13 Aralık 2002 tarihinde yapılmıştır.Çek Cumhuriyeti, Macaristan, Polonya, Slovakya, Estonya, Letonya, Litvanya, Slovenya, GKRY ve Malta ile yürütülen katılım müzakerelerinin sonuçlandığı zirvede, Katılım Antlaşması'nın ardından on aday ülkenin 1 Mayıs 2004 tarihinden itibaren Birlik üyesi olması kararlaştırılmıştır.¹⁹¹

Müzakerelerin sürdürüldüğü Bulgaristan ve Romanya'da müzakerelerin tamamlanma tarihi 2007 olarak belirlendi.

¹⁸⁹ DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, (5. baskı, Ankara: Kasım 2002), s.465

¹⁹⁰ DTM, **Avrupa Birliği ve Türkiye**, (5. baskı, Ankara: Kasım, 2002), s.477

¹⁹¹ İKV, **AB ve Türkiye – AB İlişkileri Temel Kavramlar Rehberi**, (İKV Yayınları, No:172, 3.Baskı, İstanbul:Mayıs.2005), s.133

Türkiye açısından, 1999 Helsinki Zirvesi kararları hatırlatılarak Türkiye'nin diğer aday ülkelere uygulanan kriterler temelinde bulunan bir aday ülke olduğu vurgulanmıştır. Türkiye'nin son zamanlarda yaptığı yasal değişiklikler ve bu değişikliklerle ilgili aldığı uygulama tedbirlerinin Katılım Ortaklığı belgesindeki öncelikli alanların pek çoğunu kapsadığı ifade edilerek, Avrupa Komisyonu'nun raporları ve tavsiyeleri temelinde 2004 yılındaki Avrupa Zirvesi'nin, Türkiye'nin Kopenhag Siyasi Kriterleri'ni yerine getirdiği kararını alması halinde, AB'nin Türkiye ile katılım müzakerelerine gecikmeksizin başlayacağı ifade edilmiştir. Komisyon Başkanı Prodi, Türkiye'nin hem yasal hem de uygulamada Kopenhag Kriterleri'ni karşılayacak reformlara devam etmesini sağlayacağını ifade etmiş, komisyonun nesnel ve tarafsız bir biçimde Türkiye'deki ilerlemeyi rapor edeceğini ve tavsiyelerde bulunacağını söylemiştir.¹⁹²

6.5. Katılım Ortaklığı Belgesi (2003)

Avrupa Komisyonu, Ekim 2002'de yayınladığı ve Avrupa Konseyi'nce kabul edilen İlerleme Raporu'na dayanarak ve Türkiye'nin kriterlere uyumunu kolaylaştırmak amacıyla Gözden Geçirilmiş (revize edilmiş) Katılım Ortaklığı Belgesi'ni yayınladı.¹⁹³

Gözden Geçirilmiş KOB, 19 Mayıs 2003 tarihindeki AB Konseyi'nde kabul edilmiştir. KOB'daki önceliklere uyumun, Türkiye'nin AB üyeliği yolundaki ilerlemesine yardımcı olacağı bildirilmiştir. Bu amaçla hükümet, öncelikle Kopenhag Zirvesi'nden sonra TBMM'den dört Uyum Yasa Paketi (4, 5, 6 ve 7) daha geçirmiş ve Kopenhag siyasi kriterlerine uyum konusunda önemli adımlar atmıştır.

24 Temmuz 2003 tarihinde yayımlanan İkinci Ulusal Program'da, Birinci Ulusal Program'da öngörüldüğü şekilde temel hak ve özgürlükleri, demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıkların korunması ve saygı görmesi konusundaki düzenlemeleri güçlendiren ve güvence altına alan kapsamlı anayasal ve yasal reformların gerçekleştirildiği vurgulanmıştır. Gerçekleştirilen reformların etkin bir

¹⁹² **Güncel Haber**, (Ekim-Aralık 2002), s.1

¹⁹³ Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, **Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye**, (Ankara, Eylül, 2003), s.8

şekilde uygulanmasına yönelik olarak başlatılan çalışmalar, Ulusal Program'da öngörüldüğü gibi devam etmektedir.¹⁹⁴

6.6. Kısa Vadeli Ekonomik Kriterler (2003-2004)¹⁹⁵

- IMF ve Dünya Bankası'yla yapılan anlaşmaya dayalı olarak halen uygulanan enflasyonla mücadele ve yapısal reform programının sürdürülmesi, özellikle kamu harcamalarının kontrol altına alınması.
- Şeffaflık ve gözetimi güvence altına almayı amaçlayan mali sektör reformunun süratle uygulamaya koyulması.
- Piyasa düzenleyici kurumların tarafsızlığının temin edilmesi.
- Tarım reformunun sürdürülmesi.
- Sosyal etkileri de dikkate alınarak, kamu işletmelerinin özelleştirilmesinin sürdürülmesi.
- Özellikle şeker ve tütün alanlarında, piyasa serbestleştirilmesinin sürdürülmesi.
- Doğrudan yabancı yatırım akışının kolaylaştırılması ve teşvik edilmesi.
- Özellikle Katılım Öncesi Mali Denetim usulleri çerçevesinde, makro ekonomik istikrar ve tahmin edilebilirliği sağlama ve yapısal reformların uygulanmasına yönelik uygun önlemlerin artırılması, AB ile ekonomik diyalogun güçlendirilmesi

¹⁹⁴S. Rıdvan Karluk,Özgür Tonus “Avrupa Birliği'nin Genişleme Perspektifi'nde Türkiye'nin Yeri“ **Türkiye İktisat Kongresi**, (Mayıs 2004), s.15

¹⁹⁵ www.dtm.gov.tr/ab/songelişmeler/sonKOBbelge-ozet.doc(23 Temmuz 2005)

6.7. Tam Üyelik Yükümlülüklerini Üstlenebilme Kapasitesi

6.7.1. Malların Serbest Dolaşımı

- Ticaretin önündeki teknik ve idari engellerin kaldırılması. Avrupa standartlarının uyum ve uygulamasının hızlandırılması. Etkili bir pazar içi denetimin ve malların serbest dolaşımının, iç pazar mevzuatına uygun olarak temin edilmesi.
- Belgelendirme ve uygunluk değerlendirme ve işaretlemesi uygulamalarına, Yeni ve Global Yaklaşım direktiflerine uygun şekilde başlanması; mevcut piyasa denetimi ve uygunluk değerlendirme yapılarının ekipman ve eğitim yoluyla güçlendirilmesi ve idari altyapı oluşturulması; uyumlaştırılmamış sektörlerde karşılıklı tanıma çalışmalarının tamamlanması.
- Uyumlaştırılmamış alanlar hakkında, karşılıklı tanıma ve mevzuat uyumuna ilişkin çalışmaların tamamlanması (AT ve ilgili yasal araçların 28 ile 30 Maddeleri)
- Standardizasyon, belgelendirme ve piyasa gözetimine ilişkin işlevlerin ayrıştırılması için etkili bir metroloji altyapısının oluşturulması ve Türk Standartları Enstitüsü'nün yeniden yapılandırılması.
- Kamu ihalesi mevzuatının AB müktesebatı ile uyumunun tamamlanması.
- Yeni Kamu İhale Kanunu'nun uygulanması ve izlenmesi için Kamu İhalesi Kurumu'nun kapasitesinin artırılması.¹⁹⁶

¹⁹⁶ www.dtm.gov.tr/abigm/tabi/kob/KOB-DPT21Nisan2003.pdf

6.7.2. Hizmetlerin Serbest Dolaşımı

- Yerleşme hakkı ve hizmet sunma özgürlüğüne ilişkin AT Antlaşması hüküm karşısındaki potansiyel engellerin belirlenmesi ve kaldırılması.
- Bilgi toplumunda hizmet sunulmasına ilişkin AB mevzuatına uyumun sağlanması.
- Mali hizmetlerde mevzuat uyumunun tamamlanması ve denetim organlarının bağımsızlıklarını da sağlayacak şekilde denetim yapılarının ve uygulamanın güçlendirilmesi.
- AB bankacılık ve sigortacılık mevzuatı ile uyumun tam olarak sağlanması ve sigortacılık denetim kurumunun oluşturulması.
- Kişisel verilerin korunmasına ilişkin müktesebata uyumun sağlanması.

6.7.3.Sermayenin Serbest Dolaşımı

- Türkiye'deki tüm ekonomik sektörlerde (AB'den gelen) yabancı yatırımlara yönelik tüm sınırlamaların kaldırılması.

6.7.4.Sosyal Politika ve İstihdam

- İş hukuku, kadın ve erkeklere eşit muamele, mesleki sağlık ve güvenlik, ayrımcılıkla mücadele ve kamu sağlığı alanlarındaki AB mevzuatının iç hukuka aktarımı için bir program kabul edilmesi.
- Uyumlaştırma giderlerinin ve mevcut kamu ve özel kaynakların gerçekçi tahakkukuna dayanan yatırımların finansmanı için yıllık planların hazırlanması.

- Aktif ve bağımsız bir sosyal diyalog ortamı için gerekli unsurların sağlanması, bu çerçevede öncelikle sendikal hakların güvence altına alınması, sendikalar üzerindeki kısıtlamaların kaldırılması.
- Sosyal ortakların kapasite yaratma çabalarının desteklenmesi, bu destek verilirken bağımsız sosyal diyalog ile istihdam ve sosyal politikayı hazırlama ve uygulamada gelecekte oynayacakları rolün göz önünde bulundurulması.
- Çocuk işçi sorununun çözümü için çabaların sürdürülmesi.
- Bu alandaki müktesebatın aktarılması için çalışan tüm kurumların kapasitelerinin gözden geçirilmesi.¹⁹⁷

6.7.5. Gümrük Birliği

- Serbest bölgeler mevzuatının uyumlaştırılması ve yeni Gümrük Kanunu ve uygulama hükümlerinin yürürlüğe koyulmasının sağlanması.
- Gümrük idarelerinin yürütme ve uygulamaya yönelik kapasitelerinin güçlendirilmesi.
- Müktesebat uyumu ve 1/95 sayılı Karar'ın dolandırıcılıkla mücadele soruşturmalarına hükümlerine uyumla ilgili tam idari işbirliğinin sağlanması.
- Ticari nitelikli devlet tekellerinin, Türkiye ile AB üye ülkeleri arasında mal ticaretinde ayırımcılık yapılmamasını sağlayacak şekilde düzenlenmesi.
- Hizmetler ve kamu alımları alanlarında yeni müzakere turlarının başlatılması.
- Ticaret politikasının Topluluk politikasına uyumlaştırılmasına paralel olarak GSP'de (Genelleştirilmiş Serbest Piyasa) dahil olmak üzere menşe kurallarının AB tercihli rejimleriyle uyumlaştırılması.

¹⁹⁷ www.dtm.gov.tr/abigm/abi/kob/KOB-DPT21Nisan2003.pdf

6.8. AB- Brüksel Zirvesi (17 Aralık 2004)

Brüksel zirvesinde Türkiye ile katılım müzakerelerine başlanması kararı alındı. Türkiye ile müzakerelere başlanması konusunda anlaşmaya varıldı. Müzakereler çerçevesinde ele alınacak konular şu şekilde belirlendi:

- Müzakerelerin esasının, hükümetler arası konferansta belirlenmesi ve müzakere başlıklarının her biri ayrı olacak şekilde politika alanlarına ayrılması,
- Konseyin müzakere başlığının geçici olarak kapatıp, uygun olduğunda her başlığın açılması için gerekli koşulların belirlenmesi; ilgili müktesebat başlığına bağlı olarak bu koşulların, mevzuat uyumu ve müktesebatın yeterli derecede uygulanmasının yanı sıra AB ile yapılan sözleşmeye bağlı olarak ortaya çıkan yükümlülüklerle dayanması,
- Uzun geçiş dönemleri, istisnalar, özel düzenlemeler yada kalıcı koruma önlemlerinin göz önünde bulundurulması; komisyonun uygun gördüğü hallerde, bunları kişilerin serbest dolaşımı, yapısal politikalar yada tarım gibi alanlarda müzakere çerçevesi önerilerine kayması,
- Aday ülkenin Birlik'e katılımının mali yönlerinin, uygulanan Mali Çerçeve kapsamında ele alınması;
- Müzakerelerin hedefinin Birlik'e üyelik olması; bu müzakerelerin açık uçlu olması; Kopenhag kriterleri göz önünde bulundurulduğunda, aday ülkenin tüm gereklerini yerine getirmediği takdirde, aday ülkenin Avrupa yapılarına en sıkı bağlarla bağlanmasının temin edilmesi;
- Özgürlük, demokrasi, insan hakları ve temel özgürlüklere saygı ve hukukun üstünlüğü konuları ihlal edilmesi durumunda, komisyonun kendi ya da üye ülkelerin üçte birinin talebiyle müzakerelerin askıya alınıp alınmamasının tavsiye edilmesi ve müzakerelerin yeniden başlaması için gerekli koşulların önerilmesi kararlaştırıldı.

6.9. AB-Brüksel Zirvesi (16-17 Haziran 2005)

Avrupa Konseyi'nin Brüksel'de 16-17 Haziran 2005 tarihlerinde gerçekleştirilen zirvenin sonuç bildirgesinde ele alınan konular, mali perspektif; ekonomik,sosyal ve çevre konuları; özgürlük,güvenlik ve adalet alanı ile dış ilişkilerdir.

Avrupa Konseyi genişlemeye ilişkin olarak 17-18 Haziran 2004 ve 16-17 Aralık 2004 tarihli zirve kararlarına atıfta bulunmuş ve söz konusu kararların tam olarak uygulanması gereğine vurgu yapmıştır. Burada Türkiye için müzakere çerçevesi yeniden açıklanarak, 16-17 Aralık 2004 tarihli zirvede kararlaştırılan 3 Ekim 2005'te müzakerelerin başlatılması hususu yinelenmiştir.¹⁹⁸

---

¹⁹⁸ www.dtm.gov.tr/ab/songelişmeler/zirve.htm(22 Temmuz 2005)

III. BÖLÜM

GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN AB VE TÜRKİYE EKONOMİSİ ÜZERİNE ETKİLERİ

1.GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN AB ÜZERİNDEKİ MUHTEMEL ETKİLERİ

Bu bölümde Türkiye ve Avrupa Birliği arasında gerçekleştirilen Gümrük Birliği'nin Avrupa Birliği üzerindeki muhtemel etkileri Avrupa Birliği'nin elde ettiği kazançlar ve kayıplar çerçevesinde değerlendirilmektedir.

1.1.AB'nin Kazançları

Avrupa Birliği ile Türkiye arasında 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi kararı çerçevesinde 1.1.1996 tarihinde gerçekleştirilen Gümrük Birliği ile Avrupa Birliği'ne üye ülkeler gümrük birliği çerçevesinde Türkiye'den ekonomik ve demografik yönden uluslararası ilişkileri açısından yararlar sağlamaktadırlar. Avrupa Birliği'nin Türkiye ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği'nden elde ettiği söz konusu yararlar ise şu şekilde sıralanabilir:

- Türkiye'nin AB ülkeleri için ekonomik önemi, İç Pazar büyüklüğünden ve dış yatırım elverişliğinden kaynaklanır.
- Demografik açıdan, işgücünün sayısı ve kalitesi bakımından sahip olduğu avantajlarla AB'ye önemli kazançlar sağlamaktadır.

- Türkiye'nin Orta ve Yakın Doğu ülkeleriyle, İslam Dünyası ile Asya Türk Cumhuriyetleri ile sıkı ilişkileri, AB'nin bu ülkelerin pazarlarına yönelik girişimlerini kolaylaştırmaktadır.¹⁹⁹

1.2. AB'nin Kayıpları

Avrupa Birliği ile Türkiye arasında gerçekleştirilen Gümrük Birliği'nin AB ülkeleri üzerindeki olumsuz etkileri ise Türkiye'nin AB'ne üye ülkelere kıyasla, siyasal, ekonomik ve kültürel açıdan ortaya çıkmaktadır. AB yönünden Türkiye ile gerçekleştirilen Gümrük Birliği'nin söz konusu olumsuz yönleri ise şu şekilde sıralanabilir:

- Türkiye büyük bir ülkedir. Nüfusu fazla, nüfus artış hızı ise yüksektir. Türkiye'nin tam üye olarak AB'nin karar organlarında söz sahibi olması, Avrupa Birliği'nin asla kabul edemeyeceği siyasal bir sakıncayı oluşturmaktadır.
- Ekonomik olarak ise, Türkiye'nin AB üzerinde oluşturacağı ekonomik yüklerdir. Bunlar AB'nin Türkiye'ye büyük mali yardımlar yapma zorunluluğu, Türkiye'nin çözüm bekleyen ağır sorunları, Türkiye'den AB ülkelerine doğru oluşacak büyük işgücü akımıdır. AB, Türkiye'ye sürekli olarak mali yardım yapma zorunda kalmak istememektedir. Türk işgücünün serbest dolaşımı önemli sosyal ve ekonomik sorunlara yol açacaktır.
- Kültürel sakınca ise AB ülkelerinin Türkiye'yi Avrupa kültürünün dışında sayması şeklinde özetlenebilir.²⁰⁰

¹⁹⁹Cihan Dura ve Hayriye Atik, **Avrupa Birliği Gümrük Birliği ve Türkiye**, (2.Basım.Ankara: Nobel Yayın, No:164, 2003), s.374

²⁰⁰Cihan Dura, Hayriye Atik, **a.g.e.**, s.375

2.GÜMRÜK BİRLİĞİ'NİN TÜRK EKONOMİSİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Türkiye ile Avrupa Birliği arasındaki ortaklık ilişkisinin temel unsurlarından birini teşkil eden Gümrük Birliği'nin çerçevesi, esasen 1963 yılında Ankara Anlaşması ile çizilmiş ve 1973 yılında Katma Protokol ile ayrıntıları belirlenmiştir.

Türkiye 1980'li yıllardan itibaren yatırımların teşvik edilmesi amacıyla yatırım malları ithalatında gümrüklerini sıfırlamıştır. O dönemde uygulamaya koyulan bu politika doğrultusunda AB'den ithal edilen yatırım mallarına da gümrük uygulanmamıştır. 6 Mart 1995 tarih ve 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile de sanayi mallarında Gümrük Birliği'nin tesis edilmesine ilişkin koşulların oluştuğuna karar verilmiştir. Gümrük Birliği, 1 Ocak 1996 itibariyle tamamlanarak işlerlik kazanmıştır. 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile sanayi mallarına tatbik edilen gümrük vergileri, eş etkili vergiler ve miktar kısıtlamaları kaldırılmış, ayrıca Birlik dışında kalan üçüncü ülkelerden yapılmakta olan ithalatta AB Ortak Gümrük Tarifesi²nin uygulandığı bir sistem kabul edilmiştir.²⁰¹

Türkiye-AB Ortaklık Konseyi'nin almış olduğu Gümrük Birliği kararı, Türkiye ekonomisinin 1980'li yıllardaki liberalizasyonundan sonra, ekonominin tamamını etkileyen en önemli gelişme olmuştur. Türkiye ile Avrupa Birliği arasında 1 Ocak 1996 tarihinde yürürlüğe giren Gümrük Birliği, Türk ticaret ve rekabet mevzuatı ile politikalarında çeşitli değişikliklere yol açmış Türk ekonomisi için yeni fırsatlar yarattığı gibi çaba gerektiren unsurlar da doğurmuştur. GB'nin kabul edilmesinden sonraki süreçte dinamik ve statik etkileri çerçevesinde Türkiye ekonomisini etkilemesi kaçınılmaz olmuştur.²⁰²

²⁰¹ İKV, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri** (İKV Yayınları; Mart 2000; Sayı 159), s.5

²⁰² Turgut Aslan, **GB'nin Türk Ekonomisine Etkileri** (Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 1997), s25

2.1. Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Statik Etkiler Açısından Değerlendirilmesi

Türkiye, 25 yıldır sürdürdüğü dışa açık politikalarını Gümrük Birliği'nin tesis edilmesi suretiyle daha da güçlendirmiş ve rekabete açık sektörlerin yaratılmasında önemli adımlar atmıştır. Bununla beraber, yürürlüğe girmesinden itibaren Türk sanayiini yoğun uluslararası rekabet ile karşı karşıya bırakan Gümrük Birliği, aynı zamanda Türk ekonomisinin yeni dünya düzeni ile entegre olmasını sağlayacak zorlayıcı bir süreci de başlatmıştır.

Yürürlüğe girdiği 01.01.1996 tarihinden itibaren geçen yaklaşık dokuz yılı aşkın bir zaman zarfında getirmiş olduğu köklü değişimler ile GB, mikro düzeyde işletmeleri, makro düzeyde de genel ekonomik yapıyı etkilemiştir. Bu bölümde GB'nin Türkiye ekonomisi üzerinde ortaya çıkardığı olumlu ve olumsuz etkiler statik etkiler çerçevesinde ortaya konmaya çalışılacaktır.

2.1.1. Üretim Etkisi

Gümrük Birliği'nin statik etkilerinden biri olan üretim etkisi, olumlu ve olumsuz üretim etkisi olmak üzere ikiye ayrılır. Olumlu üretim etkisi, üçüncü ülkelere karşı uygulanan OGT (Ortak Gümrük Tarifesi) sonucu, birlik içi fiyatların ve üretimin artmasıdır. Olumlu üretim etkisine ticaret yaratıcı etkide denilmektedir. Olumsuz üretim etkisi ise birlik içinde pahalıya üreten üye ülkenin ve OGT sonucu ürünleri pahalı hale gelen birlik dışı ülkelerin üretiminin azalmasıdır. Olumsuz üretim etkisine ise ticaret saptırıcı etki de denilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Gümrük Birliği'nin Türk ekonomisi üzerindeki üretim etkisi ticaret yaratıcı ve ticaret saptırıcı etki bağlamında değerlendirilmektedir.

2.1.1.1. Ticaret Yaratıcı Etki

Ticaret yaratıcı etki gümrük birliği dolayısıyla üye ülkelerdeki yüksek maliyetli üretimin yerine birlik içindeki daha verimli ülkenin üretiminin geçmesi nedeniyle ortaya

çıkar. Başka bir deyişle bu etki, birlik içerisinde karşılaştırmalı üstünlüklere uygun bir uzmanlaşmanın sonucudur.²⁰³ Birlik'e üye ülkeler arasında uygulanan tarife ve kotaların kaldırılması sonucu, malların fiyatı düşer, artan satın alma gücüne bağlı olarak birlik üyeleri daha ucuza tüketim yapma imkânına kavuşur ve birlik içerisinde ticaret hacmi yükselir.

Bu açıklamalara bağlı olarak, Ticaret yaratıcı etki Türkiye ve AB arasında gerçekleşen GB'nin son aşamasının yürürlüğe girdiği tarihten itibaren 9 yıllık süreçte tablo-5 yardımıyla açıklandığında aşağıdaki sonuçlara ulaşılır.

Tablo-5: Dış Ticarete Ait Temel Göstergeler (Milyon \$)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
İhracat	18.109	21.636	23.225	26.261	26.973	26.588	27.775	31.334	36.059	47.253	63.121
İthalat	23.27	35.709	43.627	48.559	45.921	40.671	54.503	40.41	50.146	69.34	97.54
İhr+İth	41.379	57.345	66.852	74.82	72.894	67.259	82.278	71.744	86.205	116.593	160.661
İhr-İth	-5.161	-14.07	-20.40	-22.29	-18.94	-14.08	-26.72	-9.076	-14.08	-22.087	-34.419
İhr/İth	77.8	60.6	53.2	54.1	58.7	65.4	51	77.7	69.9	68.1	64.7

Kaynak: DPT, Ekonomik ve Sosyal Göstergeler (1950-2003)

<http://www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/diticaret.htm> (01.06.2005)

Tabloya göre, 1995 yılında ihracat 21.636 milyon \$ iken 2004 yılında yaklaşık %200 artarak 63.121 milyon \$'a çıkmış, ithalat ise 35.709 milyon \$'dan yaklaşık %175 artarak 97.540 milyon \$'a çıkmıştır. Dış ticaret hacmi 1995 yılında 57.345 milyon \$ iken 2004 yılında 160.661 milyon \$'a ulaşmıştır. 1995 yılında 14.070 milyon \$ olan dış ticaret açığı ise 2004 yılında 34.419 milyon \$'a çıkmıştır. İhracatın ithalatı karşılama oranı önce azalmış sonra artış eğimli göstermiştir, 1995 yılında %60.6 iken 2004 yılında %64.7 'e çıkmıştır.

Tablo-5 GB'nin ticaret yaratıcı etkisinin birlik lehine doğduğunu göstermektedir. Başlangıçta ithalatın ihracattan daha büyük bir paya sahip olduğundan dolayı bu etki Türkiye ekonomisi aleyhine gerçekleşmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri Türkiye'nin AB ekonomisiyle rekabet gücünün az olmasıdır.

²⁰³Halil Seyidoğlu, a.g.e., s.207

Zamanla teknolojinin gelişmesi, bilgi akışının artması ve Ar-Ge çalışmalarıyla ticaret yaratıcı etki Türkiye lehine dönecektir.

2.1.1.2. Ticaret Saptırıcı Etki

Ticaret saptırıcı etki, gümrük birliğinin gerçekleşmesi ile en verimli üreticinin birlik dışında kalması ve birlik ülkelerinin bu ülkeden yapmakta oldukları ithalatın sona ermesi dolayısıyla ortaya çıkar. Böylece ithalat en verimli ülkeden birliğe üye daha az verimli ülkelere kaymış olur. Bu durumda kaynakların verimliliği göreceli biçimde azalmış olacağından refah değişimleri olumsuz yöndedir.²⁰⁴

Tablo-6: Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret(Milyon \$)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003
İhracat										
AB	11.215	11.078	11.549	12.248	13.498	14.348	14.510	16.118	18.459	24.350
Türk Cum	559	545	747	907	834	573	572	557	619	899
O.Doğu	2.108	2.132	2.245	2.381	2.189	2.204	2.211	2.892	3.105	4.900
K.Afrika	725	900	985	980	1.502	1.344	1.087	1.150	1.265	1.565
İthalat										
AB	10.915	16.861	23.138	24.870	24.075	21.417	26.610	18.280	23.321	31.495
Türk Cum	320	301	304	399	448	457	628	282	467	623
O.Doğu	2.530	2.687	3.243	2.726	1.943	1.987	3.122	2.811	2.983	4.047
K.Afrika	629	1.143	1.618	1.813	1.493	1.404	2.257	2.115	2.138	2.432

Kaynak:T.C. Hazine Müsteşarlığı, **Hazine İstatistikleri** (1980-2003)

Tablo 6'ya göre 1994 yılından sonra Türkiye'nin AB ile olan ihracat ve ithalatı önemli ölçüde artmıştır. 1995 yılında ihracat 11.078 milyon \$, 1999 yılında 14.348 milyon \$, 2003 yılında da yaklaşık %70 artarak 24.350 milyon \$'a çıkmıştır. 1995 yılında 16.861 milyon \$ olan AB ithalatı 1999 yılında 21.417 milyon \$'a, 2003 yılında da yaklaşık %50 artarak 31.495 milyon \$ 'a çıkmıştır.

²⁰⁴ Halil Seyidoğlu, a.g.e, s.207.

Türkiye'nin GB'yi gerçekleştirdiği AB dışındaki diğer ülke grupları ile olan ticaretinde de önemli bir farklılık gözlenmemiştir. Bu ülkelerden gerçekleştirdiği ithalatta 1995 yılından itibaren artış göstermiştir. Diğer ülke grupları ile de ikili ilişkileri olduğu için ticaret saptırıcı etkinin belirli şekilde ortaya çıkmadığı görülmektedir.²⁰⁵

2.1.2. Tüketim Etkisi

GB sonucu gümrük vergileri ve diğer eş etkili vergilerin kaldırılması sonucu nispi olarak daha ucuza gelen yabancı mallar daha fazla talep edilmektedir. GB sonucu birlik içinde pahalıya üreten üye ülkenin ve OGT(Ortak Gümrük Tarifesi) sonucu ürünleri pahalı hale gelen birlik dışı ülkelerin üretimi azalmaktadır. Üretim etkisindeki bu değişikliğe bağlı olarak birlik içi fiyat herhangi bir ülkenin fiyatının altında kalırsa, bu ülke vatandaşlarının satın alma güçleri artacağından birlik içi ithalat artacaktır. Bu ithalat artışı da GB'nin tüketim etkisini ortaya çıkarır.²⁰⁶ GB'nin tüketim etkisini Tablo-7 yardımıyla açıklarsak;

Tablo-7: İhracat ve İthalatın Mal Gruplarına Göre Dağılımı (Milyon \$)

	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004
İhracat											
Tüketim	9.153	11.840	12.317	13.860	14.365	13.892	13.986	15.261	18.464	24.125	30.501
Ara Mallar	8.225	8.960	9.767	11.048	11.182	10.840	11.565	13.368	14.657	18.494	25.899
Sermaye	721	830	1.120	1.327	1.411	1.796	2.175	2.658	2.790	4.344	6.530
İthalat											
Tüketim	1.381	2.416	4.424	5.051	5.363	4.820	6.928	3.813	4.898	7.813	12.100
Ara Mallar	16.565	25.077	28.736	32.118	29.562	26.854	36.009	30.300	37.655	49.734	65.549
Sermaye	5.220	8.119	10.336	11.108	10.624	8.727	11.365	6.940	8.899	11.325	17.397

Kaynak: DTM, [http:// www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/abmal.htm](http://www.dtm.gov.tr/ab/rakamlar/abmal.htm)(02.07.2005)

T.C. Hazine Müsteşarlığı, **Hazine İstatistikleri** (1980-2003)

Tablo-7'ye göre, 1994-2004 yılları arasında tüketim malları, ara mallar ve sermaye malları ihracatı önemli ölçüde artmıştır. 1994 yılında 9.153 milyon \$ olan

²⁰⁵ Süleyman Uyar(2001), **a.g.e.**, s.6

²⁰⁶ Süleyman Uyar(2001), **a.g.e.**, s.11

tüketim malı ihracatı 30.501 milyon \$'a, aynı dönem 8.225 milyon \$ olan ara malı ihracatı 25.899 milyon \$'a, sermaye malı ihracatı da 721 milyon \$'dan 6.530 milyon \$'a çıkmıştır. İthalat ise istikrarsız bir seyir izlemiştir. Aynı dönem itibariyle ithalata baktığımızda 1994 yılında 1.381 milyon \$ olan tüketim malı ithalatı 2004 yılında 12.100 milyon \$'a, 16.565 milyon \$ olan ara malı ithalatı 65.549 milyon \$'a, sermaye malı ithalatı da 5.220 milyon \$'dan 17.397 milyon \$'a çıkmıştır.1999 yılında yaşanan ekonomik bunalım ve depremler ve 2001 yılındaki ekonomik krizlerin etkisiyle birlikte bu dönemde ithalatımızda azalma gerçekleşmiştir. Son yıllarda ithalatta görülen artışta düşük faizli tüketici kredisinin ve Türk lirasının döviz karşısında değer kazanmasının etkisi büyüktür.

Tüketim malları, ara mallar ve sermaye malları ithalatı GB'nin son aşamasına geçildiği 1996 yılından itibaren önemli ölçüde artmıştır. Bu gelişmeler GB'nin tüketim etkisinin ortaya çıktığını göstermektedir.Yalnız Türkiye ekonomisi daha az arz eden ve daha çok talep eden bir yapıya gitmektedir.

2.1.3.Ticaret Hadlerine Etkisi

Ticaret hadleri, birliğe üye ülkeler arasındaki iş bölümünün doğuracağı refah yükselişinden her üye ülkenin alacağı payı belirler. Bir bütün olarak birliğin, tek tek birlik üyesi ülkelerin ve birlik dışında kalan ülkelerin ticaret hadlerindeki değişimler, bu ülke grupları arasında gelirin yeniden dağılımına yol açacak refah üzerinde, önemli etkiler doğuracaktır. GB'nin üye ülkelerin ve tüm dünyanın refahını nasıl etkileyeceği üretim ve tüketimdeki etkinlik değişimleri yanında, ticaret hadlerindeki değişimlere de yakından bağlıdır.²⁰⁷ GB sonucu ticaretin artması birlik içi üretim ve geliri arttırırken, birlik dışında bunun tersi ortaya çıkmaktadır. Bununla birlikte birlik içinde ucuza üreten üye ülkenin üretim ve geliri artarken, pahalıya üreten ülkenin üretim ve geliri de azalmaktadır. Dolayısıyla gelir bir yandan birlik dışından birlik içine, diğer yandan pahalıya üreten ülkeden ucuza üreten ülkeye yeniden dağılırken, birlik içi ticaretin serbestleşmesiyle ihracata çalışan sektörlerin geliri nispi olarak artmaktadır.

²⁰⁷ İsmail Seki,**Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri**, (İzmir:2005), s.11 (Erişim:www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ismail-seki.pdf)

Tablo-8: Dış Ticaretin Sektörel Dağılımı (Milyon \$)

	Tarım ve Ormanlık		Madencilik ve Taşocak.		Sanayi	
	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat
1994	2.301	881	262	3.353	15.517	19.031
1995	2.133	1.907	391	4.090	19.089	29.706
1996	2.152	2.165	368	5.081	20.526	35.207
1997	2.353	2.416	404	5.127	23.312	39.802
1998	2.357	2.125	363	3.755	24.064	39.024
1999	2.057	1.648	384	4.245	23.957	33.935
2000	1.659	2.123	400	7.096	25.517	44.200
2001	1.976	1.409	348	6.576	28.826	32.686
2002	1.754	1.702	387	7.192	33.701	41.383
2003	2.120	2.535	469	9.020	44.378	55.689
2004	2.541	2.757	649	10.980	59.532	80.447

Kaynak:T.C Merkez Bankası

T.C. Hazine Müsteşarlığı, **Hazine İstatistikleri** (1980-2003)
www.dtm.gov.tr/ab/sector.htm (01.06.2005)

Tablo 8'e göre sanayi ürünleri ihracatı 1994 yılında 15.517 milyon \$ iken, bu değer 2004 yılında 59.532 milyon \$'a çıkmıştır. İthalat ise aynı dönemde 19.031 milyon \$'dan 80.447 milyon \$'a çıkmıştır. 1994'te 3.514 milyon \$ olan sanayi ürünleri dış ticaret açığı, 2004 yılında artarak 20.915 milyon \$'a ulaşmıştır. GB'den sonra sanayi ürünleri ithalatındaki artış, ihracat artışlarından daha hızlı gelişme göstermiştir.

Türkiye'de sanayi sektörü ithalat miktarının ihracat miktarından daha hızlı artması; bu ürünleri birlik içinde ucuza üreten gelişmiş ülkelerin üretim ve gelirinin arttığını, gelir dağılımının gelişmiş ülkeler lehine, Türkiye aleyhine geliştiğini göstermektedir. Ticaret hadleri Türkiye aleyhine sonuçlanmıştır.

2.1.4. Kamu Gelirleri Etkisi

Birlik'e üye ülkeler arası ticarete tarifeler sıfırlanınca üye ülkelerin vergi kaybı doğmaktadır. Aynı zamanda, üçüncü ülkelere karşı uygulanan ortak tarife, üye olmadan önceki tarifeden daha düşük olur veya bu ülkelere ithalat önemli ölçüde azalır ise, bu yolla da vergi kaybı doğmaktadır.

GB öncesi Türkiye’de ithalattan gümrük vergisi ve Toplu Konut Fonu olmak üzere iki tür vergi alınmaktaydı. GB ile bunların ikisi de kaldırılırken, üçüncü ülkelere karşı OGT uygulanmıştır. Ancak, tarım ürünleri, Avrupa Kömür Çelik Topluluğu (AKÇT) ve EURATOM kapsamındaki ürünler bu uygulamanın dışında kalmıştır. Buna rağmen GB’nin, kısa dönemde sadece kamu gelirlerini azaltmakla kalmayıp, kamu giderlerini artırması da mümkün olmuştur.²⁰⁸

Gümrük Birliği’nin Türkiye ekonomisine etkilerine ilişkin değerlendirmelerde, ilk aşamada gümrük vergileri ve kotaların kaldırılmasının yaratacağı kamu gelir kaybı üzerinde durulmaktadır. Ancak 1994 yılındaki gümrük gelirleri GSMH’nin %2,31’i iken, 1997’de %2,61’i olması söz konusu endişelerin gerçekleşmediğini ortaya koymaktadır. Bunun yanı sıra, Gümrük Müsteşarlığı yetkilileri tarafından 2000 yılında dış ticaret vergilerinin bir önceki yıla göre %134 oranında artış gösterdiği ifade edilmektedir. Söz konusu veriler Gümrük Birliği’nin beklenenin aksine bir kamu gelir kaybına değil, düşük oranda olmakla birlikte gelir artışına yol açtığı sonucunu vermektedir.

Gümrük gelirlerindeki artışın temel sebebi, Türkiye’nin Gümrük Birliği’nden kaynaklanan yükümlülükleri doğrultusunda gümrük idarelerine yönelik yeniden yapılanma ve modernleşme çalışmalarıdır. Dış ticaret işlemlerinde kullanılan belgelerin basitleştirilmesi ve tek idari belge olarak Gümrük beyannamesinin kullanımına geçilmesi, bürokratik işlemlerin azalmasında etken olmuştur. 1993’de başlatılan Gümrük modernizasyonu ve otomasyonuna yönelik pilot uygulamalar ise, bürokratik işlemlerin yanı sıra gümrük personeli ile gümrükleme giderlerinin de düşmesine neden olmuştur.²⁰⁹

²⁰⁸ S.Rıdvan Karluk(2002), **a.g.e.**, s.641

²⁰⁹ Handan Soğuk, **Gümrük Birliği’nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**, (İKV Yayınları, 2004, No:179), s.41

2.2. Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkilerinin Dinamik Etkiler Açısından Değerlendirilmesi

Uluslararası ekonomi teorisinde ekonomik birleşmelerin dinamik etkileri, en az birleşmelerin statik etkileri kadar önem taşımaktadır. Ekonomik birleşme ile genişleyen piyasa imkânları, birleşen ekonomilerin dar pazarlarını genişleterek ölçek ekonomilerinden yararlanmalarına yol açar. Ekonomide özellikle sanayi üretimi, pazarın büyüklüğüne bağlı olarak artar. Bu sebeple genişleyen piyasa şartlarında yapılan üretim, büyük çaplı üretimin sağlamış olduğu tasarruflardan yararlanılacağı için, ekonomide içsel ve dışsal tasarrufların doğmasına yol açar. Bu sebeple Gümrük Birliği, orta ve uzun dönemde yol açacağı dinamik etkiler ve yeniden yapılanma sonrasında, kısa dönemde ortaya çıkacak statik etkilerden daha güçlü ve kalıcı olacaktır.

Gümrük Birliği'nin gerçekleşmesi sonucunda gümrük tarifelerinin indirilmesiyle ülke içindeki tekeli güçlerin etkinliği zayıflayacaktır. Bu durum, tekeli ve oligopolistik kâr marjlarını düşürecek ve ürün kalitesinin yükselmesini sağlayacaktır. Gümrük Birliği ile Türk üreticileri, iç ve dış pazarlarda zorlu rekabet ile karşı karşıya gelecek ve Gümrük Birliği, düşük verimlilikte çalışan kesimleri zorlayacaktır. Bu durum pek çok sanayi kolunda firmaların değişen şartlara uyum sağlayabilmek için yeniden yapılanmasına yol açacaktır. Gümrük Birliği, kaynakları rekabet gücü yüksek sektörlerle doğru kaydıracak ve başta ihracata yönelik sektörler olmak üzere sanayi rekabetçi ortama alışacaktır.

Gümrük Birliği'nde sektörel etkilenmelerden çok, firma seviyesinde etkilenmeler daha fazla olacaktır. Şirketlerarası birleşmeler, ekonomik ölçeklere ulaşılması, yabancı sermaye yatırımlarındaki artış, bu çerçevede ortaya çıkan ileri teknoloji ve yeniden yapılanma, rekabet gücünün gelişmesini sağlayan başlıca faktörlerdir. Büyük çaplı üretim, işletmelerde AR- GE harcamalarına daha büyük fonlar

ayrılmasına imkân tanıyacağından artan ürün kalitesi ve verimliliğe bağlı olarak, fiyat dışı rekabet ortaya çıkacaktır.²¹⁰

Özet olarak Gümrük Birliği'nin dinamik etkileri ölçek ekonomileri etkisi, rekabet etkisi, teknolojik gelişme etkisi, dışsal ekonomiler etkisi, yabancı sermayeyi ve yatırımları teşvik etkisi olarak ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda Gümrük Birliği'nin dinamik etkileri sürekli oldukları için, orta ve uzun vadede ekonominin yapısında önemli değişimler meydana getirdikleri için çoğu kez statik etkilerden daha önemlidir.

2.2.1.Rekabet Etkisi

Bir ülkenin rekabet gücü, o ülkenin ürettiği malların ister iç tüketim, ister ihracat içi olsun, diğer ülkelerin mallarıyla kalite ve fiyat bakımından yarışabilecek düzeyde olmasını ifade eder. Rekabet gücü, üretim ve verimliliğin artması, yaşam standartlarının iyileşmesi ve istihdamın geliştirilmesi için bir ön koşuldur. TİSK'in bir çalışmasına göre, Türkiye 2000 yılı itibariyle dünya rekabet gücü sıralamasında 47 ülke içinde 41.sıradadır. Gümrük Birliği ile artan rekabet ortamında yüksek maliyet ve düşük verimlilikle üretim yapan üreticiler sektörü terk etmişlerdir. Böylece hem sanayideki mevcut firmalar kendilerini düzeltmeye başlamış, hemde haksız rekabet önlenmiştir. Bu gelişme orta ve uzun vade de tüketici refahına olumlu katkı sağlayacak bir husustur.

Kamu teşebbüsleri ve ticari nitelikteki devlet tekellerinin, birlik vatandaşları ile Türk vatandaşları arasında ayırım yapmaz hale gelmesi, ticari nitelikli devlet tekellerinin yeniden düzenlenmesi, İhracatta Gözetim ve Koruma Önlemlerinin Değerlendirme Kurulu oluşturularak ithalatta haksız rekabetin önlenmesi ve Rekabet Kurulu'nun kurulması gibi çalışmalar aracılığıyla firmalara eşit rekabet koşulları sağlanarak tekelleşmenin önlenmesi amaçlanmıştır.²¹¹ Bu bağlamda özellikle otomotiv ana ve yan sanayi, tekstil ve konfeksiyon, tarım araçları, elektrikli ve elektronik eşya, makine, metal, ağaç ürünleri, mobilya, kağıt ve kağıt ürünleri ile basım sanayi dallarında rekabetin daha da artması beklenmektedir.

²¹⁰S.Rıdvan Karluk, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye, Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü?**, (1.Basım.Ankara: Turhan Yayın, Mart 1997), s.341

²¹¹İbrahim Altıntaş, **Türk Dış Ticaret Rejimi-İthalata Ait Esaslar**, (İGEME-KTO-AİB Dış Ticaret Eğitim Programı, Kayseri, 1996) s.3-5

GB ile üyeler arasında tarife ve kotalar kalkınca yerli üreticiler dış rekabete açılmış olmaktadır. Böylece ülke içindeki eksik rekabetçi oluşumlar ortadan kalkar. Düşük verimle çalışan kalitesiz malları pahalıya üreten firmalar, ya bu sorunlarını ortadan kaldırırlar ya da endüstriyi terk etmek zorunda kalırlar. Her üye ister istemez karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu alanlarda üretime yönelir. Aşağıdaki tabloda Türkiye’de sanayi dallarına göre rekabet gücü gösterilmiştir.

Tablo-9 : Sanayi Dallarına Göre Rekabet Gücü

	Küçük	Ölçek	Orta	Ölçek	Büyük	Ölçek
	Rekabet	Rekabet	Rekabet	Rekabet	Rekabet	Rekabet
	Gücü(%)	Düzeyi	Gücü(%)	Düzeyi	Gücü(%)	Düzeyi
Taşıt Araçları	32.4	R	50.3	R	47.5	R
Elektriksiz Makine	34.5	-	57.4	R	21.3	R
Elektrikli Makine	27.8	-	42.9	R	75.6	R
Demir Çelik Dışı Metal	-	-	20.6	-	34.5	R
Metal Eşya	38.1	R	20.6	R	49.3	R
Taş+Toprak	87.0	R	81.8	R	61.3	R
Demir Çelik Ana Sanayi	41.9	-	70.8	R	27.2	R
Lastik-Plastik	12.0	-	51.7	R	58.6	R
Porselen Cam	-	-	24.1	R	54.4	R
Kimyasal Ürün	62.9	R	39.9	R	55.1	R
Petrol Ürünleri	-	-	76.2	R	36.2	R
Orman Ürünleri-Mobilya	0.0	-	5.6	R	84.8	R
Kağıt-Basım	0.0	-	43.2	R	74.4	R
Giyim	46.7	R	36.3	R	82.6	R
Kürk, Deri, Ayakkabı	0.0	-	36.9	-	44.4	-
Gıda, İçki, Tütün	13.8	R	58.3	R	48.2	R
Dokuma	43.1	R	55.2	R	68.7	R

Kaynak: Osman DEMİR, a.g.e. s.52 (-)Rekabet gücü yok, (R) Eş Düzeyde Rekabet Gücü Var

Tablo-9 'a göre Türkiye'de sanayi üretiminde küçük ölçekten büyük ölçeğe doğru gittikçe, rekabet gücü artmaktadır. Küçük ölçekli işletmelerde rekabet üstünlüğü olan sanayi dalları; taş ve toprağa dayalı bazı ürünler ile kimyasal ürünlerdir. Orta ölçekli işletmelerin rekabet üstünlüğü olan sanayi dalları; elektriksiz makine, taş ve toprağa dayalı ürünler, petrol ürünleri, gıda, içki, tütün ve dokumadır. Büyük ölçekli işletmelerin rekabet üstünlüğü olan sanayi dalları ise; elektrikli makine, taş ve toprağa dayalı sanayi, lastik-plastik, orman ürünleri, kağıt, basım, giyim ve mobilyadır. Türkiye'nin AB ülkelerine oranla karşılaştırmalı üstünlüğü daha çok tarımsal ürünlerde olmasına karşın, tarımsal ürünler GB kapsamı dışında tutulmuştur. Yukarıda belirtilen rekabet gücü yüksek sanayi dallarında (otomotiv sektörü gibi), GB sonrası verimlilik ve üretim artarken, rekabet gücü olmayan sanayi dallarında faaliyet gösteren işletmeler pazar paylarını kaybetmişler, üretimleri düşmüş, çoğu da kapanmak zorunda kalmıştır.

GB'nin Türk ticaret ve rekabet politikalarının AB ile uyumunu öngörmesi ve AB rekabet politikalarının çok büyük bölümünün Türkiye'yi de kapsamı nedeniyle, Türk ekonomisinde kapsamlı kurumsal değişiklikler meydana getirmiştir. Özellikle rekabet kuralları ile fikri mülkiyet haklarının korunması alanlarındaki Türk mevzuatının iyileştirilmesi sonucunda, Türkiye'de ekonomik faaliyetlerin gelişebilmesi için daha uygun mevzuat çerçevesi oluşmuştur.²¹²

2.2.2. Ölçek Ekonomileri Etkisi

Ölçek ekonomileri, firmaların büyüklüğünden kaynaklanan faktör maliyetlerinin düşmesi ve verimlilik ile üretimin artması sonucu ortaya çıkar. Geniş pazarlar, yeni satış teknikleri, makine ve donanım bolluğu, kaliteli işgücü ve uzmanlaşma ölçek ekonomisini oluşturur.

GB sonrası birlik içi piyasa genişlemesi sonucu, artan talebi karşılamak için firmaların üretimlerini arttırmaları gerekir. O zaman firmalar, eğer atıl kapasiteleri varsa, bu atıl kapasitelerini kullanarak ortalama maliyetlerini minimize edecek optimal ölçeğe varabilirler. Eğer atıl kapasiteleri yok ise, kapasite arttırıcı yeni yatırımlara

²¹²Zafer Tunca, "Gümrük Birliği Kapsamında Türk Sanayii'nin Rekabet Gücü", **Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi**, (Eylül 1996.)

yönelirler. GB sürecinde ölçek ekonomiler etkisinin ortaya çıkabilmesi için bu güne kadar geçen süre kısadır. Bu etki zamanla kendini gösterecek ve rekabet gücü yüksek çok sayıda büyük firma doğabilecektir.²¹³

Türkiye’de ölçek yoğun sanayiler ve farklılaştırılmış mallar üreten sanayiler henüz rekabet gücüne sahip değillerdir fakat bunların rekabet edememe olasılıkları görece olarak azalmaya başlamıştır. Emek yoğun sanayilerde ise rekabet gücü az çok korunmaktadır. Türkiye’deki işletmelerin büyük bir kısmı düşük kapasite ile üretim yapmaktadır. İşletme sermaye sıkıntısı,pazarlama imkanlarının yetersiz olması, vasıflı eleman yetersizliği kapasite altı çalışmaya neden olmaktadır.

Türkiye’de KOBİ’lerin yoğun olarak faaliyet gösterdiği dokuma, giyim eşyası ve deri sektörü Gümrük Birliği’nden olumsuz etkilenmemiştir. Orman ürünleri ve mobilya sektörüne olumlu etkileri kaliteli hammadde ve malzeme temini imkânı ve teknoloji transferinin artması şeklinde olmuştur. Metal eşya, makine teçhizat, ulaşım aracı sektöründe 2001 yılından itibaren makine imalat sanayiine getirilen CE işareti uygulaması ile kalite arttırılmıştır.

2.2.3. Dışsal Ekonomiler Etkisi

Genel anlamda dışsal ekonomi, bir üreticinin diğer üreticiye yapmış olduğu karşılıksız yarar yada kayıplar şeklinde tanımlanabilir. Ölçek ekonomileri, rekabet ve teknolojik gelişme etkilerinin bir sonucu olarak bazı firmaların verimliliği ve ürünlerinin kalitesi artar. Bu firmalardan girdi alan diğer firmalar, daha ucuza ve daha kaliteli girdi elde ederler. Böylece ekonominin genel performansı artar. Örneğin AB ile yapılan Avrupa Kömür Çelik Topluluğu ürünleri ile ilgili anlaşmada, Türkiye’de kapasite fazlası olan uzun mamullerden yassı mamullere dönüşümle ilgili projeler sayesinde sektörün yeniden yapılanmasına yönelik yabancı yatırımların artacağı ve

²¹³Turgut Arslan, **GB’nin Türk Ekonomisine Etkileri**, (Erişim:dtm.gov.tr/ead/DTDERGİ/Ocak2001/gumruk.htm) s.15

teknoloji transferinin gerçekleşerek dışsal ekonomilerin doğacağı, uzun dönemde dışsal ekonomilerin ortaya çıkacağı beklenmektedir.²¹⁴

2.2.4 Teknolojik Gelişmeye Etkisi

1980’de ihracatın dörtte birinden fazlası mamul maddelerden, geri kalanı hammaddelerden oluşurken; günümüzde ihracatın dörtte üçü mamul maddelerine dönüşmüştür. Bu gelişmelere rağmen, Türkiye, emek-yoğun, ilkel mallar ihracatçısı bir ülke konumundan çıkamadığı, toplam ihracatının %40’ının tekstil ürünlerinden oluştuğu ve yaptığı ithalat üzerinden ihracat yapabilen tek sektörün tekstil olduğu bir konumdadır. OECD verilerine göre yüksek teknolojlili mallarda ihracatın ithalatı karşılama oranı %10, orta- yüksek teknolojlili mallarda %23, orta-ilkel teknolojlili mallarda %77, ilkel teknolojlili mallarda %225’tir. Yarıdan fazlasını KOBİ’lerin oluşturduğu tekstil sektöründe çalışanların büyük kısmı kayıt dışı ve vergisiz çalışan kadınlardır. Çünkü Türkiye yoksul ülkelerden pazara gelen mallarla fiyat rekabetini ancak böyle sağlayabilmektedir. Ar-Ge yatırımları büyük finansman ihtiyacı gerektirdiğinden, Türkiye gibi gelişme yolundaki ülkelerde Ar-Ge ve teknolojik gelişmeye yeterli önem verilmemekte ve gerekli kaynak ayrılmamaktadır. Örneğin Ar-Ge harcamalarının GSYİH’ye oranı AB ülkelerinde %2, ABD’de %2.8, Japonya’da %3 iken, bu oran Türkiye’de sadece %0.5’tir. Türkiye gibi ileri teknolojileri henüz üretemeyen bir ülke için alternatif çözüm yolu, gelişmiş ülkelerdeki teknolojiyi veya gelişmiş teknolojileri taklit etmektir.

Birlik içinde pazarın büyüyüp rekabetin artması, firmaları teknoloji geliştirmeye, gelişmiş teknolojiye sahip diğer firmalarla ortak üretime ve daha çok Ar-Ge faaliyetlerine yöneltmektedir. Böylece bilgi akışı ve teknolojik gelişme hızlanacaktır. Yeni teknolojilerin geliştirilmesi ve uygulanması ülkelerin rekabet gücünü olumlu yönde etkiler ve daha ucuz, daha kaliteli üretim yapmak olanaklı hale gelir. GB ile Pazar payları genişleyen buna rağmen pazarda rakibi artan firmaların

---

²¹⁴ Turgut Arslan, a.g.e., s.16

yapması gereken, üretim kalitesini ve verimliliği arttıracak, maliyetleri azaltacak yeni teknolojilerin hayata geçirilmesi, bunun içinde Ar-Ge yatırımlarının artırılmasıdır.²¹⁵

2.2.5. Yatırımları Özendirme ve Sermaye Etkisi

Avrupa Birliği firmaları için genç ve doymamış iç pazarının yanı sıra Ortadoğu, Karadeniz ve Asya ile olan bağlantıları Türkiye'yi yatırımlar açısından cazip bir ülke konumuna getirmektedir. Öte yandan Gümrük Birliği içerisinde yer alan Türkiye, Uzak Doğu ülkeleri, Japonya ve ABD için de dinamik piyasası, coğrafi konumunun ötesinde AB piyasasına giriş imkânı veren önemli bir pazardır. Bu niteliklerine rağmen Türkiye'ye gelen yabancı sermaye rakamları değerlendirildiğinde, yatırımların Gümrük Birliği sonrasında artacağına ilişkin beklentinin gerçekleşmediği belirlenmektedir.

Tablo-10: İzin Verilen Yabancı Sermaye Yatırımları (milyon \$)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002
AB Toplam	1188,4	982,9	1848,4	3272,3	1022,4	1065,9	1166,3	1950,0	1804,6	1426
Genel Toplam	2125,0	1487,7	2938,3	3837,0	1678,2	1645,8	1700,4	3059,0	2738	2243
AB/Genel %	55,9	66,20	62,91	85,28	60,92	64,76	68,59	63,74	66,01	63,6
Genel Fiili Giriş	1016	830	1127	964	1032	976	817	1719	3044	1042

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

İzin verilen yabancı sermaye içerisinde Avrupa Birliği'nin payı Gümrük Birliği sonrası bir artış göstermemiştir. AB'nin ortalama %65 olan payı, 1996 yılında Fransa'nın bir yatırım projesi ile %85'lere yükselmiş gibi görünmekle birlikte fiili girişler dikkate alındığında değişmemiştir. Toplam yabancı sermaye izinleri ve fiili giriş rakamları ise, AB ülkeleri dışında üçüncü ülkelere gelen yabancı sermayede de önemli bir değişim olmadığı sonucunu vermektedir.

²¹⁵ Turgut Arslan, a.g.e., s.19

Türkiye Gümrük Birliği'ne girmesi ile yabancı sermaye yatırımlarında önemli bir artış olmamasını, Türkiye'nin Gümrük Birliği ile ilgili işlemleri yakından izlememiş olması ve AB ülkelerinin Türkiye'de yeterli yabancı sermaye yatırımlarına sahip olması nedeniyle artış olmamasına dayandırsak bile, birlik dışındaki ülkelere yabancı sermaye girişlerinde de bir artış olmamıştır. Bu nedenle yabancı sermaye yatırımları girişinde artış olması için entegrasyon anlaşması gerekli fakat yeterli değildir. Yabancı sermayenin bir ülkede yatırım yapması için vergi oranlarının düşük olması, kâr marjlarının yüksek olması ve kâr transferlerinde bir sorun olmaması gibi bazı avantajlar aranmaktadır. Ancak bunların yanında en önemli unsur ülkenin risk düzeyidir. Yukarıdaki mali koşulların hepsi sağlanmış olsa bile, eğer ülkenin risk düzeyi yüksekse yabancı sermayenin bu ülkede yatırım yapması beklenemez. Nitekim, siyasi ve ekonomik riskler nedeniyle Türkiye'ye gelmesi beklenen yabancı sermaye gelmemiş ve beklentiler gerçekleşmemiştir. Dolayısıyla, ülkeye yabancı sermaye yatırımları girişinde artış olması için entegrasyonun yanı sıra siyasi ve ekonomik risklerin ortadan kalkması gerekir.²¹⁶

Türkiye'nin Gümrük Birliği'ne girişi ile birlikte yabancı sermaye artışının aksine azalışının olmasının nedeni, ülkedeki siyasi ve ekonomik istikrarsızlık, makro ekonomik dengesizlikler, özelleştirmedeki gecikmeler ve Yap- İşlet-Devret modelinin bir imtiyaz sözleşmesi sayılması nedeniyle yabancı sermayenin tereddüde düşmesi ve onların çözümsüzlüğe iten bazı unsurların ortaya çıkmasıdır. Çünkü, YİD modelinin imtiyaz sözleşmesi sayılması halinde alınan kredinin teminatının bulunmasında zorluklar ortaya çıkmaktadır. 15 Eylül 1995'den sonra ortaya çıkan olumsuz gelişmelere ve özellikle Gümrük Birliği'nin 01.01.1996'dan sonra kağıt üzerinde kalması yabancı yatırımlarda Türkiye'nin geleceğine dönük umutların kaybolmasına yeni kriz beklentisine ve yatırım kararlarının ertelenmesine neden olmuştur. Mevcut yatırımcılar yatırım kararlarının ertelemeye, askıya almaya başlamışlardır. Gerekli uyum çalışmalarının tamamlanamaması da Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin menfaatlerine uygun ve sağlıklı işleyişini engellemiştir.

²¹⁶İhsan Günaydın, "Gümrük Birliği'nin Uluslararası Doğrudan Sermaye Yatırımlarına Etkisi", **Marmara Üniversitesi, İİBF. Dergisi**, (Yıl 1999, Cilt: XV, Sayı:1) s.269

Yapılması gereken Türkiye’de siyasi istikrarın sağlanması, ekonomik politikaların belirlenmesi, mevzuat engellerinin kaldırılmasıdır. İyi işletilen bir Gümrük Birliği yasal altyapıya sahip bir iç Pazar yabancı yatırımcıların Türkiye’ye olması gereken düzeyde yatırım yapmasına ve Türkiye’nin geri dönülemez bir şekilde dünya ekonomisi ile bütünleşmesine ve rekabet gücünün artmasına neden olacaktır.²¹⁷

Bunlara ek olarak ihale iptallerinin gerçekleşmesi, devlet ihale kanununun şeffaf olmayışı ve Türk yargı sistemindeki aksaklıkların yanı sıra mevzuatın karmaşıklığı ile sürekli değişimi de yabancı yatırımcının Türkiye’ye ilişkin kuşkulu yaklaşımını beslemektedir.

Avrupa Birliği firmaları için doymamış piyasaya ve ucuz işgücüne sahip bir ülke özelliği halen geçerli olmakla birlikte, diğer aday ülkelerle kıyaslandığında Türkiye’de işgücü maliyetinin yüksek olduğu ortaya çıkmaktadır.²¹⁸

Enerji maliyetlerinin, özellikle sanayi sektöründe kullanılan elektrik fiyatlarının yüksek olması da Türkiye’nin, üretim maliyetleri açısından avantajlı bir durumda olmadığını göstermektedir. Öte yandan AB’ye üye olan Merkez ve Doğu Avrupa Ülkeleri ile karşılaştırıldığında Türkiye’deki yatırım teşviklerinin yetersiz kalması ve var olan teşviklerin fiilen uygulanmasında sorunlarla karşılaşılması da söz konusu ülkelerle yabancı yatırımı çekmek hususunda rekabet edebilirliğini olumsuz etkilemektedir.

Türkiye’nin yabancı sermayenin girişine ilişkin mevzuatı incelendiğinde seksenli yıllardan itibaren gerçekleştirilen düzenlemelerle oldukça liberal bir yapı kazandığı belirlenmektedir. Ayrıca var olan esnek mevzuat Gümrük Birliği kapsamında bazı düzenlemelerle güçlendirilmiştir. 2000 yılı başı itibariyle yürürlüğe giren 4458 sayılı Gümrük Kanunu’nun bilgi edinmeye ilişkin hükmü, yabancı yatırımcının gümrük idarelerinden ücretsiz olarak gümrük mevzuatına ilişkin bilgiler, istatistiki veriler, menşe ve tarife bilgileri alabilmesini mümkün kılmaktadır. Söz konusu hüküm, yabancı

²¹⁷ İhsan Günaydın, **a.g.e.**, s.270

²¹⁸ <http://www.ekocercerve.com/img/haberler> ; **GB.’nin Türkiye Ekonomisine Etkileri** (28.08.2005)

yatırımcının müracaatı halinde, yatırım öncesi piyasa bilgilerine erişerek sağlıklı bir fizibilite çalışması gerçekleştirebilmesini sağlayacak, altı yıl süreyle gümrük idaresini bağlayan “bağlayıcı tarife bilgisi” ile üç yıl süreli “bağlayıcı menşe bilgisi” verilmesi hususundadır. Son iki yılda gerçekleştirilen bu düzenlemelerin etkisini önümüzdeki dönemde değerlendirmek gerekmektedir. Son olarak uluslararası ticari anlaşmazlıkların bağımsız bir hakem veya hakemler kurulu tarafından çözümlenmesine ilişkin 1999 yılında kabul edilen ve 2001 yılı Haziran ayında gerekli değişikliklerle yürürlüğe koyulan Uluslararası Tahkim Yasası, Türkiye’de yabancı sermaye için daha güvenli bir ortam yaratması açısından son derece önemlidir.

Ancak Türkiye’nin bu gelişmelerle birlikte yabancı sermaye girişini artırmak için kapsamlı bir strateji belirlemesi gerekmektedir. Bu çerçevede siyasi ve ekonomik istikrarın sağlanması, Türk yargı sisteminin etkinleştirilmesi ve yabancı sermaye teşviklerinin bir devlet politikası olarak benimsenmesi temel öncelikler olarak görülmektedir. Vergi mevzuatı başta olmak üzere yasaların adil, anlaşılması ve uygulaması kolay hale getirilmesi, vergi ve teşvik sisteminin yabancı yatırımcı açısından haksız rekabet yaratmayacak şekilde düzenlenmesi de diğer önemli hususlardır. Tüm bunların yanı sıra Türkiye’nin yatırım çekmek için AB adayı diğer ülkelere kıyasla coğrafi konumundan doğan ayrıcalıkları üzerine yoğunlaşması ve transit ticareti kolaylaştıracak lojistik hizmetleri geliştirmek yönünde strateji belirlemesi rekabet gücünü artıracaktır. Ayrıca Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne tam üyelik perspektifini uluslararası pazarlarda iyi anlatabilmesi de yabancı firmaların Türk piyasasına olan güven sorununu aşmasında ve özellikle üçüncü ülkelerin Türkiye’ye yatırım yapma konusundaki vizyonlarını genişletmesi yönünde etkili olacaktır. Türkiye’nin pek çok alanda olduğu gibi yabancı sermaye girişine yönelik olarak bir diğer sorunu da tanıtımdır. Bu yönde mevcut koşulların iyileştirilmesi için çalışmalara hız verilirken, yabancı yatırımcılar için Türkiye’deki yatırım ortamına ilişkin varolan olumlu özelliklerin de vurgulanarak, kapsamlı tanıtım çalışmalarının gerçekleştirilmesi Türkiye’ye ilişkin bazı önyargıların aşılmasında etkili olacaktır.²¹⁹

²¹⁹ <http://www.ekocercerve.com/img/haberler> ; GB.’nin Türkiye Ekonomisine Etkileri (28.08.2005)

SONUÇ

Cumhuriyetin ilanından sonra tüm alanlarda yönünü batıya çeviren Türkiye, özellikle ekonomik alanda AB ülkelerinin önemli bir partneri olmuş ve bu ülkelerin oluşturdukları organizasyonlar içinde yer almak istemiştir. Türkiye'nin 1963 yılında başlayan birlik macerası AB ile Türkiye arasında gerçekleştirilen Gümrük Birliği'nin 1/95 sayılı Ortaklık Konseyi Kararı ile tam olarak işlerlik kazanması ile yeni bir boyut kazanmıştır. GB'nin uygulanmaya başlandığı yıllarda Türkiye için; üçüncü ülkeler aleyhine yüksek oranlı ticaret sapması olacağı ve özellikle Türk firmalarının açılan yüksek rekabete dayanamayacağı varsayımı ortaya atılmıştı.

Türkiye ekonomisi için GB'nin sonuçları değerlendirildiğinde, statik etkiler açısından, ele alınan istatistiksel veriler, ticaret yaratıcı etkinin ilk yıllarda birlik lehine, Türkiye aleyhine ortaya çıktığını göstermektedir. Ticaret saptırıcı etki incelendiğinde ise Türkiye'nin AB dışında ticaret yaptığı diğer ülke ve ülke grupları ile dış ticaretine baktığımızda GB sonrası bu ülkelerle gerçekleştirdiği ticarete belirgin bir değişiklik olmadığı ve aynı oranlarda istikrarlı bir artış gösterdiği belirlenmektedir. Bu çerçevede Gümrük Birliği'nin Avrupa Birliği lehine bir ticaret sapması yaratmadığı ve Türkiye'nin diğer dış ticaret pazarlarında bir kayba yol açmadığı ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'nin AB'den gerçekleştirdiği ithalatta yatırım ve ara malların ağırlıklı yer tutması, ithalatın Türk sanayiine yönelik girdi sağlayan sağlıklı yapısını ortaya koymaktadır. Yüksek teknolojiye dayanan yatırım mallarının ithalatı bu ürünlere bağlı üretimde de ileri teknoloji kullanımını zorunlu kılmakta, firmaları AR-GE'ye yönelten bir etken olarak nihai aşamada üretimin kalitesinde belirleyici rol oynamaktadır.

Dinamik etkiler açısından ise olumlu sonuçlar yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamıştır ve çıkmaya da devam etmektedir. Türkiye'de faaliyet gösteren işletmelerin büyük çoğunluğu KOBİ'lerden oluşmaktadır. Bu işletmelerin sermaye yapıları ve pazar payları, büyük çaplı Ar-Ge harcamalarıyla oluşacak teknoloji hamlesine, üretim artışına bağlı olarak ortaya çıkacak dışsal ekonomi ile ölçek ekonomisi etkisine ve uluslararası alanda çok büyük rekabet sağlayacak tekniklere olanak verecek seviyede değildir.

Yabancı sermayede de bu güne kadar beklenen patlama yaşanmamıştır. Yabancı sermayede beklenen bir artış yaşanmamasının nedeni ise uyumlu makro ekonomik politikaların tesis edilmemesi, kronik enflasyon oranlarının düşürülebilmesi, yatırımcıların önündeki belirsizliklerin ortadan kaldırılmamasıdır. Dolayısıyla söz konusu nedenlere bağlı olarak Türkiye’de Gümrük Birliği’nden sonra arzu edilen yabancı yatırım girişi olmamıştır. Hatta Gümrük Birliği’nin son aşamasına geçildiği 1996 tarihinden sonra yabancı sermaye yatırımlarında bir azalma görülmüştür. Ancak uyum çalışmalarında görülen iyileşmeler yabancı piyasa da Türkiye’ye duyulan güveni arttırmaya başlamıştır. Bu da beraberinde yabancı sermaye artışını getirecektir.

GB’nin Gümrük gelirleri üzerindeki etkisi ise beklenenin aksine olumlu yöndedir. Avrupa Birliği ülkelerine gümrük duvarlarını kaldıran Türkiye, bir gelir kaybına uğramamış, hatta belirli oranlarda gelir artışı ile karşılaşmıştır.

GB, ayrıca Türk sanayiinin ulusal ve uluslararası düzeyde üretim kalitesini yükseltmesi, böylece rekabet kapasitesini artırması yönünde gerekli çalışmalara bir çerçeve olmuştur. Bu yönde gerek kamu düzeyinde ilgili kuruluşlara gerek Türk sanayicisine, çalışmalara bir an önce başlamaları yönünde ivme kazandırmış, üretim kalitesi ve tüketici memnuniyetinin marjinal kârın temel belirleyicisi olduğu yönünde zihniyet değişikliğine neden olmuştur.

Özellikle büyük firmalar Gümrük Birliği sürecinde, AB ülkeleri ile ticaret yapabilmek için gerekli kalite standartlarını sağlamaya yöneldikleri belirlenmiştir. AB teknik mevzuatına uygun üretim anlayışını Gümrük Birliği tamamlanmadan önce benimseyen özellikle otomotiv, beyaz eşya ve elektronik sektörü AB piyasasında önemli paya sahip olmuşlardır.

GB’nin dinamik ve statik refah etkileri sonucunda, yaklaşık dokuz yıldan bu yana işlemekte olan Gümrük Birliği çerçevesinde özellikle rekabet alanında sözü edilen endişe verici sonuçlar ortaya çıkmamış, üçüncü ülkeler aleyhine büyük oranlı bir ticaret sapması oluşmamıştır. Bunun yanında son gelişmeler GB’nin potansiyel olumlu etkilerinin hayli geniş kapsamlı olduğunu ve yavaş yavaş ortaya çıkmaya başladığını göstermektedir.

Genel değerlendirmeye göre, statik etkiler açısından GB'nin Türkiye'nin lehine ya da aleyhine olduğunu kesin olarak söylemek güçtür. GB ile Türk reticisinin, güçlü AB reticisi karşısında rekabet edemeyip iflas edeceği, dolayısıyla Türkiye'nin GB'den zarar edeceği tezi doğrulanmamıştır. Dinamik etkiler göz önünde bulundurulduğunda, GB'nin uzun dönemde Türkiye lehine olacağı söylenbilir. Çünkü doymamış iç pazarı, genç nüfusu, doğal zenginlikleri ve stratejik coğrafi konumu, uzun vadede GB'yi Türkiye'nin lehine evirebilecektir. GB'nin dinamik etkileri diye adlandırılan ölçek ekonomileri etkisi, rekabet etkisi, yabancı sermayeyi ve yatırımları teşvik etkisi Türkiye'ye bu şansı verebilecek güçtedir.

Gümrük Birliği'ni, Türkiye-AB ilişkileri sürecinden, ulusal ve uluslararası gelişmelerden ayrı değerlendirerek bu sürece karşılık gelen tüm ekonomik sorunları Gümrük Birliği'ne bağlamak gerçekçi değildir. Gümrük Birliği'nin tamamlanmasını takiben geçen süreçte, gerek Türkiye ekonomisinde gerekse dünya ekonomisinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Türkiye, makro ekonomik dengelerini sağlamlaştırdığı, yabancı sermaye ve teknoloji transferini gerçekleştirdiği takdirde Gümrük Birliği ortamından maksimum faydayı sağlayabilecektir. Gümrük Birliği ilişkisi Türkiye'nin ağdaşlaşma yönünde en temel hedefi olan Avrupa Birliği tam yeliği yolundaki önemli bir kilometre taşı ve tam üyelik hedefinin bir aşamasıdır. Esasen GB'nin varlık sebebi tam yeliktir.

Bundan sonra yapılması Gümrük Birliği nedeniyle AB norm ve standartlarına ulaşma yolunda kaydedilen mesafeyi iyi kullanarak AB tam yeliğine doğru hızlı adımlarla ilerlemek olmalıdır.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- AGRAA M.Al. El, **The Theory And Measurement of International Integration**, Basingtake: 1989
- AYDOĞAN Metin, **Avrupa Birliğinin Neresindeyiz ?** ,Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2002
- BALASSA Bela, **Types Of Economic Integration**, Economic Integration Worldwide , Regional Sectoral;(ed.Fritz Machlup),The Macmillan Press Ltd. London,1978
- BALKIR Canan, Demirci Muzaffer, **Uluslararası Ekonomik Bütünleşme ve Avrupa Topluluğu** , Filiz Kitabevi, İstanbul, 2.Baskı, 1988
- BAŞARAN Tuğba, Y.Uzman, **AB ve Türkiye’de Fikri ve Sınai Mülkiyet Hakları**, İKV Yayınlar, No:161, Mayıs 2000
- BENLİKOL Sabahattin, Hilal Müftüoğlu, **Avrupa Birliği Ülkelerinde Vergi Sistemindeki Teşvik Ve İstisnalar**, İstanbul Ticaret Odası Yayın No:1997
- BOZKURT, Veysel; **Avrupa Birliği**, Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1993.
- CHACHOLIADES M., **International Economics**, McGraw-Hill Inc, Singapore, 1990
- CENGELİ, M.. **Yabancı Sermaye Duyarlılık Analizi**, İTO Yay., No.20, İstanbul, 1991
- ÇİMEN Ahmet, **Gümrük Birliği ve Avrupa Topluluğu Türkiye İlişkileri**, Maliye Bakanlığı, 1996
- DEDEOĞLU Beril , **Adım Adım Avrupa Birliği** , Çınar Matbaası, İstanbul, 1996
- DEMİREL Vedat, **Ekonomik Entegrasyon ve Politika Harmonizasyonu** ,Maliye ve Gümrük Bakanlığı Yayınları, No.265, Ankara, 1985
- DURA Cihan, Atik Hayriye, **Avrupa Birliği ,Gümrük Birliği Ve TÜRKİYE**, Nobel Yayın Dağıtım, 2.Baskı, Ankara, 2003

- ERDAL Güven, **Türkiye AB Gümrük Birliği: görüşler-değerlendirmeler**,1. bs, İstanbul: TURKAB AB-Türkiye İşbirliği Derneği, 2002
- ERTÜRK Emin, **Ekonomik Entegrasyon Teorisi ve Türkiye'nin İçinde Bulunduğu Entegrasyonlar.** , Ezgi Kitapevi Yayınları , Bursa,1.Baskı,1993
- GÖL Gül,**Gümrük Birliği'ne Geçişte Rekabet Gücünün Belirlenmesi ve Rekabetçi Pazarlama Stratejileri**, TÜGİAD Yayınları ,Simge Matbaacılık ,İstanbul ,1995
- GÜNUĞUR Haluk, **Avrupa Birliği'nin Kurucu Antlaşmaları,Gümrük Birliği ve Tek Pazar** , TC Merkez Bankası Yayını, Ankara, 1995
- GÜRAN Nevzat,**Uluslararası Ekonomik Bütünleşme Ve Avrupa Birliği**, Anadolu Matbaacılık, İzmir,1999
- HİTİRİS Theo, **EUROPEAN Union Economics**,4th ed.,Prentice Hall,1998
- İYİBOZKURT M. Erol, **Türkiye-AB Gümrük Birliği**,2. bs. ,Bursa: Ezgi Kitabevi Yayınları, 1996.
- KARLUK S.Rıdvan, **Uluslararası Ekonomik ,Mali ve Siyasal Kuruluşlar** ,Turhan Yayınları, 4.Baskı, Ankara, 1998
- KARLUK S.Rıdvan, **Uluslararası Ekonomi Teori ve Politika**, Beta Basım Yayım, 6.Baskı, İstanbul,2002
- KARLUK S.Rıdvan, **Gümrük Birliği Dönemecinde Türkiye,Gümrük Birliği Ne Getirdi Ne Götürdü ?**, Turhan Kitabevi,Ankara,1.Baskı,Mart 1997
- KARLUK S.Rıdvan, Özgür Tonus, **Avrupa Birliği Kapısında Türkiye.**, Turan Kitabevi Yayınları, 1. Baskı, Ankara, Mayıs 2002
- KILIÇ Ramazan, **Türkiye-AB İlişkileri ve Gümrük Birliği**,Siyasal Kitabevi Ankara, 2002
- KOHR L., **The History Of The Common Market** , The Journal of Economic History, Vol.20 No.3,1960

- KRAUSS MB, **Recent Developments in Customs Union Theory: An Interpretive Survey.**, Journal of Economic Literature Vol.10 No.2, 1972
- KRUGER Anne, **Free Trade Agreements Versus Customs Unions,** Journal of Development Economics Vol:54, 1997
- MACHLUP Fritz, **A History Of Thought On Economic Integration,**Economic Integration Worldwide, Regional Sectoral;(ed.Fritz Machlup),The Macmillan Press Ltd. London,1976
- MANİSALI Erol, **Gümrük Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Bedeli,** Bağlam Yayıncılık, Bayrak Matbaası, 2.Baskı ,İstanbul ,1996
- MANİSALI Erol, **Uluslararası Ekonomi Gümrük Birlikleri ve Dinamik Entegrasyon Teorisi,** Sermet Matbaası,İstanbul Üni.Yayınları,İstanbul,1998
- MYRDAL Gunnar, **International Economic Integration** ,Harper Press New York,1956
- PARASIZ İlker, **Uluslararası Para Sistemi,** Uludağ Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1983
- SAVAŞ Vural, **Türkiye ve AET,** Ar Basım Yayın, İstanbul, 1983
- SAVAŞ Vural, **Teorik Çalışmalar,** İKV Yayını No:1976-4, İstanbul, 1976
- SCHOVSTY T., **Economic Theory and Western European Integration,** Melhuen and Co Ltd., London,1962
- SEYİDOĞLU Halil, **Uluslararası İktisat Teori Politika ve Uygulama,** Güzem Yayınları,Geliştirilmiş 15. Baskı, İstanbul, 2003
- STEPHEN M., William S., **Manegerial Economics** , The Dryden Press, Florida,1992
- SOĞUK Handan,Esra Uyanusta, **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi'ne Etkileri,** İKV Yayınları No:179, Nisan 2004
- TATLIDİL Rezzan, **Türkiye-AB ilişkileri ve Gümrük Birliği Sürecinde Sektörlerimiz,** İTO Yay. No:13, İzmir, 1995

TEKELİ İlhan, Selim İlkin, **Avrupa Topluluğu(Türkiye ve Avrupa Birliği 3)**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2000

TEZEL, Yahya S, **Türkiye Avrupa Birliği ilişkileri ve Gümrük**, Ankara: İmaj Yayınevi, 1996.

TOVÍAS A., **The Theory Of Economic Integration : Past And Future** , Review of Economic Studies, Vol 29, 2002

VİNER J., **The Customs Union Issue**, London Stevens and Stand Ltd.for the Cornegie Endowment for International Peace, 1950

Tezler

ARSLAN Turgut, **GB'nin Türk Ekonomisine Etkileri**, Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Denizli 1997

ATABEY Y.Ayşegül, **Küreselleşme Sürecinde Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisinin Yapısal değişimi Açısından Muhtemel Etkileri**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2000

KOÇ Aylin, **Gümrük Birliği Çerçevesinde Türkiye'nin AB Ülkeleriyle Dış Ticareti**,Gaziantep Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü,Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi,Gaziantep,2002

ÖZYURT F.Gülçin, **Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticaretine Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Ankara, 2000

SÜRME Lİ Sevgi, **Türkiye'nin Gümrük Birliği Süreci ve Dış Ticaret Eğitimi**, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara, 2002

TAHTA Mehmet, **AB ile Kurulacak GB'nin Türkiye Ekonomisi Üzerine Olası Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, Eskişehir, 1994

TURAN Hasan, **Gümrük Birliği'nin Dış Ticaret Üzerine Etkileri**, Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Kütahya, 2002

Kurum Yazarlılar ve Yazarı Belli Olmayanlar

AB ve Türkiye-AB İlişkileri :Temel Kavramlar Rehberi, İKV Yayınları No :172

AB-Türkiye Gümrük Birliği, Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara 2000

Avrupa Topluluğu-Türkiye Yasal Mevzuat, Avrupa Topluluğu Türkiye Temsilciliği, Ankara, Aralık 1996

Avrupa Birliği'nin Türkiye'de Desteklediği Programlar 2003-2004, Avrupa Birliği Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Aralık 2003

Avrupa Birliği ve Türkiye-AB İlişkileri Hakkında Doğru Bilinen Yanlışlar, İKV Yayınları, :178, İstanbul, Haziran 2005

Avrupa Birliği Genişleme Sürecinde Türkiye, Avrupa Birliği Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, Ankara, Eylül, 2003

DİE, Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticareti, Ankara, 2000

DİE, Haber Bülteni,Ocak 2002

DİE, Haber Bülteni,Mayıs 2003

DTM, DünyaTicaret Örgütü Bakanlar Konseyi, Nisan 2000

DTM-TOBB, Avrupa Birliği ve Türkiye, 5.Baskı,Ankara.Kasım 2002

Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri; İKV Yayınları; Sayı 159,Mart 2000

Gümrük Birliği Sürecinde Politikalar ve Uygulamalar, Ankara: T.C. Merkez Bankası, 1998.

Gümrük Birliği, Ankara: Avrupa Topluluğu Komisyonu Enformasyon Temsilciliği, 1980

İSO Derneği Yayınları, **Gümrük Birliği ve Etkileri**, İstanbul, Kasım, 1993

Türkiye-Avrupa Birliği Dış Ticareti, 1989-1998 ,Turkey-European Union foreign trade, 1989-1998.,Ankara : T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 2000.

Makale, Konferans, Panel, Süreli Yayınlar

AB Kapısında Gümrükler, Dünya Gümrük Günü Etkinlikleri 2001 Edirne Paneli, T.C. Başbakanlık Gümrük Müsteşarlığı Devlet Bakanı Mehmet Keçeciler'in konuşması

DEMİR Osman, **Gümrük Birliği'nin İlk İki Yılı Değerlendirmesi** , Dış Ticaret Dergisi, Sayı 11, Ankara,1998

EGE Aylin,vd.,**Avrupa Birliği ile Gümrük Birliği ve Küçük ve Orta Boy İşletmeler**,Süreç Dergisi,Özel Sayı 110

GÜNAYDIN İhsan, **Gümrük Birliği'nin Uluslararası Doğrudan Sermaye Yatırımlarına Etkisi**, Marmara Üniversitesi, İİBF. Dergisi,Cilt: XV, Sayı:1,1999

KARLUK S. Rıdvan,Özgür Tonus, **Avrupa Birliği'nin Genişleme Perspektifi'nde Türkiye'nin Yeri** Türkiye İktisat Kongresi, Mayıs 2004

TUNCA Zafer, **Gümrük Birliği Kapsamında Türk Sanayii'nin Rekabet Gücü**, Banka ve Ekonomik Yorumlar Dergisi, Eylül 1996

UYAR Süleyman,**Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**, DTM Dış Ticaret Dergisi ,Sayı:20, Ocak 2001

YALÇINKAYA M. Hakan, **Avrupa Birliği ve Gümrük Birliği Sürecinde Türk Sanayii'nin Rekabet Gücü**,Yönetim ve Ekonomi Dergisi,Celal Bayar Üni.İİBF Yayınları,Manisa 1997

İnternet Kaynakları

ARSLAN Turgut, **GB'nin Türk Ekonomisine Etkileri**, Erişim: dtm. gov. tr/ead / DTDERGİ / Ocak 2001/gumruk.htm (22.06.2005)

SEKİ İsmail, **Gümrük Birliği'nin Türkiye'nin Dış Ticareti Üzerine Etkileri**, İzmir, 2005, s.11Erişim:www.tcmb.gov.tr/yeni/iletisimgm/ismail-seki.pdf (15.08.2005)

UYAR Süleyman., **Ekonomik Bütünleşmeler ve Gümrük Birliği Teorisi**,
www.econturk.org/dtp13htm (17.06.2005)

<http://www.foreigntrade.gov.tr/ab/rakamlar/abpay.htm> ;**Türkiye'nin Dış Ticaretinde AB Payı**

<http://www.ekocercerve.com/img/haberler> ; **GB.'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**

<http://www.die.gov.tr>; **Gümrük Birliği'nin Türk Ekonomisi Üzerine Muhtemel Etkilerini İzleme Projesi** (25.06.2005)

<http://deltur.cec.eu.int>; **AB-Türkiye Gümrük Birliği** (20.08.2005)

<http://deltur.cec.eu.int>; **AB- Türkiye Gümrük Birliği Kararları**(23.07.2005)

<http://deltur.cec.eu.int>; **AB ve Türkiye Arasında Çözümlememiş Ticari Konular**(23.06.2005)

<http://www.foreigntrade.gov.tr>; **1/95 Sayılı Ortaklık Konseyi Kararı**(20.08.2005)

<http://www.ikv.org.tr>; **Gümrük Birliği'nin Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri**(20.08.2005)

<http://www.ekocercerve.com/img/haberler>; **GB.'nin Türkiye Ekonomisine Etkileri**(23.07.2005)

<http://www.dtm.gov.tr/ab/ankand.htm> ;**Ankara Anlaşması**(23.05.2005)

[http:// www.dtm.gov.tr/ab/katmapro.htm](http://www.dtm.gov.tr/ab/katmapro.htm) **Katma Protokol** (15.04.2005)

[http:// www.deltur.cec.eu.int/default.asp](http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp) ;**Gümrük Birliği Kararı**(30.05.2005)

<http://www.deltur.cec.eu.int/i-gumruk1-htm/> ;**Gümrük Birliği'de Uyum Prt.**(17.07.2005)

<http://www.deltur.cec.eu.int/i-gumruk-gbk.html> ;**Gümrük Birliği'nin Kapsamı**(17.07.2005)

www.tm.gov.tr/ab/sta/index.htm ;**Serbest Ticaret Anlaşmaları**(23.07.2005)

<http://www.tse.gov.tr/Turkish/AB/sanduyuru.asp> ;**Türkiye-AB İlişkileri**(17.04.2005)

<http://www.deltur.cec.eu.int/i-gumruk-ticari.html> (13.05.2005)

<http://www.dtm.gov.tr/ab/TABgb/gbertesindeuyumcalismalari.htm>; **Gümrük Birliği**
Ertesinde Gerçekleştirilen Uyum Çalışmaları (17.08.2005)

www.dtm.gov.tr/ab/songelişmeler/sonKOBbelge-ozet.doc; **Katılım Ortaklığı Belgesi-**
2003(23.08.2005)

www.dtm.gov.tr/ab/songelişmeler/zirve.htm; **Türkiye-AB Arasındaki Zirveler**
(22.07.2005)